

תחרות "הנואם הצעיר" באר שבע תשע"א

חוברת הכנה לעבודה בכיתות י"א
בהלימה לתכנית הלימודים בהבעה בכתב

הוכן ע"י המדריכות לעברית עי"ס
באר שבע

נעה בוטוש, רינת מורדוק, אילנה מור יוסף, סמדר הלבני

למורים לעברית המלמדים בכיתות י"א

שלום וברכה,

גם בשנת תשע"א תתקיים תחרות "הנואם הצעיר", בשיתוף של משרד החינוך, עיריית באר שבע ורוטרי ב"ש.

התחרות עוסקת בנואם שהוא, למעשה, עיסוק בחלק מהמיומנויות הנדרשות בהבעה בעל-פה, ומהווה המשך טבעי לעיסוק במיומנות הכתיבה במבנה של טיעון. הכנו עבור צוותי הלשון בביה"ס המלמדים כתיבה בכיתות י"א, משימות כתיבה בצירוף טקסטים להעשרה. ביה"ס יכולים להוסיף משימות וטקסטים לפי בחירתם. משימות אלה הן בהלימה לנדרש בתכנית הלימודים לשאלון ב' בעברית, ולכן יכולות להוות חלק מההוראה בכיתה בשיעורי הכתיבה. הנושאים נבחרו ע"י רוטרי, וכל ביה"ס יכול להתמקד במספר נושאים על פי בחירתו. הוספנו גם הדגשים לגבי ההעברה של ה"כתוב" ל"דבור". המורה המוביל והצוותים לעברית יכולים להסתייע במדריכה המלווה את ביה"ס בכל שלבי ההכנה לתחרות.

רשימת הנושאים :

- א. התמכרות למרשתת (האינטרנט)
- ב. שוויון בין המינים
- ג. מניעת אלימות בקרב בני נוער
- ד. מניעת השימוש בסמים ובאלכוהול
- ה. איכות הסביבה
- ו. דמוקרטיה וחופש הביטוי
- ז. סוגיית המים בישראל
- ח. אובדן הילדות

ההוראות במשימות כתובות בלשון זכר, אך מיועדות לתלמידים ולתלמידות כאחד. הטקסטים נלקחו מהמרשתת, ואינם מעובדים.

בברכת הצלחה,

סמדר הלבני, מדריכה מרכזת מחוז דרום

וצוות מדריכות העברית עי"ס ב"ש

מועדי התחרות הם:

התחרות הבית ספרית - מומלץ לסיים את התחרות הבי"ס בין התאריכים: 13.2.11 - 18.2.11

2 זוכים מכל בי"ס יעלו לשלב-

התחרות העירונית – תתקיים ביום שלישי, כ"ה באדר א' תשע"א, 1.3.11 בשעה 17:00 באולם הקונסרבטוריון בבאר שבע.

הזוכה בתחרות זו יעלה לשלב-

התחרות האזורית – שתתקיים ביום שישי, כ"ו באדר ב', תשע"א, 1.4.11 באשקלון.

הזוכה בתחרות זו יעלה לשלב-

התחרות הארצית – שתתקיים ביום שישי, כ"ה בניסן, 29.4.11 באוניברסיטת בן גוריון.

מפגש מורים מובילים – עם צוות ההדרכה יתקיים ביום שלישי, כ"א בטבת תשע"א, 28.12.10

בשעה 15:00 – 16:00 בפסג"ת באר שבע.

המדריכות המלוות את ביה"ס :

שם ביה"ס	המדריכה	טלפון מדריכה
מקיף א'	רינת מורדוק	0508444864
מקיף ג'		
מקיף ו'		
מקיף ז'		
מקיף ח'	אילנה מור - יוסף	0578153468
מקיף ע"ש רגר	רינת מורדוק	0508444864
מקיף ע"ש טוביהו	אילנה מור - יוסף	0578153468
מקיף ע"ש רבין		
ביה"ס הטכני של חה"א		
ישיבת בני"ע	נעה בוטוש	0526070156
אולפנת אמי"ת	נעה בוטוש	
אולפנת בני"ע	נעה בוטוש	
ישיבת אמי"ת	נעה בוטוש	
מקיף אמי"ת	נעה בוטוש	

ספח

יש לשלוח את הנספח באמצעות הדוא"ל smadarhal@gmail.com לסמדר הלבני, מדריכה מרכזת מחוז דרום.
{ טלפון 0578189356 }

אישור השתתפות בתחרות "הנואם הצעיר" תשע"א

שם ביה"ס: _____

שם המנהל: _____

טל': _____

שם המורה המוביל: _____

טל': _____

דוא"ל: _____

המורים לעברית המלמדים בשכבה י"א:

שם המורה	טלפון נייד	דוא"ל	כיתה י"א (מס' כיתה)

הקריטריונים בתחרות "הנואם הצעיר"

תבחינים	גיוון הקול	איכות	היגוי-הבעה	רהיטות וקצב דיבור	הופעה, סדר, לבוש	קסם אישי ותנועות	מבנה הנואם	בהירות	העניין בחומר
פירוט	הנגנה בהתאם לתוכן	חלש, ידידותי לנמענים	הגייה נכונה של עיצורים, מילים, מבנה תחבירי תקין	דיבור איטי, מהיר, מהסס, החלטי, במשלב לשוני הולם	שפת גוף שמביעה ביטחון וידע	הבעות פנים, תנועות גוף, קשר עין עם הקהל	רקע, טענה, נימוקים, סיכום (מבנה מלא של טיעון)	קישוריות-קשרים לוגיים בהתאם לתוכן, לכידות-הצגת הרעיונות באופן מאורגן ומובנה	עושר בתוכן, חידוש ומקוריות בעל "קול אישי"
ניקוד	10%	5%	10%	10%	10%	10%	15%	15%	15%

המעבר מן הכתוב אל הדבור מצריך לתת תשומת לב לנושאים נוספים שהם "מעבר לתוכן". אין לטעות, עדיין תוכן הדברים, התקינות והמשלב מהווים יותר ממחצית הניקוד, אך מידת התקשורתיות של הנואם עם הקהל היא מכרעת בבחירת הנואם המצטיין. חשוב מאוד שהמורה המוביל (או המורה בכיתה) יעבוד עם התלמידים הנבחרים על כל הקריטריונים כדי להמיר את החיבור הכתוב לנאום דבור. יש לשלב בנאום:

- א. הצגת הדובר את עצמו למשל, שמי....., תלמיד/ה כיתה..... בביה"ס
 - ב. חשוב לשלב מבעים הפונים אל הקהל ומסבים את תשומת ליבו לנאמר בפתיחת הנואם במהלכו ובסופו כמו, קהל נכבד, מכובדי וכו'
 - ג. הבעת תודה על ההקשבה בסוף הנואם
 - ד. שילוב מבעים המדגישים את הקול האישי לדוג' אני חושב, אני דווקא סבור וכו' (בצירוף רעיונות מקוריים, כמובן)
 - ה. שילוב אמצעים רטוריים של שכנוע
- כדאי לצפות בסרטוני נאומים (יש היצע גדול במרשתת).

נושא א: התמכרות למרשתת (האינטרנט)

משימה 1

אחת ההשפעות השליליות של השימוש במרשתת היא ההתמכרות לה. כתוב חיבור טיעון, ובו תאר את התופעה, דון בהשפעותיה האפשריות על הפרט ועל החברה, והצע דרכים להתמודד עימה.

משימה 2

אחת הדוגמאות לשימוש בטוח במרשתת היא היכולת של האדם לשלוט בשימוש זה. כתוב חיבור טיעון, ובו תאר את הגורמים להתמכרות בשימוש במרשתת. הצע דרכים באמצעותן אפשר, לדעתך, להתמודד עם התופעה.

משימה 3

השימוש במרשתת הוא חלק בלתי נפרד מהחיים של האדם בעולם המודרני. מצד אחד הוא מאפשר לו להיות נגיש למאגרי מידע נרחבים, ומשמש לו כאמצעי תקשורת, מצד שני לא כולם מודעים להשפעות השליליות של השימוש במרשתת, כמו ההתמכרות לו. כתוב חיבור טיעון, ובו הצג את היתרונות ואת החסרונות של השימוש במרשתת. הצע דרכים באמצעותן ניתן למנוע את ההתמכרות הזו.

משימה 4

יש החוששים מהשימוש הממכר למרשתת ומציעים לפקח על השימוש בה. כתוב חיבור טיעון, הצג את השימושים הנרחבים שיש לאדם במרשתת בתחומי חיים שונים. מה דעתך על ההצעה? נמק עמדתך?

התמכרות לאינטרנט - אינטרנט והשפעותיו על בני נוער

לאנשים רבים האינטרנט הפך למרכיב חשוב בחיי היום יום. הם משתמשים בתקשורת זו לפעילויות מרובות כגון דליית מידע, קניות, דיונים בקבוצות דיון עם משתמשי אינטרנט אחרים בתוך פורומים שונים ובשיחות בזמן אמיתי בתוכנות מסרים מיידיים. נראה כי אין היבט בחיים שהאינטרנט לא נוגע בו. המרחב הווירטואלי של הרשת יכול לספק חיי רגש סוערים מאוד, באמצעות טכנולוגיה טכנית לחלוטין אנשים חווים חוויות רגשיות אותנטיות לגמרי ובעוצמה גבוהה מאוד. בתקשורת שאיננה תקשורת ישירה, פנים אל פנים אלא מתווכת באמצעות טכנולוגיה - ישנה תחושה כאילו מדובר באירוע ובמפגש של ממש. בעידן האינטרנט והתקשורת המקוונת IM (Instant Messaging) וצ'אט הופכים לאמצעי תקשורת מאד נפוצים בקרב בני הנוער ברחבי העולם. השימוש הרב באמצעי תקשורת אלה משפיע רבות על ההתנהגות החברתית של בני הנוער. החוקרים חלוקים בדעותיהם לגבי השפעה זו. חלקם טוענים שיש לכך השפעות חיוביות רבות, בני הנוער הופכים להיות תקשורתיים יותר, חברותיים יותר ובעלי מיומנויות כתיבה מפותחות יותר. לעומתם חוקרים רבים מצביעים על חסרונותיהם של אמצעי תקשורת אלה. לטענתם לשימוש הרב ב-IM ובצ'אט השפעות שליליות רבות כגון התמכרות, ניתוק חברתי, פגיעה בלימודים, היחשפות לגורמים שליליים מסוגים שונים ועוד.

בעבודה זו נסקור את תוכנות המסרים המיידיים כגון ICQ, Yahoo messenger, MSN אשר לוקחות חלק נרחב בחוויות החיים הווירטואליים. אנו נתמקד בתופעת השימוש בתוכנות אלו בקרב בני נוער ונסה להבין את סיבת השימוש האינטנסיבי בהם מן הרבדים הפסיכולוגיים, נבחן את ההיבטים החיוביים של השימוש בתוכנות המסרים מול ההיבטים השליליים, עוד נאפיין את אופי השיח התקשורתי בתוכנות אלו, נדבר על המענה שנותן מדיום זה לצרכים בתחום החיברות (סוציאליזציה) בכלל והאינטראקציות התקשורתיות בפרט.

על מנת לבחון את הנושא, תחילה נבהיר מהן תוכנות המסרים המיידיים (IM):

תוכנות המסרים המיידיים הנקראות גם "תוכנת פטפטת", היא תוכנה הניתנת להורדה ולשימוש ללא תשלום, ומאפשרת לגולשים ליצור ביניהם קשר בזמן אמיתי. את תופעת תוכנות המסרים המיידיים התחילה חברת מירביליס הישראלית, שפיתחה את תוכנת ICQ המוכרת לרבים מגולשי האינטרנט ובייחוד בני נוער. כיום פעילות בשוק מספר חברות חדשות, המציעות תוכנות מסרים מיידיים משוכללות יותר, בעלות יכולות משופרות כגון MSN messenger, YAHOO ועוד. תוכנות אלו מציעות למשתמשיהן מלבד שיח וירטואלי בזמן אמת גם אפשרויות נוספות כגון: שליחת קבצים (מכל הסוגים), שיחות וידאו באמצעות מצלמות אינטרנט, שיחות קוליות, משחקים מקוונים, אופציה לאמוטיקונים (סמלי הבעה ציוריים) בהם המשתמשים מביעים את תחושותיהם בצורה גרפית. בכדי לעבוד עם IM, על שני המשתמשים להיות מחוברים לאינטרנט בו-זמנית, על שניהם להיות מנויים על השירות, ועל מקבל המסר המיועד להיות מוכן לקבל הודעות. מקבל המסר יכול גם לחסום הודעות לא רצויות. ניתן להחליף מסרי IM עם מספר משתמשים בו-זמנית. ניתן לשמור את ההיסטוריה של ההתכתבות ב-IM.

תוכנת המסרים המיידיים מאפשרת לבצע כמה פעולות באופן סימולטני בזמן שימוש במחשב נייד ובאינטרנט. היא מאפשרת שיחה עם כמה משתמשים בו זמנית במקביל ויכולה להיות פעילה כל זמן שבו המשתמש מחובר לאינטרנט.

כך שהמשתמש למעשה מקבל גישה לאטרקציה רבגונית וירטואלית.

אנו גם עושים שימוש יומי בתוכנות אלו וכך גם חברינו ומכרינו, הדבר הביא להגברת העניין שלנו בתופעה ולכן בחרנו ללמוד אותה מקרוב.

תיאוריית הצרכים וגישת הסיפוקים והשימושים

בכדי להבין את המשיכה לשימוש במדיום של תוכנות מסרים מיידיים ובאינטרנט בפרט נשתמש בתיאוריית הצרכים וגישת הסיפוקים והשימושים.

הטענה המרכזית שגורסת תיאוריה זו (למיש, 1999) שפותחה לאורך השנים ובחנה על-ידי חוקרים שונים שבחנו מדיה מגוונת, היא שילדים בוחרים מדיום על-פי המענה שהמדיום נותן לצרכים שלהם בתחום ההיברות (סוציאליזציה) בכלל והאינטראקציות התקשורתיות בפרט. באמצעות השימוש שהיחיד עושה באמצעי התקשורת, הוא משיג 'סיפוק צרכים'. היחיד הוא סלקטיבי והוא בוחר (פחות או יותר במודע) אמצעי תקשורת ואת תכניהם, על סמך התפקיד או המשמעות שאמצעי התקשורת ותכניו ממלאים בשבילו והנגישות של אלטרנטיבות פונקציונאליות (אלטרנטיבות פונקציונאליות הכוונה ליחסים בין אישים, חברת השווים, פעילות פנאי, נורמות וערכים בחברה וכד').

מ'גישת הסיפוקים והשימושים' עולה כי המדיה היא אמצעי שהפרט בוחר למילוי צרכיו וסיפוקיו. מכאן ניתן להבין את הפופולאריות של תוכנות המסרים כאמצעי הממלא את צרכיו של המשתמש בו.

הצרכים אותם מספקים תוכנות ה-IM וההיבטים החיוביים:

- שמירה על אנונימיות: מאפשרת לגולש ליצור אישיות חדשה, ומהווה גורם משיכה משמעותי. בני נוער רבים נוטים לרכוש כינוי שיש בו לא רק מהיחודי והשונה, אלא הוא כולל רמז (אמיתי או שקרי) על גילם, מצבם הנפשי, מקום מגוריהם או חזותם. ניכר כי משתמשים בוחרים בזהויות שהיו רוצים להידמות להם. אחרים מאמצים זהויות מנוגדות לגמרי מאישיותם האמיתית. רוב הגולשים לוקחים בקלות סיכונים רגשיים ומבטאים דעות שבים יום הם אינם מסוגלים לבטא ללא חשש ממתן דין על התנהגות "לא ראויה" מצד אחד, וגילוי חולשות ורגישויות מצד שני. בני נוער בסייבר ספייס מזוהים ומשויכים באופן שבו הם בוחרים להציג את עצמם. השילוב של האנונימיות וחוסר הזהות מביא לתחושת חופש מוגברת, שבעקבותיהם בני הנוער מרגישים חופשיים להתנהג כתאוות נפשם. תחושה זו גורמת למשתמש לבטא את עצמו בצורה משוחררת ואמיתית יותר, ולנהוג לפי רצונות וצרכים פסיכולוגיים פנימיים שלו, ללא התייחסות לגבולות ולציפיות הסביבה ממנו.

- חוויות וירטואליות: המרחב שהאינטרנט מספק מאפשר לגולש הצעיר לחוות חוויות מסוגים שונים כגון חיפוש מידע, שימוש בפורומים שונים, משחקים מקוונים, היכרויות עם מגוון רחב של אנשים ואפשרות לקיים כמה שיחות במקביל בזכות התקשורת הא-סינכרונית בתוכנות מסרים מידיים וצ'אטים. חוויות אלו יוצרות אשליה של תקשורת משמעותית עם אנשים ומרגע שהרגשות והחוויות הלא מודעים עולים אל המודע, קשה יותר לגולש להדחיק אותם שוב. מכאן ההבחנה בין דמיון ומציאות עלולה להיטשטש.

- יצירת קשרים בינאישיים וירטואליים: תוכנות המסרים המידיים (IM) כגון ICQ, מסג'ר, צ'אטים ופורומים מאפשרים יצירת קשרים עם אנשים הנמצאים במקומות שונים ואף בקצוות עולם, דיבור וירטואלי ושליחת מסרים ללא תלות בזמן ובמקום מהווים גורם משיכה לילדים ולנוער הנהנים מהיכולת לתקשר עם כמה משתתפים באותו הזמן והיכולת "לשמור" את החברים ברשימה עד לפעם הבאה שיתחברו. נראה שמשתמשים רבים מעדיפים ערוץ תקשורת זה בעיקר משום שהם יכולים להתבטא עם פחות הפרעות. העובדה שהתקשורת היא תקשורת של כתיבה וקריאה נותנת יכולת לחשוב על הטקסט, לערוך אותו, למחוק. דבר השונה לחלוטין מתקשורת דיבורית. בתקשורת זו המשתמש נמצא פיסית לבד עם עצמו והמחשב.

- תחושת ביטחון: להעדר קשר עין יש ערך ייחודי ומהותי ביותר. נערים ביישנים הלוקים בחוסר ביטחון בצורת תקשורת פנים מול פנים נוטים לחוש יותר ביטחון בקשר הווירטואלי "הפחות מסוכן". כך מתאפשר למתקשר להיות ישיר ומשוחרר יותר, במיוחד בהרגשה שהוא פחות "נבחן" בעיני בן שיחו. נראה כי בקרב מכורים לאינטרנט הביישנות ירדה באופן משמעותי בזמן הגלישה.

- סיפוק צרכים ראשוניים: גולשים רואים אנשים שגולשים בכדי לפגוש אנשים, לבדר את עצמם או כדי לפתור בעיות. אדם יגלוש כדי לברוח מסכסוכים משפחתיים לדוגמה או יגלוש בשל לחץ חברתי של חבריו לקיום פעילויות אונליין שונות.

- סביבת גלישה נוחה: גלישה בסביבה הביתית מאפשרת נוחות מקסימאלית וסיכוי גבוה שהנער לא ירצה לעזוב סביבה זו. ככל שהנגישות לאינטרנט רבה יותר, כך הסיכויים שאדם ישקע בגלישה גבוהים יותר.

תוכנות מסרים מידיים (IM), המהוות את אחד השימושים הפופולריים ביותר לתקשורת אלקטרונית כיום, מספקות גם את אחד ממוקדי המשיכה העיקריים למכורי אינטרנט ובמיוחד לצעירים שביניהם תוכנות אלו מקיימות תקשורת בזמן אמת, משלבות יחד ממשק מולטימדיה ייחודי כגון וידאו, סאונד ותמונה ומאפשרות לקיים רמה של זהות אישית אשר באופן יוצא מהרגיל פונה לנוער. ממחקר שנערך לאחרונה בטיוואן, והמתמקד בהשפעת תוכנות מסרים מידיים על תחושת הסיפוק מתקשורת בין אישית וירטואלית, בקרב תלמידי תיכון, ניכר כי ישנו קשר וודאי בתחושת הסיפוק הנגרמת כתוצאה משימוש בתוכנות ה-IM. המחקר מדגים כי מתבגרים עשויים לשפר את הקשרים החברתיים שלהם דרך השימוש בתוכנות אלו ואף מרגישים טוב יותר במערכת היחסים הבין אישית הוירטואלית. עוד נראה כי ההתנהגות האינטראקטיבית האופיינית לתוכנות אלו הינה שיתוף במצב הרוח, הבעת מחשבות, הבנה הדדית, שיחות פרטיות, אמון הדדי, "להיות חשוב", כושר שכנוע, יכולת השפעה. לתוכנת ה-IM יש שלושה מאפיינים עיקריים:

- תקשורת קצרה: חילופי הודעות עוברות במהירות באינטראקציה זמנית.
- קלות שימוש במדיה: תוכנות המסרים המידיים מספקים תקשורת מהירה ויעילה וכששיחה הופכת להיות מורכבת יותר, קל ונוח להשתמש במדיה של קול, מצלמה ועוד.
- רב-פעולות: היחיד יכול להשתמש בתוכנות אלו על מנת לתקשר בזמן שהוא עושה עוד פעולות באותו הזמן.

לכל 'מדיום תקשורת' מאפיינים משלו. כל מדיום מאפשר אינטראקטיביות ייחודית הנוצרת מכלל המשתנים הלוקחים חלק במהלך התקשורת באמצעות אותו מדיום, וכל המשתנים יחד יוצרים סביבה ייחודית. ישנו קשר הדוק בין 'צורה-לתוכן' (הדרך בה מעבירים מסר במדיום מסוים). מאפייני מדיום תקשורת 'כופים' על המוען ועל הנמען להסתגל למאפייני המדיום ולהתאים את המסר שהם רוצים למדיום.

בסביבה של מסרים מידיים מדובר בתקשורת שמתקיימת באמצעות מסרים גרפיים, כתב, אייקונים, סמלי הבעה וכד'. הכתיבה מאפשרת לכותב לעצב את המסר, לעשות תהליך רפלקטיבי על מחשבתו, ולהתבונן במסר הכתוב של האחר. הכתיבה משפיעה על היכולת לחשוב, לדמיין, לזכור ולפתור בעיות. דבר ייחודי לסביבה זאת הינו למעשה מה שאין בה - לא עומדים לרשות המוען והנמען דרכים נוספות שבאמצעותן אנו מעבירים מסרים: אינטונציה, קצב דיבור, שפת הגוף- הבעות פנים, תנועות ידיים, מרחק פיזי בין דוברים, מצב גוף של דובר אחד מול השני, התקרבות/התרחקות פיזית.

השפעת השימוש בתוכנות על המשתמשים - ההיבטים השליליים:

בן-רפאל (בן-רפאל, א, 2006) מכנה את תופעת השימוש הגוברת והיקשרותו של הנוער למחשב בכל מגוון הפעילות שהוא מאפשר, בשם "נוער מסכים". ילדים ובני נוער יכולים להישאר מרותקים לטכנולוגיה האלקטרונית שעות על גבי שעות ולרבים מהם זה עשוי להיות דפוס דומיננטי באורח החיים. השפעה קיצונית זו מעוררת שאלות רבות ביחס למשמעות הדבר מבחינת התפתחות הנוער ודמותו. מבחינת התפוקה הסימפטית של הפעילות המסכית האינטנסיבית של הצעירים בימינו, ניכר בהתקשרויות הגלובליות וסוגי יחסי הגומלין הגלובליים שהיא מאפשרת. היום יכולים צעירים מכל העולם לתקשר זה עם זה בצורה מקוונת- לחיות את הגלובליזציה כעובדת חיים יומיומית. הדבר מאפשר ידע ואפשרויות טיפוח כישרים המייצגים ערכים חינוכיים כגון העברת מידע על חידושים, נושאים בעלי ערך כללי ועוד. מנגד, טוען בן-רפאל, קיימים היבטים שליליים בטכנולוגיה זו שהנוער צריך לשלם.

היבט ראשון הוא ביחסי הגומלין הנעדרים מהבעות פנים וגוף, רגשות העוברים בין בני שיח, דינאמיקה חברתית, שהם העיקר ביחסי גומלין בעמידה פנים מול פנים.

התקשורת האלקטרונית היא הרבה פחות פרסונאלית, ומתקיימת לרוב בשל אינטרסים מוגדרים ונטולי חשיבות מבחינת הבנייה חברתית ומתרחשת מחוץ לקונטקסט חברתי משותף, ולפיכך משוללת משמעות מעבר לקשר המתרחש בה. מחיר כבד נוסף יכול להתרחש כאשר הפרט שמשקיע את עצמו בפעילות המסכית באינטרנט עלול להישאר ללא מעגל חברתי ממשי במקום שבו הוא חי. מחיר החברתיות האלקטרונית עלול להיות חוסר

חברתיות בחיים הרגילים. עצם הישיבה מול מסך פירושה "ישיבה בבית" והחלשת הדחף בחיפוש אחר חברים. כמו כן הדבר עלול ליצור קשיים בהשתלבות חברתית בבוא הזמן. הפרעות אלו לעיתים נהיות רציניות ביותר כשהשימוש העודף באינטרנט מוביל להתמכרות לאינטרנט.

הזמן שהאדם משקיע בפעילות כלשהי עשוי להוביל לתלות פסיכולוגית או פיסית המהווה יסוד להתמכרות. ההתמכרות לאינטרנט הושוותה להתמכרויות אחרות כגון הימורים, התמכרויות למין, צפייה כפייתית בטלוויזיה, וכמו בהתמכרויות אלו "מכורי האינטרנט" חוזרים שוב ושוב לעיסוק הממכר. יש שטוענים כי כמו התמכרויות אחרות, ההתמכרות לאינטרנט באה לידי ביטוי בהתמסרות מוחלטת לפעילות מסוימת. לפי אחרים, שימוש לא מותאם באינטרנט מוביל למצוקה או להתנהגות בעייתית הבאה לידי ביטוי בשימוש מתארך והולך, ובתסמונת הגמילה בכל פעם שמנסים להפסיק שימוש זה. כשחזרה לשימוש באינטרנט יהיה מלווה בתחושת הקלה. ככל שהפעילות באינטרנט פונקציונאלית ומתגמלת יותר כך יפתח האדם תלות עזה יותר. הסיכון להתמכרות לא פוסח על גיל ומין; יכול לקרות לילדים, מתבגרים ובוגרים כאחד.

יאנג בספרה (Young, K., 1998) מפרטת בצורה דקדקנית כיצד לזהות סימנים המצביעים על התמכרות לאינטרנט:

- מחוברים לאינטרנט במשך 6-10 שעות ויותר, יום אחר יום.
- הרגשת אי נוחות, רוגז, חרדה בזמן שלא מחוברים לאינטרנט, ומצפים בקוצר רוח למפגש הבא עם האינטרנט. חשיבה אובססיבית על מה שקורה באינטרנט.
- גלישה מסיבית יותר ויותר על מנת להשיג סיפוק
- חוסר יכולת לעצור או לשלוט בכמות הגלישה, הישארות אונליין יותר ממה שהתכוון.
- הפסדת או סיכון קשרים חברתיים, עבודה או קריירה בגלל האינטרנט.
- השתמשות באינטרנט כדרך לברוח מבעיות או לטיפול עצמי בדיכאון.

על פי מחקרה של יאנג נראה כי אנשים נוטים להשקיע יותר ויותר מזמנם הפנוי בגלישה באינטרנט, דבר המשלם מחיר שגדל וגדל בחיים האמיתיים שלהם. התפיסה של האינטרנט ככלי מידע ותקשורת העתיד גרמה להתעלם מ"הצד החשון" של הסייברספייס. יאנג מצביעה על ארבעה סוגים עיקריים של "התמכרות לאינטרנט": התמכרות למין ברשת- שימוש תדיר באתרי פורנוגרפיה או השתתפות בצ'טים ארוטיים, התמכרות למערכות יחסים ברשת- מעורבות רגשית יתרה במערכות יחסים וירטואליות, השתתפות אובססיבית במשחקים מקוונים, הימורים וקניות ברשת.

ילדים ונוער נוטים יותר להתמכר לאינטרנט, בעיקר בעקבות שימוש מופרז בחדרי השיחה, אך גם כתוצאה מגלישה אינטנסיבית ומהשתתפות במשחקים מקוונים. כך ניכר ממחקר איטלקי שנערך על תופעת ההתמכרות לאינטרנט. התמכרות הילד לאינטרנט פוגעת בו ישירות. היא עלולה להפוך אותו לאדם מתבודד ולהרוס את חיי המשפחה לעתיד שלו. ילדים ביישנים, ילדים בעלי דימוי עצמי נמוך וילדים עם בעיות במשפחה, נתונים בקבוצת הסיכון הגבוהה ביותר להתמכרות.

התפתחות תרבות האינטרנט משפיעה באופן ניכר על הצעירים, המוגדרים "דור הרשת" השימוש בכל או בחלק מטכנולוגיות האינטרנט ובין היתר תוכנות המסרים המיידיים משפיע על חייהם הקוגניטיביים, אמוצינאליים וההתנהגותיים. הלשון, השפה וייצוגיהן הגרפיים מפעילים בכל גיל את הפונקציות הקוגניטיביות העיליות, הדורשות בין היתר: חשיבה, למידה, הבחנה, זיהוי, דחיית סיפוקים. חלק מהפעלת הטכנולוגיות הללו כגון ראיית המחשב, הדלקתו או ההמתנה להטענת מידע יכולה לפתח תלות פסיכולוגית בתחושות ובעוררות אמוצינאלית אינטנסיבית כמחולל הנאה, אהבה, שמחה, תקווה ועוד.

היתרונות על פי מחקרים:

מחקרים מצאו כי ישנם יתרונות רבים לשימוש ב-IM ובצ'אט בקרב בני הנוער ויש לכך השפעות חיוביות על ההתנהגות החברתית שלהם.

להלן היתרונות:

1. הגולשים פעילים יותר מבחינה חברתית

בניגוד לדאגות הרווחות בציבור כי ילדים המחוברים לאינטרנט נוטים להתבודד, מהמחקר עולה כי בני הנוער הגולשים ברשת הם פעילים מאוד מבחינה חברתית ובמקרים מסוימים אף יותר מחבריהם הלא מחוברים. החוקרים מצאו, כי לילדים אשר עושים שימוש באינטרנט יש מספר ממוצע של חברים זהה לזה של ילדים אשר בביתם אין חיבור לאינטרנט.

מבחינה של הרכב החברים של הילדים הגולשים נמצא כי הקשר עם 8-13% מתוכם נוצר באינטרנט ונשמר, על אף המרחק הגיאוגרפי. 13% מהבנים והבנות הגולשים מסרו כי הכירו את חברם הקרוב ביותר באינטרנט. מסתבר כי האינטרנט אינו משנה את דפוסי החברות המסורתית: בנים נוטים להכיר בנים, בנות להכיר בנות ובשני המקרים הם נוטים להכיר חברים בני גילם.

הזדמנות להרחיב את חוג החברים, ולהיחשף למגוון תרבויות וסוגי אנשים, ולהשתייך לקבוצות שונות.

החוקרים גילו כי לבני נוער המחוברים לאינטרנט יש מספר חברים גדול יותר מחוץ לשכונה ולעיר המגורים לעומת הלא - מחוברים. כאשר נבדקה מידת האמון שבני נוער חשים כלפי חברים, הם דווחו על מידה נמוכה יותר של אמון כלפי חברים שהכירו ברשת לעומת האמון שהם רוכשים לחברים שהכירו בשכונה או בבית ספר.

2. קבוצות תמיכה מקוונות

מחקרים וסקרים הראו בעקביות כי קבוצות-תמיכה פנים-אל-פנים מצליחות במידה רבה לעזור לפרט להתמודד עם מצוקותיו האישיות. הרחבת השימוש בקבוצות-תמיכה מקוונות אפשרה לשלב הצלחה זו עם יתרונות רבים המיוחדים לסביבה המקוונת, ולשפר בכך עוד יותר את התרומה של התמיכה החברתית לבני נוער במצוקה. לקבוצת-תמיכה מקוונת יש אותם מאפיינים מיוחדים של תקשורת באינטרנט, ובכך גלומים יתרונות מיוחדים: התרומה של האנונימיות להעזה ולחשיפה אישית, החשיבות של העדר קשר-העין להפחתת החשש מפני בחינה וביקורת, האפשרות ל"ברירה" קלה שתורמת לאומץ להיפתח, הנטרול של הבדלי המעמד (בשל העדר גורמים של הופעה אישית וביגוד) והפחתת ההבדלים הבינמיניים שתורמים ליתר שוויוניות - כל אלה תורמים להסרה מהירה יותר של עכבות ולהעמקה של התכנים האישיים. כלומר, מבחינת הדינאמיקה בקבוצה המקוונת, היא מהירה יותר ובעלת עוצמה רבה יותר בהשפעתה על המשתתפים. כמו-כן, כמובן, אין להפחית מהערך הרב של האפשרות היעילה להתחלק במידע (כגון: קישורים רלוונטיים לאתרי אינטרנט, מסמכים מצורפים, תמונות). נוסף על כך, בהיות הקבוצה מקוונת, היא עוזרת להתגבר על קשיים פיזיים של מרחק, נכות, תחבורה, חנייה ועוד.

סקירה נרחבת של השימוש בקבוצות פנים-אל-פנים מסוגים שונים עם מתבגרים הראתה שזו דרך אפקטיבית מאוד להביא אותם לידי חשיפה אישית, אוורור רגשות, קבלת מידע והתחלקות בו, קבלת תמיכה בינאישית וכן מתן תמיכה כזו.

3. אנונימיות

אמצעי להתגבר על חרדה חברתית, ביישנות או חוסר בטחון בקרב בני נוער

בני נוער אשר חשו חוסר בטחון חברתי או בדידות בבית הספר בחיי היום-יום נטו יותר לתקשר ב-IM עם אנשים שלא היה להם קשר ישיר איתם. לעומת זאת, בני נוער ללא בעיות חברתיות נטו לתקשר ב-IM עם חברים הקרובים. ההסבר לכך יכול להיות שבני נוער אשר חשים חרדה חברתית ובדידות עשויים לחוש שהם יכולים להביע עצמם בצורה טובה יותר עם זרים מאשר עם כאלה המכירים אותם גם אישית. מחקר זה אף מצא כי לשיחות ה-IM השפעה חיובית על בני הנוער. ממצאי המחקר מצביעים על כך שחלה ירידה בבדידות ובדיכאון ועלייה במעגל החברתי לאחר שימוש של שנתיים IM.

4. גורם חיובי בהתפתחות האישית והחברתית של בני הנוער

אחד הדברים המאפיינים את המתבגרים הוא הרצון להתנסות בדברים חדשים ולשחק עם זהויות שונות. לעומת מקומות המפגש המסורתיים בהם נהגו בני הנוער להיפגש בעבר, פנים אל פנים, המרחב הקיברנטי מציע סביבה חיובית לגדילה והתפתחות. בטכנולוגיות ה-IM והצ'אט ובני הנוער יכולים ללבוש זהויות שונות על מנת להתנסות באינטראקציות שונות עם אנשים שונים וכך מתפתחות ומשתכללות המיומנויות החברתיות שלהם.

5. שיחה בזמן אמת (real time)

אחד היתרונות הגדולים של IM וצ'אט הוא האפשרות לשיחה בזמן אמת, סינכרונית, בין בני הנוער, ובני הנוער אף ציינו כיתרון את קבלת התגובות הכמעט מיידיות מחבריהם. עניין זה תורם לשיחה קולחת בין בני הנוער וזאת בניגוד לאמצעים כמו הדואר האלקטרוני שבו אין את יתרון זמן האמת.

6. הפצת מסרים חיוביים לבני נוער

הצ'אט עשוי לשמש כגורם להפצת מסרים חיוביים לבני הנוער בנושאים שונים כגון: מניעת עישון, אמצעי מניעה, מניעת התמכרות לאלכוהול וסמים, נהיגה בטוחה וכד'. דוגמה לכך היא עמותת Gottaquit - עמותה ללא כוונת רווח בארצות הברית שמטרתה לגרום להפסקת עישון בקרב בני נוער. עמותה זו נעזרת בטכנולוגיית הצ'אט על מנת לתקשר עם בני הנוער ולהפיץ את מסריה.

7. במערכות למידה מרחוק ה-IM משמש להתייעצות און ליין בין תלמידים לתלמידים ובין תלמידים למורים.

מחקרים מצאו שה-IM משמש כלי עזר מאד משמעותי בלמידה מרחוק. חקרו את השימוש של ה-IM ע"י סטודנטים כאמצעי לבניית קהילה מקוונת בסביבה של למידה מרחוק. המחקר נערך בקרב 41 סטודנטים בקורס לחינוך שהתקיים במרכז ללמידה מרחוק. בסיום הקורס 24 סטודנטים ענו לשאלון המקוון.

הסטודנטים ציינו סיבות שונות לשימוש בצ'אט עם סטודנטים אחרים בקורס: להיכרות עם סטודנטים אחרים בקורס, לדיון כללי על רגשותיהם בקשר לקורס בכללותו, לדיון על מטלות הקורס ולקבלת משוב על התהליכים בהם עברו בקורס.

הסטודנטים ציינו את אופן העזרה של ה-IM במהלך הלימודים מרחוק:

- עזרה במטלות הקורסים
- השלמת חומר משיעורים שנעדרו מהם
- הכרות מעמיקה עם הסטודנטים האחרים בקורס
- אפשרות לשוחח עם יותר מאדם אחד בו-זמנית
- השגת מידע בצורה מהירה.
- יצירת קשר מהיר עם המרצה.
- קולבורציה עם סטודנטים אחרים בקורס
- אמצעי תקשורת קל ונוח

לטענת המחקר, השימוש בתקשורת מבוססת אינטרנט מגבירה את הסיכויים לסיום מטלות הקורס.

חסרונות השימוש ב-IM ובצ'אט

לצד היתרונות של השימוש של בני הנוער ב-IM ובצ'אט מחקרים אחרים מצאו כי ישנם חסרונות רבים לשימוש זה. לשימוש הנפוץ באמצעים אלה ישנן השפעות שליליות על ההתנהגות של בני הנוער מהיבטים רבים ושונים.

ל-IM ולצ'אט חסרונות וסכנות רבים אך חדרי השיחה (צ'אט) הם, כנראה אזורי מסוכנים בהרבה מה-IM. היכרות "חברים" באינטרנט הינה תופעה שכיחה ומקובלת. המשתתף נכנס לחדר, מתחיל לשוחח עם מישהו ובטרם שם לבו לכך, הוא מפתח מערכת יחסים. מערכת היחסים יכולה להיות טובה וחיובית, אך לפעמים, עלולה להיות שלילית ואף מסוכנת. לעתים, אנשים משתמשים בחדרי השיחה כדי לנצל אנשים אחרים ולפגוע בהם.

להלן החסרונות:

1. ירידה בקשרים החברתיים

מספר מחקרים שנערכו הצביעו על כך שנערים שהשתמשו יותר באינטרנט הראו ירידה במעורבות חברתית וברווחה הנפשית ועלייה בתחושות של בדידות ודיכאון. הסברים אפשריים לכך הם שהזמן שבו מחוברים לאינטרנט הוא על חשבון הזמן שהוקדש קודם לחברים. הסבר אחר הוא, שמתבגרים אלו יוצרים חברויות "וירטואליות" דרך הרשת, במקום חברויות בחיים האמיתיים, שהן חזקות, משמעותיות ותומכות יותר. קשרים שנוצרים דרך האינטרנט משמעותיים במיוחד, כנראה, עבור אנשים בודדים וחרדים יותר המתקשים ליצור קשרים במקומות אחרים. מעניין לציין, עם זאת, שנראה כי לאחר כשנתיים של חיבור לאינטרנט ההשפעה השלילית על יחסים חברתיים פוחתת, אולי בגלל ש"נרגעים" מהחידוש ומתחילים להשתמש ברשת בצורה יעילה יותר.

התפתחות טכנולוגיות ה-IM והצ'אט, מעודדת באופן סמוי את ביטויים של יצרים שליליים שונים של האדם כגון: פורנוגרפיה, סקסיזם, ניכור, עוינות, אגרסיביות, תוקפנות. אמצעי תקשורת אלה מעודדים התנהגויות המנוגדות לנורמות החברתיות הרווחות מחוץ לרשת. (מור, 2003).

כיום הולכת ונותרת הסכמה בין חוקרים רבים כי הטכנולוגיות החברתיות מאפשרות לממש את החופש האישי, לפעול על פי פנטזיות, לאתגר נורמות חברתיות ולממש היבטים על הזהויות האישיות אשר בנסיבות אינטראקטיביות רגילות היו מוגבלות ואף אסורות.

למרות שתוכן השיחות ב-IM דומה לשיחות פנים אל פנים, בני נוער דיווחו כי הם מעדיפים שיחות פנים אל פנים או שיחות טלפון.

מקומות המפגש המסורתיים בהם נהגו בני הנוער להיפגש פנים אל פנים לימדו את בני הנוער להבחין בניואנסים השונים של היחסים, לקרוא את שפת הגוף, ולהגיע לפשרות בדרכים המתייחסות לאדם בכללותו. התקשורת באמצעות ה-IM והצ'אט היא חד ממדית, מתבססת על שפה כתובה בלבד ואיננה מתחשבת באלמנטים של שפת גוף ובניואנסים השונים. כך לדוגמה, כאשר נער כועס על חברתו הוא יקליד את המילים "אני כועס" והיא איננה נחשפת למבט בעיניו האומר "אני עדיין רוצה להיות חברך". התגובה גם היא תהיה באותו הסגנון. לכן בני הנוער המתקשרים באמצעות ה-IM והצ'אט אינם נחשפים לעושר ולמורכבות של היחסים הבינאישיים ואינם לומדים כיצד להתמודד עם כל המכלול.

3. רומנטיקה באינטרנט

הקשרים הרומנטיים ברשת נפוצים מאוד, בכל הגילאים. באמצעות האינטרנט, בני-נוער יוצרים לעתים קרובות קשר עם אנשים, אשר לא נמנים עם קבוצת הגיל שלהם (להבדיל מהקשרים שהם יוצרים בבית-הספר עם בני

גילים), אלא עם בני-נוער מבוגרים יותר ואף עם אנשים מבוגרים. בני הנוער טועים בכך שהם סומכים על חבריהם המקוונים בקלות יתרה.

מערכות היחסים המקוונות אינן פיזיות (מתי בפעם האחרונה הם הלכו ביחד לים?, לסרט?, לספא?), אך השיחה יכולה להיות בעלת אוריינטציה פיזית-מינית. ניתן להגיע לאינטימיות מקוונת רבה ולכן בני-נוער נוטים להאמין שהם מכירים את בן שיחם טוב יותר ממה שהם באמת מכירים. דבר זה יכול להוביל לכך שבני הנוער יחליטו להכיר את חבריהם מהאינטרנט ולהיפגש עמם פנים אל פנים. כך הקשר הופך מקשר וירטואלי לקשר פנים מול פנים. לעתים, מפגשים מסוג זה יכולים להוביל לתוצאות לא רצויות והרסניות.

4. התמכרות

התמכרות לאינטרנט עלולה להביא לירידה בלימודים ולפגיעה בחיי החברה של המתמכרים.

האינטרנט, בדגש על הצ'אט, הוא מדיום ממכר, ושימוש אינטנסיבי בו עלול לגרום לאובדן תחושת הזמן. ללא השגחה מתאימה וניהול זמן נכון, ילדים ובני-נוער המשתמשים בכלי זה, עלולים לזנוח את חובותיהם לבית-הספר ואת חבריהם, למען הצ'אט באינטרנט.

5. פגיעה בכושר הביטוי - כתיבה ודיבור

הורים ומחנכים רבים מביעים דאגה שהשימוש הנפוץ בצ'אטים ו-IM בקרב בני הנוער עלול לפגוע משמעותית בכושר הביטוי ויכולת הכתיבה. ידוע כי בני הנוער נוהגים להשתמש בשפת קיצורים, סלנג ואייקונים לצורך תקשורת על גבי הרשת.

החוקר David Craig חקר 11,341 שורות של טקסט מתוך שיחות IM וצ'אט בין בני נוער אמריקאיים בגילאי 12-17. קרייג אפיין ארבעה סוגים של סלנג ב-IM:

- א. תחליפים פונטיים - כאשר הברה אחת או יותר, או יחידות של הבהרות מוחלפת בסדרת אותיות הנשמעות פונטית זהות להברה. לדוגמה, צירוף האותיות "ur" מחליפות את המילים "you're, you are, your", צירוף האותיות "luv" מחליפות בצורה פונטית את המילה "love".
- ב. ראשי תיבות - הרכבת צירופים מהאות הראשונה של כל מילה בביטוי כתחליף לביטוי עצמו, לדוגמה הצירוף "lol" בא במקום הביטוי "laughing out loud" והצירוף "omg" מחליף את הביטוי "Oh my god".
- ג. קיצורים - הורדת אותיות התנועה (vowel) ממילים שלמות, לדוגמה שימוש ב"ppl" במקום המילה "people" ושימוש בקיצור "bc" במקום המילה "because".
- ד. שיבושי לשון חסרי משמעות - צירופים של אחד או יותר משלושת הסגנונות הקודמים, או שיבושים בלתי הגיוניים של מילים. לדוגמה, שימוש בביטוי "lolz" שמורכב מהביטוי המוכר "lol" והוספת האות "z" ללא שום הגיון.

אך לא כל החוקרים תמימי דעים לגבי ההשפעות השליליות של תוכנות ה-IM והצ'אט על יכולת הביטוי של המתגברים. Pasnik טוענת שניתן להשתמש במשיכה של בני הנוער לתקשורת און ליין כדי לחזק את העניין שלהם בכתיבה. השפה המיוחדת בה נוהגים בני הנוער לתקשר מהווה מעין "קוד סודי" ביניהם שההורים לא תמיד מבינים. הכתיבה הבלתי פורמאלית ברשת מעניקה תחושה לבני הנוער שהכתיבה היא לא רק מטלה שיש לבצע במסגרות פורמאליות, אלא ניתן להשתמש בה בכל הזדמנות. בני הנוער עשויים לגלות שהכתיבה היא הרבה יותר מאמצעי לתקשר עם אנשים אחרים. היא יכולה להיות הזדמנות להתבוננות פנימית והזדמנות לבדוק איך רעיונותיהם ודעותיהם של בני הנוער מובעים על גבי המסך או הנייר. היא יכולה להוות מקור לגאווה. כאשר בני הנוער רואים כיצד אחרים מגיבים למה שהם כתבו, הם למדים שיש ערך למה שהם כותבים.

Pasnik מציעה מספר רעיונות כיצד לנצל את המדיום לטובת עידוד הכתיבה:

- א. שימוש ב-IM ודואר אלקטרוני מעודד בני נוער לחשוב על סגנונות תקשורת. יש להסביר לבני הנוער את ההבדל בין שימוש ב-IM ושיחת טלפון כמו כן, יש להסביר לבני הנוער את חשיבות השפה והפרסונליזציה, וחשיבות קהל היעד. כדאי להצביע בפני המתבגרים על ההבדל בין תקשורת כתובת לתקשורת פנים אל פנים הכוללת שפת גוף. תקשורת כתובה עשויה לדרוש מלל רב יותר, כגון רקע או מידע נוספים.
- ב. שימוש בדואר אלקטרוני, IM וצ'אט לצרכים אישיים ולא רק למטרות לימודיות. כך בני הנוער יגלו את ההנאה שבכתיבה לצורך ביטוי אישי ולא רק לצרכים לימודיים.
- ג. התאמת סגנון הכתיבה למטרת הכתיבה. על בני הנוער להבין שכתובה מקוצרת ושימוש בסלנג מתאימים לתקשורת עם חברים ברשת בעוד שסגנון כתיבה פורמאלי יותר מתאים יותר למטרות לימודיות.
- ד. הכתיבה היא תהליך. על בני הנוער להבין שתהליך הכתיבה מורכב ממספר שלבים ואינו תמיד מיידי. גם כותבים מקצועיים כותבים מספר טיוטות ולוקח להם זמן לנסח ולערוך את רעיונותיהם עד שמתקבלת תוצאה ראויה לדעתם. משום כך, חשוב ללמדם לתכנן את הזמן אחורה ממועד הגשת העבודה.
- ה. איתור אתרי אינטרנט המציגים כתיבה איכותית בתחומי העניין של בני הנוער. בני הנוער יחשפו לאתרים בהם הכתיבה והתכנים הם ברמה גבוהה וכך סגנון הכתיבה שלהם יתפתח וישתפר.

דיוויד קרייג אף טוען השימוש הנפוץ של בני נוער בצ'אטים ו-IM אינו מונע בפני הנוער לפתח מגוון רחב של מיומנויות הקשורות בשפה. נהפוך הוא, ה-IM מהווה יתרון בפיתוח האוריינות בקרב בני הנוער מכיוון שהוא מקדם מגע תדיר עם מילים, שימוש במדיה הכתובה לצרכי תקשורת, לימוד של אוריינות אלטרנטיבית, רמת נוחות גבוהה יותר לגבי שימוש פונטי והמבנה הכולל של השפה. קרייג אינו שולל את העובדה שישנה ירידה ביכולת הביטוי של בני הנוער אך הוא מייחס ירידה זו לכך שמערכת החינוך אינה מלמדת מיומנויות אלה בצורה טובה מספיק. בשל כך, כאשר בני הנוער נקראים להשתמש במיומנויות כתיבה הם משתמשים באלה המוכרות להם ביותר - אלה של ה-IM והצ'אט. (Craig, 2003)

בהרצאה שהוצגה באפריל 2004 בכנס של האגודה האמריקאית למחקר חינוכי הציגה החוקרת גלוריה ג'ייקובס את מחקרה שעוסק בקשר בין שפת ה-IM והכתיבה הפורמאלית בקרב בני הנוער. החוקרת הראתה כי בני הנוער משתמשים בכתיב ובמבנים דקדוקיים המיוחדים ל-IM על מנת לקדם עצמם מבחינה חברתית ותרבותית. בנוסף טוענת החוקרת כי כדאי ליישם את הידע שהתלמידים צוברים בעת הכתיבה ב-IM לגבי התאמת הטקסט לקהל היעד ולמטרת הכתיבה בהוראת הכתיבה הפורמאלית בכיתה. בהבנת האופן שבו התלמידים לומדים להתאים את הכתיבה שלהם במדיום כגון IM עשויה לספק תובנות לגבי הדרך שבה ניתן לשפר את הוראת הכתיבה הפורמאלית בכיתה. (Jacobs, 2004)

6. אנונימיות והתחזות - הצקות ובריונות

ב-IM ובצ'אט בני הנוער יכולים בקלות לכנות עצמם בשמות בדויים המאפשרים להם להסתתר מאחוריהם ולשלוח מסרים לעמיתיהם. מסרים אלה עלולים להיות מסרי שטנה, מיניים, מאיימים או בעלי אופי שלילי אחר. מעשי הבריונות, ההצקות והאלימות המילולית בין בני נוער כגון שמועות, איומים, רכילות, השפלות היו קיימים מאז ומתמיד. כיום, כאשר בני הנוער מחוברים כל העת האחד לשני באמצעות הצ'אט וה-IM, מעשים אלה עוברים גם לאמצעי התקשורת האלה. בעוד שבמידה מסוימת אין הבדל בין סוג זה של אלימות מילולית לבריונות המסורתית, להצקות המתקשבות ישנם מאפיינים ייחודיים. מאפיינים אלה נובעים מן האנונימיות שהמדיום הזה מאפשר, המקשה על איתור עקבותיהם של המציקים. הצקות אלה, הנפוצות ב-IM ובצ'אט עוברות כיום גם להודעות הטקסט (SMS) הפופולאריים בקרב בני הנוער המחזיקים בטלפונים סלולאריים.

התוצאה של הבריונות והאלימות ברשת עלולה להיות שמועות זדוניות והערות פוגעות המעליבות את רגשות חבריהם. עבור בני הנוער המקבלים הודעות מסוג זה עלולה להיות ירידה במצבם הנפשי ופגיעה בהישגים הלימודיים.

פן נוסף של האנונימיות ויכולת ההתחזות של בני הנוער היא הקלות שבה בני הנוער יכולים להיכנס לצ'אטים למבוגרים בלבד ואף להשתתף בהם באופן פעיל.

7. מסירת פרטים מזהים וחשיפה לגורמים מסוכנים

אחת הסכנות הגלומות בהשתתפות בצ'אטים וב-IM היא היחשפות בני הנוער לגורמים מסוכנים מסוגים שונים באמצעות מסירת פרטים אישיים כגון שם, כתובת, מס' טלפון וכד'. מידע זה עלול ליפול בידי גורמים שעלולים לעשות בו שימוש שאינו נאות.

8. בעיות וסיכונים בקבוצת-תמיכה מקוונת

לצד היתרונות שנמנו לעיל, בקבוצות-תמיכה מקוונת ישנן מספר בעיות וסיכונים:

- תופעת ההתנהגות האלימה באינטרנט בכלל אינה פוסחת גם על קבוצות-תמיכה מקוונות, שכן ההשתלבות האינטרנטית הטיפוסית שכיחה בהן למדי. לעיתים קרובות משתתפים בקבוצה (שניים או יותר) מתדרדרים לחילופי מסרים שיש בהם תוקפנות, פגיעות וגידופים, מה שמעכיר את האווירה בקבוצה כולה, ולעיתים מביא לידי נטישה של כמה מן המשתתפים תופעה זו אינה קיימת כמעט בקבוצת-תמיכה פנים-אל-פנים.
- בקבוצות-תמיכה מקוונות פתוחות מוכרת תופעה של משתתפים המספרים סיפורים אישיים בדויים, לעיתים מחרידים, מתוך רצון לזכות בתשומת-לב או כתוצאה מהפרעה נפשית. תופעה זו כונה "מינכהאוזן באמצעות האינטרנט", במקביל לתסמונת הקלינית של מינכהאוזן על-ידי שליח. תופעה זו יוצרת מתח רב בקרב המשתתפים, מעסיקה רבות את המנחה, ופוגמת בתפקוד התקין של הקבוצה.
- קבוצת-תמיכה מקוונת (כמו גם גורמים אחרים באינטרנט) עלולה למכר. השתתפות אינטנסיבית וקבלת חיזוקים מחברי הקבוצה ומהמנחה בדמות התייחסויות אישיות מניעות משתתפים רבים לשהות בקבוצת-תמיכה מקוונת לזמן ממושך מאוד, הן מבחינת מספר השעות ביום והן מבחינת משך התקופה כולה. שהייה זו בקבוצה מהווה אומנם תמיכה משמעותית, אך היא מביאה לידי התנתקות של המשתתפים מסביבתם הטבעית (משפחה, חברים, עמיתים לעבודה או ללימודים), מה שעלול לגרום לבעיות מסוגים אחרים.

מסקנות ודיון

כפי שנוכחנו בעבודה זו לשימוש בצ'אט ו-IM בקרב בני הנוער השפעות רבות על ההתנהגות החברתית שלהם. מהנתונים שהצגנו נובע כי השימוש באמצעי תקשורת אלה בקרב בני הנוער נפוץ מאד וכמעט בלתי אפשרי להגבילם או למנוע את השימוש. יתר על כן, קיים לחץ בקרב בני הנוער להשתמש באמצעים אלה, ומי שאינו מתקשר באמצעים אלה מרגיש שאינו מקובל מבחינה חברתית.

במהלך עבודה זו ראינו כי ישנן חסרונות רבים הנובעים מהשימוש באמצעי תקשורת אלה. חסרונות אלה כוללים תופעות כגון התמכרות, הצקות ואלימות מילולית, פגיעה בכושר הביטוי, פגיעה בכישורים החברתיים, וחשיפה לתכנים שאינם מתאימים לגילאים אלה כגון פורנוגרפיה. ראינו כי ניתן להימנע מסכנות רבות באמצעות שימוש מושכל ונכון של בני הנוער באמצעים אלה.

נוכחנו לראות שבצד החסרונות קיימים גם יתרונות רבים, כגון עלייה בפעילות החברתית, הזדמנות להרחיב את חוג החברים, ולהיחשף למגוון תרבויות וסוגי אנשים, תמיכה נפשית ורגשית. אמצעי תקשורת אלה אף משמשים במה לבני נוער החשים חרדה חברתית או ביישנות, משמשים להפצת מסרים חיוביים ואף מהווים חלק חשוב ממערכות למידה מרחוק.

ישנם חוקרים הטוענים שיש הובלות שלא רק שאמצעי תקשורת אלה אינם פוגעים בכושר הביטוי אלא המיומנויות הנרכשות בסוג זה של תקשורת תורמים ללימוד כתיבה פורמאלית תקינה.

מעבודה זו ניתן להסיק כי הסכנות והבעיות רבות מן היתרונות ורק שימוש מושכל ונבון יוביל להפקת היתרונות. להורים ולמחנכים תפקיד חשוב בהכוונת בני הנוער בכדי שאכן יופקו היתרונות וימנעו הסכנות. למרות השליטה של בני הנוער הדיגיטאליים באמצעים הטכנולוגיים החדשים ביותר, מבחינה רגשית הם עדיין ילדים הזקוקים להכוונה ולתמיכה של הוריהם. לכן חשוב ביותר להקפיד על השימוש הנבון והמושכל ולהביא לידיעת בני הנוער את כל היתרונות והחסרונות הכרוכים בשימוש ב-IM ובצ'אט.

לקוח מאתר:

(המאמר עובד לצרכי למידה)

התמכרות לאינטרנט

כידוע לכולנו יש מכורים לאלכוהול, סיגריות, סמים ואפילו קולה, אך בזמן האחרון יש תופעת התמכרות חדשה - התמכרות לאינטרנט. אולי לחלקכם הנושא כבר מוכר ולחלקכם לא, אך יותר ויותר בני נוער מעדיפים לבלות את זמנם מול מסך המחשב, מאשר לצאת לבלות עם חבריהם. למרות שרשת האינטרנט נתפסת בשלהי המאה ה-20 כאחד מפלאי הטכנולוגיה, הרי שלשימוש בה יכולות להיות גם השלכות מסוכנות ובלתי-רצויות. "גולשים" רבים, שמספרם הולך וגדל, נקלעים לדפוסי שימוש הגורמים לבעיות חמורות ביחסים בין-אישיים, במשפחה, בעבודה ובלימודים. שמונה עשר מיליון נשים וגברים מרחבי העולם, המהווים שישה אחוזים מגולשי האינטרנט, מכורים לרשת. בישראל הוערך מספר הגולשים בשנת 2001 במיליון. מכאן שכשישים אלף מהם סבלו מהתמכרות למחשבים ולגלישה באינטרנט ברמות שונות. הורדת מחירי המחשבים והגישה הקלה לרשת גרמו לכך שהבעיה התפשטה לכל הגילאים. אנשי חינוך רבים, בארץ ובעולם, הבחינו אצל בני נוער סימפטומים של עייפות, עיניים אדומות, חוסר עניין בלימודים, ריחוק מחברים וכדומה. בירור העלה שבני נוער אלה מקדישים שעות פנאי רבות למחשבים ואינטרנט, לעיתים עד למצב של התמכרות.

לאחרונה רבים הדיווחים באמצעי התקשורת על השפעת השימוש ברשת המידע המכונה "אינטרנט" על תחומי החיים השונים. מספר המשתמשים באינטרנט גדל בהתמדה ולא רחוק היום שיכלול את רוב בני האדם בכוכב הלכת שלנו. כתבה זו באה לחקור את השפעת האינטרנט על חיי החברה של המשתמש ועל פעילויות הפנאי שלו. ממצאי המחקר מראים שאכן יש לשימוש באינטרנט השפעה על חיי החברה ופעילות הפנאי של המשתמש ושעוצמת ההשפעה כפופה לרמת השימוש, עם זאת נמצא שהזמן שמקדיש המשתמש לפעילות חברתית ולפעילות פנאי מתקצר עם החיבור לאינטרנט ובכפוף לזמן השימוש. עוד נמצא שגברים נוטים להשתמש באינטרנט יותר זמן מנשים ושהשימוש באינטרנט יכול להיות רקע לבעיות בין בני זוג בכפוף לזמן	התמכרות למחשב והתמכרות למשחקי וידאו. יאנג חקרה את קיומה של התמכרות לאינטרנט תוך שימוש בקריטריונים לקביעת תלות בחומרים (כגון סמים ואלכוהול) כפי שהוגדרו ב"חוברת ההדרכה לאבחון סטטיסטי של הפרעות נפשיות". המחקר זיהה 396 משתמשי אינטרנט שהוגדרו כמכורים. המחקר קובע ששימוש כפייתי באינטרנט יכול לגרום לתוצאות שליליות משמעותיות בתחום הלימודים, חברה, כספים ועבודה, בדומה לבעיות שתועדו כתוצאה מהתמכרויות "מוכרות" כמו הימורים כפייתיים, אכילה כפייתית או אלכוהוליזם. מכורים דיווחו על בעיות משמעותיות בחייהם מאחר ואיבדו שליטה על יכולתם להגביל את כמות הזמן שבו השתמשו באינטרנט. למרות התוצאות השליליות האלו מכורים רבים לא רצו	תהליך מתמשך של התפתחויות, שינוי וגמילה מהנאות. ברוב ההתמכרויות השליליות קיימות תקופות ארוכות בהן המתמכר מנסה להתעלם או למזער את הבעיה ולנפח ללא פרופורציה את התועלת. פעמים רבות המתמכר יהסס להגיע למסקנה שיהיו יתרונות מהפסקת או צמצום הפעילות הממכרת כיוון שהשגת המטרה הזאת עשויה להראות משימה בלתי אפשרית. בני אדם רבים מעדיפים לא לזהות בעיה שבעבורה אין להם כבר פתרון מוכן. לפעמים אלו הסובבים את המכור צריכים לשקול את תפקידם באפשרות של ההתמכרות להמשיך ללא בחינה. מערכות יחסים עשויות להשתנות דרמטית או להסתיים לגמרי לפני שמכורים מסוימים יתחילו לתפוס את המחיר הממשי של ההתמכרות שלהם. במחקרה מצאה יאנג שמשתמשי אינטרנט שהוגדרו כלא מכורים
---	---	---

השימוש ובאם בני הזוג משתמשים באינטרנט ביחד או לחוד. מסקנות המחקר מציינות שלשימוש באינטרנט יש השפעה ברורה על חיו של המשתמש, השפעה שנובעת בעיקר מזמן השימוש. רוב המתמכרים של האינטרנט מתכחשים בתוקף לכך שהאינטרנט החל להיכנס אל חייהם והפך להיות מרכיב מרכזי בהם, מעטים האנשים שיצדיקו זאת. כמו כל התמכרות, גם ההתמכרות הזאת משפיעה על חייהם של קרבנותיה-בני נוער רבים לא עושים שיעורי בית ופחות משקיעים בלימודים, את הזמן הפנוי שלהם הם מעבירים ברציפות מול מסך המחשב ובמקום לצאת מהבית ולהכיר אנשים, הם מכירים אותם באינטרנט. כך המתמכרים חיים בעולם וירטואלי במקום לחיות את העולם האמיתי, ולדעת להתמודד עם מצבים אמיתיים.

האינטרנט הנה רשת המחברת בין מחשבים מכול רחבי העולם ומאפשרת החלפת מידע מגוון ביותר, בזמן אמת ובהשקעה כלכלית נמוכה. הודות ליתרונות הללו מספר המשתמשים באינטרנט כולל כבר היום מיליונים, מספר שגדל משמעותית משנה לשנה. באמצעות האינטרנט יכול כול משתמש להשיג מידע רב ובקלות בנושאי חדשות, בידור, כלכלה, נסיעות, מוצרי מחשב וכו', להתכתב בדואר אלקטרוני ולקבל תשובה מיד, לשוחח עם אנשים מכול רחבי העולם בזמן אמת ופעולות נוספות רבות. כתוצאה מכך הפך השימוש באינטרנט לפעילות פנאי מועדפת של רבים. פעילות שבאה על חשבון פעילויות פנאי אחרות ועשויה אף לפגוע

לצמצם את זמן השימוש באינטרנט. נחקרים דיווחו שהם תלויים לגמרי באינטרנט ואינם מסוגלים לוותר על חלקה של האינטרנט בחייהם או להגביל עצמם מבחינת זמן השימוש. מתמכרים שסגרו את החשבון שלהם אצל ספק האינטרנט, מכרו את המודם או אפילו פירקו לגמרי את המחשב, דיווחו על הרגשה של "השתוקקות" דומה לזו של מעשן שנמצא בגמילה מסיגריות. צורך עז זה גרם להרכבת המחשב מחדש, קניית מודם ופתיחת חשבון חדש אצל ספק אינטרנט - הכל כדי לספק את הצורך לאינטרנט. אחדים מהקריטריונים שבהם עמדו המוגדרים כמכורים היו: משתמש באינטרנט כאמצעי לברוח מבעיות או לשפר מצב רוח (הרגשה של חוסר אונים, אשמה, חרדה או דיכאון), משקר לבני משפחה או לחברים כדי להסתיר את מידת ההסתבכות באינטרנט, מסכן מערכת יחסים רצינית, עבודה או לימודים בגלל האינטרנט, חוזר לאינטרנט אפילו אחרי שבזבז עליה סכום כסף מופרז. גולדברג קבע את המונח "הפרעת התמכרות לאינטרנט" (IAD) והקים קבוצת תמיכה למכורים לאינטרנט בדומה ל"אלכוהוליסטים אלמוניים" (AA). לדבריו IAD בניגוד לאלכוהוליזם (שהיא התמכרות המוכרת רפואית) היא כמו הימור כפייתי, התנהגות חסרת מעצורים שמאיימת להשתלט על חייו הנורמאליים של המשתמש. הקריטריונים שלו ל IAD הם:

1. צורך להשתמש באינטרנט זמן רב יותר כדי לקבל את אותו הסיפוק.
2. חרדה אם המשתמש איננו מתחבר לעתים קרובות

השתמשו בעיקר בהיבטים של האינטרנט שאפשרו להם לאסוף מידע ולתקשר באמצעות דואר אלקטרוני עם מכורים. לעומת זאת, משתמשים שהוגדרו כמכורים השתמשו בעיקר בהיבטים של האינטרנט שאפשרו להם להיפגש, להתחבר ולהחליף דעות עם אנשים חדשים - זרים. בכך למעשה שימש להם האינטרנט כתחליף לפעילויות חברתיות אחרות.

בשתי השערות המחקר הראשונות קבענו הבחנה בין פעילויות פנאי שמתבצעות בחברת אחרים ויש להן השפעה על חיי החברה של הנחקר (כגון: בילוי במסיבה, שיחות טלפון עם חברים) לבין פעילויות פנאי שמתבצעות לבד (כגון: קריאת ספרים, צפייה בטלוויזיה). באמצעות ההשערה הראשונה אנו מעוניינים לבחון את השפעת השימוש באינטרנט על חיי החברה של המשתמש ואילו באמצעות ההשערה השנייה לבחון על חשבון אילו פעילויות פנאי, שאינן קשורות ישירות לחיי החברה של המשתמש, בא השימוש באינטרנט כיוון שבעתיד עם הגידול במספר המשתמשים באינטרנט עשויה להיות לכך השפעה על תרבות הפנאי ככול רחבי העולם.

משמעותית) בכפוף לזמן השימוש באינטרנט) בחיי החברה של המשתמש. באמצעות האינטרנט, תוכלו להסתיר את שמכם האמיתי, את גילכם, את הופעתכם החיצונית ואת תגובותיכם לכל אדם ולכל דבר שתפגשו במהלך השוטטות ברשת. המשתמשים באינטרנט, ובייחוד אלה שהם בודדים וחסרי-ביטחון במצבים שונים של חיייהם האמיתיים, נהנים מהחירות שעומדת לרשותם, וממהרים "לשפוך" את רגשותיהם, את סודותיהם האפלים, ואת יצריהם העמוקים ביותר. האינטרנט מוביל את המשתמש לאשליה של אינטימיות, אך כאשר מציאות החיים אינה תואמת את הסיטואציה הוירטואלית, וכשצצות מגבלותיה של ההשענות על קהילה חסרת פנים כמקור לאהבה ולאכפתיות שיכולות להיות מוענקות על ידי אנשים אמיתיים בלבד, אז מתנסים המכורים לאינטרנט באכזבות מרות ובכאב.

אחד הנושאים הנחקרים ביותר בנושא האינטרנט הוא קיומה של התמכרות לאינטרנט. תופעה זאת לא זוהתה בעבר על ידי סוציולוגים, פסיכולוגים או פסיכיאטרים. בעוד רבים מאמינים שהמונח התמכרות צריך לשמש רק במקרים המערבים הכנסה של סם לגוף,

מספיק. 3. המשתמש מאבד תחושה של זמן במהלך השימוש ונשאר באינטרנט זמן רב יותר משהתכוון. 4. קיים ניסיון חוזר ובדרך כלל בלתי מוצלח לצמצם את זמן השימוש. 5. המשתמש מקדיש זמן רב, גם כשאינו מחובר לאינטרנט, לפעילויות שקשורות לאינטרנט: קניית ספרי אינטרנט, ניסיון תוכנת אינטרנט, ארגון קבצים שהורדו מהאינטרנט במחשב. 6. המשתמש מזניח מחויבויות חברתיות או עסקיות לטובת השימוש באינטרנט. 7. המשתמש ממשיך ל"גלוש" באינטרנט למרות תוצאות שליליות כמו קשיים כספיים או קשיים בחיי הנישואין. 8. חשיבה אובססיבית על מה שמתרחש כעת באינטרנט. 9. חלומות וחלומות בהקיץ על האינטרנט. 10. תנועות הדפסה לא רצוניות עם האצבעות.

החוקר מגדיר התמכרות כפעילות או חומר שאנו משתוקקים לחוות שוב ושוב ואשר עבורם אנו מוכנים לשלם מחיר או תוצאה שלילית. והוא קובע שקיימות התמכרויות שאינן מזיקות (כמו צפייה מוגזמת בטלביזיה ואכילת סוג מסוים של ממתק) כיוון שהמחיר שהמתמכר משלם עבורן אינו כבד והתוצאות אינן שליליות והתמכרויות שהן אפילו מועילות כגון התמכרות לפעילות גופנית כיוון שהמחיר שהמתמכר משלם (על ביגוד ספורט, על מנוי למועדון כושר) מתגמד מול היתרונות - בריאות משופרת, אנרגיה, ביטחון עצמי והופעה. האם ניתן לסווג גם את ההתמכרות לאינטרנט על האפשרויות החיוביות הרבות שטמונות בשימוש בה, כהתמכרות מועילה? עוד טוען

ממחקר שערכה הפסיכולוגית קימבלי יונג עולה שילדים עלולים להתמכר לאינטרנט, בעיקר בעקבות שימוש מופרז בחדרי השיחה, אבל גם כתוצאה מגלישה אינטנסיבית ומהשתתפות במשחקים מקוונים. התמכרות הילד לאינטרנט פוגעת בו ישירות. היא עלולה להפוך אותו לאדם מתבודד ולהרוס את חיי המשפחה לעתיד שלו. ממחקרה של יאנג ניתן ללמוד כי ילדים בעלי דימוי עצמי נמוך ובעיות במשפחה, נתונים בקבוצת הסיכון הגבוהה ביותר להתמכרות. רשת האינטרנט מספקת לילד מפלט מההתמודדות היומיומית ומאפשרת לו ליצור קשר עם חברים חדשים, בלי צורך לבוא עימם במגע פיזי. ההתמכרות לאינטרנט יכולה להיות אצל מבוגרים נוער ילדים ואף קשישים. כתוצאה מהתמכרות יתרה ישנם מספר מקרים בהם הדחף לאינטרנט היה כל כך גדול עד כי המתמכר כבר לא שלט וגרם לאסון. דוגמה למקרה כמו של סנדרה האקר, עקרת בית מסינסינטי, התפרסמה כאשר הורשעה בהזנחת ילדיה עקב התמכרות לאינטרנט ונשלחה לטיפול גמילה. האקר נעלה את שלושת ילדיה בחדר קטן, שעל רצפתו היו פזורות זכוכיות שבורות. השוטרים שבאו לאסור אותה סיפרו שמלבד המחשב והסביבה המקיפה אותו, הבית היה מזוהם וניכר כי לא טופל זמן רב. זוהי דוגמה קיצונית, אולם אם בני זוגכם/בני משפחתכם אינם עובדים ומבלים זמן רב באינטרנט, או שבתקופה האחרונה חבריכם מגיעים לעבודה או ללימודים כשהם סובלים מכאבי ראש ועיניהם אדומות, כנראה שהם סובלים

מחוסר שינה. סיבותיהם
שמורות עמם, כמובן, אולם
בהחלט יתכן שהם קורבנות
נוספים להתמכרות לאינטרנט.

הורוואת שאדם מתמכר
לפעילות או חומר שהוא נהנה
לחיות. ההנאה היא שגורמת לנו
לחזור ולחיות את אותם
הפעילויות או חומרים. החיים
הם

הראו מחקרים מספר התנהגויות
כבעלות פוטנציאל להתמכרות
וחופפות להפרעות פסיכולוגיות
אחרות כמו הימורים כפייתיים,

שאלון אישי - האם אני מכור למחשבים ואינטרנט?

מתורגם מתוך האתר (http://www.netaddiction.com/resources/internet_addiction_test.htm) :
לקוח מאתר "סנונית"

סמנו ליד כל שאלה את הציון המתאים על פי המפתח הבא:

- 0 אף פעם לא
- 1 כמעט אף פעם לא
- 2 לעתים רחוקות
- 3 לפעמים
- 4 לעתים קרובות
- 5 תמיד

5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם נשארים מחוברים לאינטרנט יותר ממה שתכננתם מראש?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם קורה לכם שאתם מזניחים את עבודות הבית לטובת גלישה באינטרנט?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם קורה לכם שאתם מעדיפים לגלוש באינטרנט במקום לבלות עם בני המשפחה?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם מפתחים קשרים עם גולשים נוספים באינטרנט?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם הסובבים אתכם מתלוננים על משך הזמן הרב שאתם מקדישים לגלישה באינטרנט?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם ציוניכם בבית הספר נפגעים כתוצאה מכמות הזמן שאתם גולשים באינטרנט?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם בודקים את הדואר האלקטרוני שלכם לפני שאתם ממלאים מטלות אחרות שצריך לעשותן?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם תפוקות עבודתכם נפגמות בגלל השימוש באינטרנט?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם מוצאים את עצמכם מצפים לרגע שבו תוכלו להתחבר לאינטרנט?
5	4	3	2	1	0	

☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם חוששים שהחיים בלי האינטרנט יהיו משעממים, ריקנים וחסרי "כיף?"
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם צועקים, מתרגזים או מתעצבנים כאשר מפריעים לכם בזמן גלישה באינטרנט?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם חסרות לכם שעות שינה בעקבות גלישה עד שעת לילה מאוחרת?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם מוצאים את עצמכם אומרים "רק עוד כמה דקות" כשאתם גולשים?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם מנסים להפחית בזמן הגלישה אך אינכם מצליחים?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם בוחרים לגלוש באינטרנט במקום לצאת ולבלות עם חברים?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם אתם מרגישים מדוכאים, מצוברים ומעצבניים כשאינכם גולשים באינטרנט?
5	4	3	2	1	0	
☐	☐	☐	☐	☐	☐	האם רגשות אלו נעלמים כשאתם שבים לגלוש?
5	4	3	2	1	0	

ככל שתוצאתכם גבוהה יותר, כך רמת ההתמכרות לאינטרנט גבוהה יותר.

נושא ב : שוויון בין המינים

משימה 1

”וַיֵּצֵר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הָאָדָם, עֹפֹר מִן-הָאֲדָמָה, וַיִּפַּח בְּאַפִּיו, נִשְׁמַת חַיִּים; וַיְהִי הָאָדָם, לְנֶפֶשׁ חַיָּה”

בראשית ב, ז'

”וַיִּבֶן יְהוָה אֱלֹהִים אֶת-הַצֶּלַע אֲשֶׁר-לָקַח מִן-הָאָדָם, לְאִשָּׁה; וַיְבָאָהּ, אֶל-הָאָדָם. וַיֹּאמֶר, הָאָדָם, זֹאת הַפֶּעַם עִצָּם מֵעַצְמִי, וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי; לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה, כִּי מֵאִישׁ לָקָחָהּ-זֹאת.”

בראשית ב, כ"ב, כ"ג

ההבדלים בין המינים לא נשארו רק כחלק מסיפור בריאת העולם, אלא הונצחו לאורך ההיסטוריה האנושית בתחומים שונים, בדת, בספרות באמנות, בחינוך ועוד. כתוב חיבור טיעון, דון בתפיסות הקיימות בחברה המערבית לגבי נושא זה. כיצד תפיסות אלה משפיעות על מהלך חיינו? האם, לדעתך, יש לשנות תפיסות אלה? ואם כן כיצד? תוכל להדגים דברייך בתחום אחד או יותר.

משימה 2

כתוב חיבור טיעון ובו תאר את המצב של שוויון בין המינים בעולמנו. מהן ההשלכות של מצב זה על הפרט ועל החברה? מה דעתך עליו? נמק את דעתך.

משרד האוצר לא משתף ארגוני נשים בוועדה בנושא זכויות פנסיה בעת גירושין, כי אלו "גורמים אינטרסנטיים". אך שוויון בין המינים הוא לא רק ערך חשוב ביותר, אלא אינטרס כלכלי ממדרגה ראשונה. מאמר לרגל יום האישה הבינלאומי.

מאת: ח"כ אורית נוקד

לפני מספר ימים במהלך ישיבת הוועדה לקידום מעמד האישה התברר לי ששרי האוצר והמשפטים מינו צוות בראשות השופט שוחט שידון בנושא חלוקת הפנסיה בין גברים ונשים לאחר הגירושין. חלוקת פנסיה לאחר הגירושין הוא נושא רגיש מאוד בעל השלכות משמעותיות במיוחד עבור נשים. הצעת החוק קובעת כי הפנסיה, שנצברה על שמו של בן הזוג האחד בתקופת הנישואין, תחולק בין שני בני הזוג במקרה של גירושין; זאת בניגוד למצב הנוכחי בו בדרך כלל, אישה שהיא עקרת בית נשארת ללא פנסיה לאחר הגירושין.

הצוות הממונה כולל חמישה עשר מומחים ובין היתר: שלושה נציגים של משרד האוצר ונציגים של קרנות הפנסיה אך אינו כולל ולו נציגה אחת של ארגוני הנשים. זאת על אף שבארגונים אלו נערכה עבודה יסודית ומועסקים בהם מומחים בתחום.

בתשובה לשאלתי מדוע לא מונתה נציגה של ארגוני הנשים ענה נציג הממשלה כי, בניגוד לארגונים האחרים שהם "ארגונים מקצועיים", ארגוני הנשים הם "ארגונים בעלי אינטרסים".

סיפור זה, מעבר להיותו מקומם, הוא דוגמה אחת מיני רבות ליחס של ממשלות ישראל לדורותיהם בכלל ומשרד האוצר בפרט לנושא שוויון בין המינים.

בעיני בכירים בממשלה, בכנסת ובתקשורת שוויון לנשים נחשב לנושא "רך", נושא "נחמד" שאין הרבה בינו לבין נושאים רציניים יותר כמו אינטרסים כלכליים. אני מאמינה שההפך הוא הנכון:

העצמת נשים וצמצום הפער בין המינים הוא לא רק אינטרס ערכי מהמעלה הראשונה אלא אינטרס כלכלי מהחשובים ביותר.

אחד המדדים האהובים על משרד האוצר הוא תוצר מקומי גולמי לנפש (תמ"ג לנפש). מדד זה לוקח את סך ערך התוצרת של המדינה ומחלק במספר התושבים. כשהתוצאה גבוהה המשמעות היא שלאזרח הממוצע יש כסף רב. כשמשווים בין נתוני התמ"ג לנפש לבין נתוני הפער בין נשים וגברים, כפי שמפרסם "פורום הכלכלה העולמית", מתברר כי שמונה מתוך עשרת המדינות המדורגות כבעלות הפער הנמוך ביותר בין נשים וגברים נמצאות ברשימת 20 המדינות בהן התמ"ג לנפש הוא הגבוה ביותר. גם כאשר משתמשים במדד "רגיש יותר" מבחינה חברתית – מדד הפיתוח האנושי של האו"ם הכולל תמ"ג לנפש, תוחלת חיים ורמת החינוך מוצאים תוצאות דומות: כל עשרת המדינות בעלות הפער הנמוך ביותר בין גברים לנשים מדורגות ב-20 המקומות הראשונים.

התוצאות אינן מפתיעות: כשאחוז גבוה מהאזרחים מעורב בשוק העבודה – ישנה יותר תוצרת וגדל השגשוג. כאשר "תקרת הזכוכית" נפרצת ויותר נשים מצליחות להגיע למשרות בכירות במשק, באקדמיה ובממשלה – מאגר הכישוריות, הדעות והיכולות גדל בהרבה. כשמחלקים את המשאבים בצורה הוגנת יותר אזי בעיות העוני, החולי והפשע יורדות וגדלה היציבות הכלכלית והשלטונית.

מבחינה כלכלית חוסר שוויון בין גברים לנשים הוא כשל שוק: שוק שלא מועסקות בו נשים, אך ורק בגלל מינם, הוא שוק שאינו מספק מוצרים ושירותים באופן המיטבי האפשרי – משום שאינו משתמש בהון האנושי הקיים בצורה מיטבית. דבר זה נכון, על אחת כמה וכמה, בשוק מתקדם, המבוסס על עבודות עתירות ידע ולא עתירות כוח.

משרד האוצר ובנק ישראל מנסים שוב ושוב לסלק כשלים מהשוק על מנת להבטיח שוק חופשי ויעיל. מדוע משרד האוצר נרתם לשבור את המונופול של חברות ממשלתיות אך אינו נרתם לשבור את המונופול של גברים על שוק העבודה?

למשרד האוצר יש דרכים רבות לתרום: על שולחן הכנסת מונחות הצעות חוק חשובות שאם תקבלנה את תמיכת המשרד תגדלנה את מספר הנשים בשוק העבודה כגון:

הצעת חוק המכירה לצרכי מס בהוצאות מטפלת או מעון; הצעת חוק המאפשרת לנשים חד הוריות להמשיך לקבל קצבה בזמן שהן לומדות ורוכשות מקצוע והצעות החוק המגדילות את ייצוג הנשים ברשויות המקומיות ובכנסת.

על אף החשיבות הרבה, זה לא מספיק רק לסייע לנשים להיכנס לשוק העבודה. תאילנד, זימבבווה וסין הן שלושת המדינות עם אחוז הנשים העובדות הגדול בעולם ולצערך, מדובר בעבודות שרק מקבעות את מעמד הנשים בתוך מעגל ההפליה והעוני.

השינוי האמיתי יבוא כאשר נשים תגענה לדרגות הגבוהות ביותר במוקדי הכוח.

לא פלא, אם כן, שכיום, בראש שלוש מתוך עשרת המדינות בעלות הפערים הנמוכים ביותר בין המינים עומדות נשים ראשי ממשלה: גרמניה, פינלנד וניו זילנד.

לאוצר ישנן דרכים רבות לסייע לסגור את הפער במשרות הבכירות, בין היתר, הוא יכול גם לתמוך בתוכניות המעודדות העדפה מתקנת לנשים באקדמיה, במגזר הציבורי ובפוליטיקה.

חשוב לא פחות לתקצב את גורמי האכיפה האחראים למיגור הפשע, האלימות וניצול נשים: מדינה לא יכולה לשלוח מסר של שוויון כשכל כך הרבה נשים "מיובאות" לארץ על מנת להימכר לזנות. מדינה אינה יכולה לעודד קידום נשים למשרות בכירות כאשר היא אינה משקיעה מספיק על מנת לשנות את המציאות הישראלית שבה כל כך הרבה נשים, בעיקר במגזרי המיעוטים, אבל לא רק, מרוויחות הרבה פחות משכר המינימום ולא מקבלות תנאים סוציאליים.

לסיכום, טוב יעשה משרד האוצר אם יבין שהעצמת נשים תדחוף את כל השוק הישראלי קדימה ושכל עוד הוא אינו פועל לקידום מטרה זו הוא פועל כנגד האינטרסים הכלכליים שלשמן הוא קם.

מתוך אתר:

תקציר - חוק שיווי זכויות האישה, התשי"א-1951 / (הנוסח הרשמי, המלא והמחייב שמור בספרי החוקים)

<http://www.knesset.gov.il/Laws/Data/law/2155/2155.pdf>

מטרת החוק לקבוע עקרונות להבטחת שוויון מלא בין נשים לגברים, ברוח עקרונות הכרזת העצמאות.

החוק אוסר על הפליית נשים -

כללי- החוק קובע כי אין לקיים הוראות חוק המפלות לרעה אישה, באשר היא אישה, בין אם הייתה ביסוד פעולה שתוצאתה הפליה כוונה להפלות, או לא. אין רואים כהפליה אסורה אם מדובר באבחנה בין נשים לגברים, במידה שהיא מתחייבת מהשוויון הענייני שביניהם, או מאופיו או ממהותו של העניין; או אם מדובר בהוראה או פעולה, שנועדה לתקן הפליה קודמת או קיימת כלפי נשים, או שנועדה לקדם את שוויון.

בשירות בטחון- החוק קובע כי לכל אישה המועמדת או המשרתת בכוחות הביטחון, זכות שווה לזכותו של גבר למלא כל תפקיד אלא אם ההבחנה מתחייבת בשל מהותו או אופיו של התפקיד.

בקניין- החוק קובע כי נישואין לא פוגעים בזכויותיה של אישה להיות בעלת רכוש ולפעול ברכוש על פי רצונה. (כוונת הסעיף למנוע אפליה על פי דין דתי).

בהורות- החוק קובע כי לאם זכויות אפטרופסות על ילדיה כמו לאב וכי במות אחד ההורים, נשאר השני האפטרופוס הטבעי לילדים, הכול מבלי לפגוע בסמכות בית משפט לקבוע בעניין אפטרופסות על גופם ורכושם של הילדים בהתחשב בטובתם.

בנישואין - החוק קובע כי התרת נישואין על ידי בעל בניגוד לרצון אשתו וללא פס"ד הינו עבירה פלילית.

שוויון זכויות לנשים - החוק קובע כי לנשים זכות שווה לגברים לקיום בכבוד אנושי, לרבות שוויון בתחומי העבודה, החינוך, ההשכלה, הבריאות, הדיוור, איכות הסביבה והרווחה החברתית. לכל אישה זכות מלאה על גופה, זכות להגנה מפני אלימות, הטרדה מינית, ניצול מיני וסחר בגופה.

ייצוג הולם - בכפוף לתנאים הקבועים בחוק, קיימת חובה לגוף ציבורי, ועדות המכרזים והמינויים של גוף ציבורי, לתת ייצוג הולם לנשים בסוגי המשרות ובדירוגים השונים בקרב העובדים, ההנהלה, הדירקטוריון והמועצה. לצורך ביצוע הוראה זו ניתן להעדיף אישה על פני גבר אם המועמדים בני שני המינים הם בעלי כישורים דומים.

החוק קובע גם חובה לתת ייצוג הולם לנשים ממגוון קבוצות האוכלוסייה בוועדה ציבורית או צוות שהוקם ע"י הממשלה לשם עיצוב מדיניות לאומית בכל נושא, לרבות ענייני בטחון ומו"מ לשלום. חובה זו מבוקרת על ידי הרשות לקידום מעמד האישה והועדה לקידום מעמד האישה בכנסת.

חוות דעת מגדרית- תיקון חוק משנת 2007 קובע כי הרשות לקידום מעמד האישה תבדוק ותגיש חוות דעת מגדרית בנושא השלכות מגדריות על הצעות החוק השונות וחקיקת המשנה, על שוויון בין גברים ונשים ועל קידום מעמד האישה לוועדות הכנסת השונות.

החוק בא להוסיף זכויות לנשים לפי כל דין, הסכם קיבוצי, חוזה עבודה או חוזה אחר, ולא לגרוע מהן.

החוק אינו חל על בגירים שהסכימו מרצון להתדיין בפני בית דין דתי על פי דינים דתיים וכן על מינוי לתפקיד דתי בהתאם לדין הדתי, לרבות רבנים ודיינים בבתי דין דתיים.

שמירת דינים - הוראות החוק אינן פוגעות בתוקפו של דין, (למשל הדין הדתי), שהיה קיים לפני תחילת החוק, לרבות הוראות שעניינן גיל פרישה, גמלה או תגמול אחר, שנקבעו בהסכם קיבוצי או בתקנון של קופת גמל.

תיקון מספר 7 ממאי 2008 בעקבות תיקון מספר 2 לפקודת הסטטיסטיקה, נוסף תיקון מספר 7 לחוק שווי זכויות האישה, סעיף 3ג6 – "איסוף, עיבוד ופרסום של מידע לפי מין על ידי גוף ציבורי". התיקון יכנס לתוקפו בינואר 2009.

תיקון מספר 8 מיולי 2008 הוספת סעיף 3א: אדם יציין את שם שני הוריו בעת בו יידרש למלא טופס או כל מסמך אחר, ולא רק את שם אביו, כפי שהיה נהוג עד כה. תוקף התיקון: החל מינואר 2009.

נושא ג מניעת אלימות בקרב בני נוער

משימה 1

תיקון חוק זכויות הילד

כל כמה חודשים אנו נחשפים לפרשה של אלימות של בני נוער בביה"ס כלפי תלמידים או כלפי מורים. כדי לטפל בבעיה זו הציע שר החינוך תיקון לחוק זכויות הילד על פיו תלמידים אלימים יושעו מבית הספר ללא צורך לחכות לערר. **כתוב** מאמר טיעון העוסק בתיקון זה. במאמרך **תאר** את תופעת האלימות, **הסבר** את הגורמים לה **והבע דעתך** על התיקון לחוק. **שלב** במאמרך דוגמות.

משימה 2

מצלמות בבית הספר

אחת הפעולות שנקטו בתי ספר כדי לטפל בבעיית האלימות היא התקנת מצלמות המתעדות את הנעשה בשטח בית הספר. בתחילת שנת הלימודים הנוכחית המשטרה פרסמה תוכנית ניסיונית שבמסגרתה יחברו מצלמות האבטחה במספר בתי ספר למרכזי השליטה של המשטרה. **כתוב** מאמר טיעון ובו במאמרך **תאר** את תופעת האלימות **דון** בתוצאות האפשריות של תכנית כזו, **והבע דעתך** עליה. **שלב** במאמרך דוגמות.

משימה 3

מי יפסיק את האלימות?

לאחר שמתפרסמת פרשת אלימות קשה של בני נוער אנו נדרשים לשאלה מיהו הגורם האחראי לטיפול: ההורים? העירייה? משרד החינוך? המשטרה? או אולי גורם אחר? **כתוב** מאמר טיעון, ובו **תאר** את הנסיבות בהן מתרחשות תקריות אלימות של בני נוער, דון בשאלה על מי לקחת את האחריות לטפל בתופעה. **שלב** דוגמאות למקרי אלימות המוכרים לך.

מקורות:

כתבות בנושא אלימות תלמידים:

נער הוכה כששיחק כדורסל:

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3988708,00.html>

ילד בכיתה ב'!!

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3992053,00.html>

אלימות כלפי מורים

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3893047,00.html>

נושא 1: תיקון חוק זכויות התלמיד (מתוך האתר של השר גדעון סער):
התיקון לחוק:

http://www.gideonsaar.com/show_item.asp?levelId=64260&itemId=1631&itemType=0

כתבות בנושא הרחקת תלמידים אלימים:

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3741675,00.html>

<http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/912/276.html>

<http://www.news1.co.il/Archive/001-D-206311-00.html?tag=19-32-14>

נושא 2: מצלמות בבית הספר

תיאור התוכנית:

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3936638,00.html>

תגובות:

נגד -

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3936854,00.html>

בעד –

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3937578,00.html>

נושא 3: מי יפסיק את האלימות?

http://www.herzliyaconference.org/_Uploads/3177Recommendation-Alimut.pdf

נושא ד: מניעת השימוש בסמים ואלכוהול

משימה 1

החמרת הענישה כלפי מפיצים

כדי למנוע מבני נוער להשתמש באלכוהול או בחומרים ממכרים אחרים הוצע להחמיר את הענישה עם המבוגרים המוכרים את החומרים המסוכנים. **כתוב** מאמר טיעון, ובו **תאר** את התופעה של שימוש של בני נוער בחומרים אלה, **והבע** דעתך על הצעה זו. **שלב** בדברך דוגמאות.

משימה 2

כיצד אפשר לטפל בבעיה?

בעיית השימוש באלכוהול ובחומרים ממכרים אחרים הולכת ומתפשטת בקרב בני נוער. **כתוב** חיבור טיעון, ובו **תאר** את התופעה, **עמוד** על סיבותיה **והצע** פתרונות מתאימים. **שלב** בדברך דוגמאות.

משימה 3

הטיפול בבעיה

מפעם לפעם אנו שומעים על מוות של בני נוער בעקבות שימוש באלכוהול או בסמים. בעקבות זאת עולה לדיון השאלה האם המדינה עושה די כדי לטפל בתופעות חמורות אלה. **כתוב** מאמר טיעון, ובו **תאר** את התופעה, **פרט** את הפעולות שנעשות כדי להקטין את התופעה **והבע** דעתך בשאלה האם המדינה עושה די כדי לטפל בבעיה.

מקורות:

כללי:

הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול:

<http://www.antidrug.gov.il/default.asp>

תיאור התופעה:

סיפורים ממרכז גמילה לנערים:

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1170804.html>

בני עשר משתכרים

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3949149,00.html>

מה עושה המדינה?

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3968662,00.html>

מוות בעקבות שימוש בגז צחוק

<http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3959549,00.html>

החמרת ענישה:

דרכי טיפול:

דברי נתניהו – מגיפה שמתפשטת

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=670689&TypeID=1&sid=126>

איסור מכירת אלכוהול בלילה:

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1180781.html>

איסור על קטינים לשתות אלכוהול:

<http://news.nana10.co.il/Article/?ArticleID=672035>

נושא ה : איכות הסביבה

משימה 1

האם האדם שולט בטבע ? או הטבע שולט באדם ? כתוב חיבור טיעון, ובו הסבר את מורכבות היחסים בין האדם לטבע. הבא ראיות לדבריך. תוכל להיעזר בספרים שקראת, בהצגות ובסרטים שצפית בהם, או בכל מקור אחר.

משימה 2

"בשעה שברא הקב"ה את האדם נטלו והחזירו על כל אילנות גן עדן ואמר לו: ראה מעשי כמה נאין ומשובחין הן, וכל מה שבראתי, בשבילך בראתי. תן דעתך שלא תקלקל ותחריב את עולמי, שאם תקלקל אין מי שיתקן אחריך" (מדרש קהלת רבה)

כתוב חיבור טיעון וכתוב עמדתך האם האדם עמד במשימה שבמדרש זה? הבע דעתך על הנאמר במדרש, נמק את דבריך והדגם מתחום חיים אחד או יותר.

משימה 3

שימור הטבע והסביבה לעומת הצורך בפיתוח מואץ.

כתוב חיבור טיעון, הצג את הבעיה על שני צדדיה תוך התבססות על דוגמאות, נקוט עמדה בנושא זה.

משימה 4

הפגיעה בסביבה כרוכה בסכנות רבות, כתוב חיבור טיעון ובו דון באילו סכנות מדובר, וכיצד עלינו להתמודד עימן כחברה.

איכות הסביבה

מתוך ויקיפדיה, האנציקלופדיה החופשית

"הגולה הכחולה" - תמונה מפורסמת שצולמה מהחללית אפולו 17 ועזרה בקידום המודעות לאיכות הסביבה

איכות הסביבה (או **הגנת הסביבה**) הוא תחום עיסוק הנוגע ליחסי הגומלין בין האדם לבין סביבתו הטבעית או זו שנוצרה על ידו. המדעים המספקים מידע או פתרונות לתחום זה מכונים מדעי הסביבה, ועמם נמנים: אקולוגיה,

מדעי האטמוספירה, מדעי כדור הארץ, הנדסה כימית, הנדסת מים ועוד. התחום הוא גם כר פורה לאידאולוגיות פוליטיות וחברתיות הקוראות להתחשבות רבה יותר בשיקולים סביבתיים במסגרת הפיתוח הכלכלי.

גבולות התחום ושמו

הגדרת הפעילויות הכלולות בתחום איכות הסביבה תלויה בנקודת המבט. במובן המצמצם ביותר, דאגה לסביבה מתמצית בדאגה לשלומן של חיות הבר, ובעבר היה מקובל לצמצם אותה לפעילויות של שימור טבע בלבד. בהקשר זה, התחום האקדמי העיקרי הוא אקולוגיה, והפעילות מתמקדת ביצירת שמורות טבע ובשימור בעלי החיים והצמחים בתוכן. אלא שבמשך השנים החלה להתגבש ההבנה שלא די בפעולות שימור כאלה, וכי הבעיות הנוגעות לסביבה הן נרחבות ועמוקות יותר.

הבעייתיות בעיסוק בסביבה, כך התברר, רחבה יותר הן במרחב (זיהום אוויר ממכוניות, למשל, עלול לגרום לגשם חומצי ולהרס יער הממוקם מאות קילומטרים מהן) והן בזמן (זיהום תעשייתי שנקבר לפני עשרות שנים, למשל, עלול להשפיע על מי התהום כיום). עם הזמן התפתחה גם ההכרה כי בעיות סביבה אינן נוגעות רק לחיות הבר, אלא גם לבריאותם, לביטחונם ולאיכות חייהם של בני האדם היום ובעתיד. מורכבות נוספת של שאלת איכות הסביבה נובעת מקיומם של קשרי גומלין דו-סטריים, עמוקים וסבוכים בין הפעילות האנושית לסביבה האקולוגית, למשל השפעתם של מיכלי תרסיס על הידלדלות שכבת האוזון.

לאור קשרי גומלין אלה, התפתחו גישות הגורסות כי ההגנה על הסביבה מחייבת את החברה האנושית למהלך עמוק וקיצוני: לא רק הקמה של שמורות טבע, אלא סדרה של שינויים משמעותיים, ביניהם מעבר למקורות אנרגיה חלופיים, שינוי התפריט (כך שיהיה יותר צמחוני ומקומי), שינוי במערך התחבורה (מעבר לרכבים פחות מזהמים, הקטנת ההשענות על רכב פרטי לנסיעות, ואף שינוי כללי של תכנון התחבורה), מיחזור ועוד.

מובן זה של הגנה על הסביבה הוא הבולט כיום במרחב התקשורתי, הציבורי והפוליטי, והוא זה שבו עוסקים המשרדים והסוכנויות לאיכות הסביבה שהוקמו ברוב מדינות המערב. המאמץ מתמקד בפיתוח טכנולוגיות נוחות יותר לסביבה (כגון אנרגיה בת-קיימא, מיחזור, הפחתת זיהום וייעול השימוש במשאבי טבע) וכן בחקיקה ואכיפה של חוקים ותקנות נגד זיהום הסביבה. בתחום האקדמי והמסחרי נחקרות שיטות "ירוקות" יותר לייצור תעשייתי ויישומן בתחומים אחרים, כמו בניה או תחבורה; בתחומים כמו הנדסה, תכנון ערים, אדריכלות ומדיניות ציבורית משולב ידע אקולוגי במחקרים ובתוכניות.

ישנם הוגים ופעילי סביבה רבים המרחיבים עוד יותר את תחום העיסוק הסביבתי, עד כדי פילוסופיה כוללת, הנקראת חשיבה סביבתית. דעה נפוצה היא לדוגמה, כי גידול האוכלוסין, הגידול בצריכה הפרטית לנפש, צמיחה כלכלית, ושינויים טכנולוגיים שונים (למשל הנדסה גנטית) מחריפים את השפעתו הקלוקלת של האדם על הסביבה, או את "טביעת הרגל האקולוגית" שלו, ואלו נתפסות כסיבות יסודיות יותר הגורמות להחרפתן של פגיעות סביבתיות אחרות.^[1] הזרמים הקיצוניים יותר, המכונים "ירוק כהה" מרחיבים את התחום עוד יותר ומכלילים בתוך נושא הסביבה כמעט כל היבט בהתנהגות החברה האנושית. פעילים המרחיבים את התחום באופן זה אינם נוהגים להשתמש במונח 'איכות הסביבה', הנתפס כמקביל ל'איכות חיים' ומצמצם את הפעילות למען הסביבה לעיסוק בשיפור תנאי הסביבה לטובת האדם ולא בשינויים הרדיקליים שקבוצות אלו מעודדות.

בשל המורכבות הרבה של בעיות הסביבה החלו הוגים בתחום לאמץ גם שיטות ניתוח מתחום המערכות המורכבות, וקושרים בחקר הסביבה תחומים במדעי החברה והרוח, כגון כלכלה, היסטוריה ופילוסופיה, בנוסף לתחומים שהוזכרו לעיל (הנדסה, תכנון עירוני ואקולוגיה). גישתם של חוקרים אלה היא הוליסטית (כוללת) ומנוגדת למגמת ההתמחות והעיסוק בפרטים, המקובלת יותר בכלכלה המסורתית.

סוגיות באיכות הסביבה

האוויר, המים, הקרקע ואור השמש הם משאבי טבע חיוניים לקיומם של החי והצומח על כדור הארץ. איכותם של משאבים אלה תלויה בדרך ניצולם על ידי האדם ובמידת זיהומם. הסוגיות הנכללות במושג 'איכות הסביבה' הן:

- שמירת טבע
- תכנון סביבתי
- זיהום סביבתי
- ניצול אוצרות טבע
- תכנון תחבורה
- טיפול בפסולת: הפחתת צריכה, שימוש חוזר ומיחזור.

הפעילות המתמשכת של האדם בתחומי התעשייה והחקלאות הביאה לעלייה ברמת החיים ובאיכות החיים, אלא שתופעות זיהום האוויר, המים והיבשה שהופיעו בעקבות הפיתוח הכלכלי המואץ גרמו להפרת האיזון העדין השורר בטבע ולירידת איכות הסביבה.

ככל שהולכת וגדלה האוכלוסייה בעולם, וככל שעולה רמת החיים, כך הולך וגדל קצב הניצול של משאבי הטבע ואיכותם הולכת ויורדת. תיירות שנעשית בשטחי-בר בקרבת בעלי חיים עלולה לגרום לנזק לאיכות הסביבה או לפאונה ולפלורה המקומית. כדי למנוע פגיעה זו, נוצרה התיירות האקולוגית, שמנסה לצמצם עד כמה שניתן את הפגיעה בתרבות ובסביבה בה מבקרים התיירים.

זיהום סביבתי

זיהום אוויר

זיהום אוויר נוצר מפליטה של רכבים, מפעלים וגורמים טבעיים (כמו התפרצויות געשיות). לפליטת הרכבים מרכיב מכריע בזיהום האוויר במדינות המערביות, אם כי השימוש הנפוץ בדלק נטול עופרת וממירים קטליטיים, תרמו רבות להפחתת הפליטה של כלי רכב בודד.

נזקי קרינה

גידול השימוש בתקשורת סלולרית גרם להצבת מספר גדול של אנטנות משדרות באזורים מאוכלסים. קיים וויכוח מתמשך לגבי נזקי הקרינה מאנטנות אלה ומהמכשירים הסלולריים עצמם. קיימים גם סוגים נוספים של זיהומי קרינה - כורים גרעיניים, שדורי רדיו וטלוויזיה.

פסולת מוצקה

הטיפול בפסולת מוצקה - אריזות, שאריות מזון, והפרשות היא נושא בעייתי בעולם כולו. השיטות הנפוצות כיום הן: הטמנה, שרפה ומיחזור. קיימת הסכמה רחבה בקרב המומחים שהפרדת פסולת במקור אורגני - אנ-אורגני, ניתן למיחזור - לא ניתן למיחזור וכדומה) היא צעד הכרחי לטיפול נאות בה.

פסולת נוזלית

פסולת נוזלית כוללת ביוב ביתי ופסולת מפעלים. לעתים מוזרמת פסולת נוזלית לנחלים או לים ומזהמת אותם. במקרים אחרים מאפשרים לה להיספג באדמה ובכך לזהם מאגרים של מי תהום. מאמצים למנוע נזקים אלו כוללים הפרדה במקור ומחזור. מחזור של פסולת נוזלית עשוי להביא אותה לרמה הראויה להשקיה חקלאית (מי קולחין), לרחצה ואף לשתיה.

מפגעי רעש

רעש מעל לרמה מסוימת נחשב זיהום סביבתי. רעש עלול לפגוע בחיי ובאיכות החיים של תושבי המקום. בישראל מוגדרת רמת רעש מותרת באזורים מאוכלסים המשתנה בין שעות היום והלילה.

שימוש במשאבים מוגבלים

שטחים פתוחים

שטחים פתוחים הם שטחים שלא נוצלו למגורים, תחבורה, מפעלים וכדומה. באזורים אלו מתקיימים הצמחים ובעלי החיים המקומיים, ובני-אדם יכולים להתרענן בהם מהסביבה האורבנית, לנפוש ולהימצא בסביבה טבעית יחסית. במקומות רבים בעולם (ובפרט בישראל), השטחים הפתוחים הם משאב הנמצא במחסור. ניתן לחלק את השטחים הפתוחים לשתי קטגוריות עיקריות: פארקים ושמורות טבע. פארק הוא שטח פתוח בתוך מרחב עירוני המאפשר לתושבים ליהנות מאפשרות נופש, משחק ומפגשים חברתיים בסביבה פתוחה וירוקה אך מלאכותית בעיקרה. שמורת טבע או שטח פתוח טבעי הוא שטח פתוח שהושאר במתכונתו המקורית, ללא התערבות אדם. שמורת טבע מאפשרת לאנשים לנפוש בסביבה אקולוגית טבעית וליהנות מהחי והצומח המקוריים באזור מגוריהם.

מים

באזורים גדולים על כדור הארץ, מים מתוקים הם משאב מוגבל. ישנם סוגים שונים של מאגרי מים: אגמים, קרחונים ומאגרי מי תהום. אגמים מתחדשים במחזוריות קצרה לעומת מי תהום וקרחונים. שימוש מושכל במשאבי טבע

המתחדשים בתדירות נמוכה דורש שיקול דעת ואחריות לטווח ארוך. שימוש לא אחראי במי תהום עלול לגרום להמלחה של מאגרים התת-קרקעיים ולמחסור במים למשך שנים ארוכות. לאורך ההיסטוריה, מחסור במים היה גורם שכיח למלחמות בין מדינות. זיהום של מים נוצר על ידי פסולת של האדם, שפכי תעשייה, כימיקלים וכדומה.

הקשר בין כלכלה ושימוש במשאבים

שימוש נכון במשאבים מוגבלים מהווה בעיה בה מתלבטים היום גורמים רבים בעולם. כמעט בכל המקרים, מדובר בtradeoff בין צרכים שונים. לדוגמה, בשימוש בשטחים פתוחים קיים קונפליקט בין הצורך לשכן אנשים במקומות עם נגישות לפרנסה לבין הרצון לדאוג לאיכות החיים של האנשים שכבר גרים במקום.

אחת הגישות להתמודדות עם דילמות מהסוג הזה היא שימוש בכלים כלכליים כמו תמחור. לדוגמה, כדי להחליט אם לשמור על שטח כפתוח, אפשר לנסות לשערך את הערך הכלכלי שלו. את הערך הכלכלי של שטח פתוח אפשר לשערך על ידי בדיקת ירידת ערך הדירות באזור במקרה של בניה בשטח.

תקציר

רבים חושבים, כי העיסוק באיכות הסביבה הוא תולדה של הפיתוח הכלכלי במחצית השנייה של המאה ה-20. אולם האמת היא שהעם היהודי היה ער לבעיות הסביבה כבר משחר ההיסטוריה. נמצאו עדויות רבות המוכיחות שאבותינו הבינו את המשמעות ואת החשיבות שיש ליחס למשאבי הטבע - המים, הקרקע, האוויר והצורך בשמירתם.

איכות הסביבה בישראל מחבר: ד"ר אורי מרינוב

רבים חושבים, כי העיסוק באיכות הסביבה הוא תולדה של הפיתוח הכלכלי במחצית השנייה של המאה ה-20. אולם האמת היא שהעם היהודי היה ער לבעיות הסביבה כבר משחר ההיסטוריה. נמצאו עדויות רבות המוכיחות שאבותינו הבינו את המשמעות ואת החשיבות שיש ליחס למשאבי הטבע - המים, הקרקע, האוויר והצורך בשמירתם.

כך אנו מוצאים במקרא התייחסות לנושאים כגון שמירת הניקיון הציבורי, מיקום ובניית מתקנים הגורמים למטרדים, חשיבות של נטיעת עצים ועוד. סביר להניח, כי חוקים אלה נשמרו בארץ-ישראל עד לחורבן בית שני ואפשרו לתושבי הארץ לקיים חקלאות ומסחר ברמה סביבתית גבוהה יחסית. לאחר החורבן ובמהלך השנים עד להקמת התנועה הציונית עברה הארץ שינויים אקולוגיים רבים, יערות נגדעו ומערכות המים וההשקיה נחרבו.

מעניין לראות, כי אחד הנושאים הראשונים שבהם החלה התנועה הציונית לטפל, היה הנושא הסביבתי-אקולוגי. לפני יותר מ-90 שנה הוקמה הקק"ל, שלבד מתפקידה לגאול אדמות הוטל עליה התפקיד של שיקום היערות בארץ וייבוש הביצות. כיום, כשבכל העולם מדברים על הצורך בשמירת היערות, יש להעריך כפליים את החזון של אלה שהגו את הרעיון והוציאוהו אל הפועל.

החלוצים הראשונים מצאו את הארץ כפי שהותירו אותה המלחמות וההזנחה. במהלך החצי הראשון של המאה ה-20 התפתחה בארץ כלכלה המבוססת על חקלאות ומסחר ומעט תעשייה, אשר יחד עם הפעולות שנעשו לשימור הקרקעות, ייעור ומניעת סחף, שיפרו במידה ניכרת את המצב הסביבתי בארץ-ישראל. ככל הידוע לנו, הקרקע, המים, האוויר והים היו במצב סביבתי סביר: לא נרשמו אירועי זיהום מיוחדים, הים היה נקי, האוויר לא מזוהם, ובנחלים זרמו מים נקיים.

מצב זה נבע מהעובדה שלא הייתה בארץ תעשייה כבדה. התחבורה הייתה דלילה, והחקלאות הייתה בעיקרה מכנית ואורגנית, כמעט ללא שימוש בכימיקלים.

השנים שבין מלחמת השחרור למלחמת יום הכיפורים הביאו לשינוי דרסטי במצב איכות הסביבה בישראל. בשנים אלה חלה התפתחות כלכלית מהירה. קצב הגידול הכלכלי היה 10% - 12% - בממוצע לשנה. האוכלוסייה גדלה בקצב של 2.9% לשנה, והוקמו 30 ערים חדשות. התפתחה תעשייה כימית ופטרוכימית והוקמה רשת תחנות כוח. החקלאות עברה מהפכה, תוך שימוש אינטנסיבי בכימיקלים כדשנים וחומרי הדברה, ומספר כלי הרכב הוכפל מדי 10 שנים.

כל זה נעשה כמעט ללא התחשבות באיכות הסביבה. אמנם היו חוקים כגון חוק התכנון והבנייה, חוק כנוביץ, חוק רישוי עסקים ואחרים, אך הם לא נאכפו כמעט. בתחילת שנות ה-70 - המצב הסביבתי בארץ היה ברי. הים היה מזוהם בשפכים, וחופים רבים נסגרו לרחצה. הכנרת, מאגר המים המרכזי של המדינה, עברה שינויים אקולוגיים שהעמידו בספק את יכולתה לספק מים לאוכלוסייה, אירועים של זיהום אוויר נרשמו בחיפה, תל-אביב ובאר-שבע. הנחלים הפסיקו לזרום והפכו למובילי שפכים. לא היה כל פיקוח ובקרה על השימוש בחומרים כימיים רעילים, פסולת הושלכה ללא טיפול, ובאף לא רשות מקומית בארץ לא הוקמו תשתיות לטיפול בשפכים ובאשפה. זאת ועוד, לא הייתה תשתית ארגונית ממשלתית או עירונית לטפל בנושאים אלה, וגם לא נמצאו אנשי מקצוע המסוגלים להתמודד עם הבעיות.

יחד עם זאת ניתן לציין כמה נקודות אור, ובעיקר הטיפול בשמירת הטבע. כבר בתחילת שנות ה-50 התעוררו מדענים ואנשי קיבוצים והקימו את החברה להגנת הטבע, שחרתה על דגלה את חשיבות שמירת הטבע והמשאבים הטבעיים בארץ. החברה פעלה לחקיקת חוק גנים לאומיים ושמורות טבע, ובעקבותיה קמו רשות שמורות הטבע ורשות הגנים הלאומיים, שהחלו בפעולה מהירה להכרזה על שמורות וגנים. מעשה זה היה בעל חשיבות עצומה לשמירה על אזורים רבים בארץ: גן לאומי הכרמל, מצדה, קיסריה, עין גדי ועוד.

מעניין לציין את הערנות הרבה יחסית שהייתה בארץ לנושא שמירת הטבע והנוף ואת העדר כל התייחסות לסביבה העירונית. לבד מחוק כנוביץ שנשאר כאות מתה ולא נאכף, וכן החוק למניעת זיהום הים, לא נעשתה כמעט כל פעולת חקיקה אמיתית. הייתה אמנם פעילות ציבורית בניסיון למנוע הקמתה של תחנת הכוח רדינג ד' בת"א, אך זו לא הצליחה.

ההתעוררות העולמית בנושאי איכות הסביבה החלה להגיע גם לכאן. במועצה הלאומית למחקר ולפיתוח הוקמה בשנת 1968 ועדה לנושאי איכות מים. בתחילת 1970 הרחיבה המועצה את פעילותה לנושאים סביבתיים אחרים, ויחד עם האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים הוקמה הוועדה הלאומית לביוספירה ואיכות הסביבה - ויבאס. זאת הייתה ההתארגנות הראשונה בארץ לטיפול בבעיות הסביבה. הוועדה הקימה ועדות משנה, שהחלו לפרסם דוחות על מצב איכות המים והאוויר, הים, הסביבה העירונית ועוד.

ביוני 1972 התכנסה בשטוקהולם ועידת האו"ם לאיכות הסביבה, ולקראת כינוסה הוכן הדו"ח הראשון על מצב איכות הסביבה בישראל. לאחר ועידת שטוקהולם היה ברור שעל המדינה להתארגן לטיפול בנושאי הסביבה.

במארס 1973 הוקם השירות לשמירת איכות הסביבה במשרד ראש הממשלה, עליו הוטל לתאם בין משרדי הממשלה בנושאי הסביבה, להכין מערכת להפעלת תסקירי השפעה על הסביבה לתכניות פיתוח, ולפרסם חומר מקצועי וחינוכי בנושא. השירות פעל תקופה מסוימת במשרד ראש הממשלה, ואחר-כך הועבר למשרד הפנים, שם פעל ברציפות עד להקמת המשרד לאיכות הסביבה בסוף שנת 1988.

בשנות ה-70 וה-80 החלה התעוררות רבה בטיפול בנושאי איכות הסביבה. הצמיחה במשק הואטה, ואילו המודעות לנושאי הסביבה החלה להגיע ארצה, בעיקר בעקבות פעילות ממשלתית ערה בארה"ב ובמערב אירופה. בשנים אלה הצליח השירות לשמירת איכות הסביבה לפעול בכמה מישורים עיקריים:

- **אחדות השיקולים הסביבתיים בתהליכי קבלת ההחלטות**, בעיקר במסגרת התכנון הפיסי. יועצי סביבה החלו להשתתף בישיבות המועצה הארצית והוועדות המחוזיות לתכנון ולבנייה ולדרוש התייחסות לא רק לנושאי הנדסה וכלכלה, אלא גם לנושאים סביבתיים. בשנות ה-70 התנהל דיון מקצועי על הקמת תחנת הכוח בחדרה, הראשונה בארץ שהוקמה להפעלה בפחם. בעקבות התערבות אנשי "השירות" הוכן תסקיר השפעתה על הסביבה, על פיו נקבע מיקום התחנה. הוקם מזח הפריקה לפחם בחדרה, ולא הופעל מערך הובלת הפחם מחיפה, והוחלט להטיל את האחריות לפיקוח ולבקרה על התחנה על הרשויות המקומיות השוכנות בקרבתה. כל אלה שימשו ציון דרך לשלב שבו השיקולים הסביבתיים הפכו יותר ויותר למשפיעים ולקובעים בקבלת ההחלטות הקשורות לתכנון ולבנייה.
- **הקמת יחידות לאיכות סביבה ברשויות המקומיות**. עד לסוף שנות ה-70 - לא היו בידי הרשויות המקומיות כלים מקצועיים להתמודדות עם בעיות קשות של זיהום אוויר, מים, ביוב, טיפול במניעת

רעש, סילוק פסולת ועוד. ה"שירות" הצליח להניע את משאבי משרד הפנים להקמת יחידות מקצועיות בערים הגדולות וכן להקים איגודי ערים מיוחדים, אשר הצליחו במשך השנים להיות חלק אינטגרלי מתהליכי קבלת ההחלטות במישור המקומי, ובמיוחד בכל הקשור ברישוי עסקים, ניטור ופיקוח עירוניים.

- **החדרת המודעות לנושאי הסביבה בקרב מקבלי ההחלטות והציבור הרחב.** פעולות רבות נערכו על מנת להחדיר את החשיבות בשמירת המשאבים הטבעיים של ישראל לדורות הבאים. פעולות חינוך, הסברה, תחרויות, כנסים, תערוכות וימי עיון החלו לתת את אותותיהן. גם ארגונים ציבוריים כגון החברה להגנת הטבע והמועצה לארץ-ישראל יפה שילבו את נושאי הסביבה העירונית בפעולותיהם. ה"שירות" פרסם דוחות מקצועיים רבים, כולל דו"ח שנתי על מצב איכות הסביבה בארץ. בכנסת הוסב שמה של ועדת הפנים לוועדת הפנים ואיכות הסביבה.
- **שנות ה-80 החלה פעולה לאכיפת חוקי איכות הסביבה.** צווים אישים" הוצאו לאכיפת החוק למניעת מפגעים על תחנות כוח ובתי זיקוק. הייתה זו הפעם הראשונה שחוק כנוביץ נאכף בארץ באופן יסודי ומקצועי. כתוצאה מכך פחת זיהום האוויר בחיפה ובאשדוד במידה ניכרת. הוקמה יחידה מיוחדת למניעת זיהום הים, שהצליחה בתוך זמן קצר להפחית את שפיכת הדלק לים ולשפר את מצב חופי הרחצה.

אולם למרות הישגים אלה, ניתן לומר שהנושא הסביבתי עדיין סבל מהעדר תמיכה ציבורית פוליטית מרכזית. למרות המידע הרב שהצטבר, לא נערכו השקעות מספיקות בפיתוח התשתית הסביבתית. רוב הביוב בארץ, למעט בגוש דן, לא טופל כהלכה. הפסולת סולקה לאתרים בלתי מוסדרים שגרמו למטרדים רבים לסביבה. הממשלה אמנם הקימה אתר לסילוק פסולת רעילה, אך הוא לא הופעל כהלכה, וחלק ניכר מהפסולת לא הגיע אליו. לרוב המפעלים בארץ לא היה רישיון עסק, ולאלה שניתן רישיון, הוא לא כלל תנאים להבטחת איכות הסביבה כנדרש בחוק. למרות הקמת "השירות לשמירת איכות הסביבה", נשאר הטיפול הממשלתי מפוצל בין משרדים רבים, שלא תמיד השכילו לשתף פעולה ביניהם.

מפנה רציני חל בסוף שנת 1988. הוקמה ממשלה חדשה, בה הוקם לראשונה גם משרד לאיכות הסביבה, ובראשו השר רוני מילוא. הקמת המשרד הייתה משאת נפשם של כל העוסקים בנושאי הסביבה, אך שאר המגזרים במשק ראו בו איום על האינטרסים המיוחדים שלהם. אולם הקמת המשרד שידרה מסר פוליטי-חברתי מובהק הקובע, שהנושא הסביבתי הפך להיות לגיטימי ובעל משמעות וייצוג ליד שולחן קבלת ההחלטות.

עם הקמת המשרד נעשה מאמץ לאחד בתוכו את מרב הפונקציות, התפקידים והיחידות ממשרדי ממשלה אחרים. כך למשל, הועברה "רשות הגנים הלאומיים" ממשרד ראש הממשלה, וחלק ניכר מאנשי משרד הבריאות אשר עסקו בנושאי סביבה, השתלבו במשרד החדש. בהמשך הועברה גם "רשות שמורות הטבע" למשרד, ולאחרונה אוחדו שתיהן במסגרת אחת. גם היום, עדיין לא הועברו אליו כל נושאי הסביבה. כך למשל נשאר נושא הטיפול בשפכים מפוצל באחריות משרדי הבריאות, הפנים, הסביבה והתשתיות הלאומיות. רישוי חומרי הדברה עדיין בידי משרד החקלאות. הטיפול בפליטות כלי רכב בידי משרד התחבורה ועוד. אולם אין ספק, כי בשנות ה-90 חל מפנה חשוב ביותר במעמדו של הנושא הסביבתי בארץ.

המשרד לאיכות הסביבה גדל והתרחב, נחקקו חוקים חדשים, ונוספו לו סמכויות ותפקידים המאפשרים לו לפעול בצורה אפקטיבית יותר. אך החשוב מכל שקרה הוא ההכרה המשותפת כמעט לכל התושבים כי נושאי הסביבה הם בנפשנו. המודעות הסביבתית הפכה להיות נחלת כל הציבור, אם כי אנו עדיין רחוקים מהמצב בו מודעות זאת הופכת גם לפעילות אקטיבית.

לקראת סוף שנות ה-90 חלה גם התקדמות ניכרת בהבנתנו את הבעיות הסביבתיות הגלובליות. אם בתחילת שנות ה-70 עיקר דאגתנו היה לנושאים מקומיים ואזוריים, הרי עתה ברור לכול כי לחלק ניכר מנושאים אלה יש פתרונות טכנולוגיים ברורים, ואילו בעיות סביבתיות גלובליות - הן המעיקות ביותר על עתידנו.

במישור המקומי הנושאים המעניינים את האזרח הם בעיקר בתחום מטרדי הרעש הנגרמים מתחבורה וממוסדות בילוי. לאחרונה החל הציבור להתעניין גם בנושא הקרינה, במיוחד של אנטנות, אם כי רוב המחקרים מראים שזאת אינה מהווה בעיה מהותית. בעיות זיהום האוויר העיקריות הן בעיקר במרכזי הערים כתוצאה מפליטת כלי רכב.

ברמה האזורית והארצית נשארו מספר נושאים המחייבים התייחסות: חלק ניכר מהשפכים אינו מטופל כראוי, הפסולת העירונית והתעשייתית אינה מסולקת לאתרים מוסדרים, וקיימת סכנה אמיתית לזיהום מי התהום. הצרכן הישראלי מוטרד גם מנוכחות של שאריות חומרי הדברה במזון ומריכוזים גדולים של חומרים מסוכנים המאוחסנים בקרבת אזורי מגורים. אולם לרוב הנושאים האלה קיימים פתרונות טכנולוגיים, ובמאמץ והשקעה מעטים ניתן לטפל בהם.

הבעיה הסביבתית העיקרית שלנו על סף המאה ה-21 היא היכולת שלנו כעם, כמדינה ואפילו כעולם לשרוד. בעבר, הסכנה היחידה לשלומנו של העולם נבעה מהנשק הגרעיני בעת מלחמה עולמית. עם התפרקות הגוש הסובייטי, הסכנה ממלחמה כזאת התמעטה, אם כי הסכנות לסביבה משימוש באנרגיה גרעינית לייצור חשמל וממצבורי הנשק שלא פורק הן עדיין גדולות ביותר. אך בשנים האחרונות אנו מודעים לסכנות פוטנציאליות אחרות המעיבות על יכולתנו להמשיך להתקיים בעולם זה. כתוצאה משריפת דלק פחמימני (פחם, נפט, בנזין) נוצר גז דו תחמוצת הפחמן, הגורם לעליית הטמפרטורה על פני כדור הארץ ויוצר "אפקט חממה". ריכוז גז זה ומספר גזים אחרים (כגון המתאן) באטמוספירה גובר והולך, וכתוצאה מכך יחולו בעתיד שינויים משמעותיים במזג האוויר, ובעקבותיהם עלייה בפני האוקיינוסים והצפת אזורים בקרבתם. השימוש בחומרים כימיים מסוימים גורם לפגיעה בשכבת האוזון המגינה עלינו בפני הקרינה האולטרה סגולית. קרינה זאת גורמת לפגיעה בבריאות בני האדם ובעלי החיים.

ואולם הסכנה הגדולה ביותר המאיימת עלינו היא התפוצצות האוכלוסייה. כיום חיים בעולם קרוב ל-6 מיליארד תושבים, ומדי שנה נוספים יותר מ-80 מיליון נפש. תושבים אלה זקוקים למזון, מים, אנרגיה ולמשאבים רבים אחרים, שחלקם נמצא בכמויות מוגבלות.

כאן אנו מגיעים למושג של פיתוח בר קיימא. מושג זה החל להשתרש בסוף שנות ה-80, והוא עומד להיות בעל משמעות רבה יותר לעתיד העולם. פיתוח בר קיימא הוא פיתוח כלכלי המאפשר רמת חיים נאותה לדור הנוכחי, מבלי לפגוע בסיכוייו של הדור הבא ליהנות מרמת חיים דומה. אנו חיים בעולם בעל משאבים מוגבלים, ועלינו ללמוד כיצד להשתמש בהם בתבונה כדי לא לבזבזם. אם הדבר נכון לגבי העולם, על אחת כמה וכמה שהדבר נכון לגבינו בארץ. אנו חיים במדינה קטנה וצפופה. כבר היום צפיפות האוכלוסין בארץ היא מהגבוהות בעולם. כמות הקרקע העומדת לרשותנו מוגבלת, וחובה עלינו לעשות כל מאמץ על מנת לשמור עליה לכל המטרות להן היא מיועדת - ייצור מזון, מגורים, שמירת טבע, שטחים פתוחים ועוד.

יש בינינו הטוענים כי קיימת הגזמה רבה בטענות אנשי איכות הסביבה. לזיהום יש פתרונות טכנולוגיים. אנרגיה יש בשפע מהשמש, וכל מה שצריך זה לדעת להשתמש בה. מים יש בשפע מהים, וכל מה שצריך הוא להמתיקם ולשלם מחיר גבוה יותר עבורם. מזון ניתן לייצר בכמויות וביעילות גבוהה יותר במתקנים חרושתיים, וקרקע ניתן לחסוך על-ידי הקמת מגדלים רבי קומות.

קשה לחזות כיצד יתפתחו הדברים. מה שברור הוא שהנושא הסביבתי והשימוש במשאבי הטבע יהפכו תוך זמן קצר לנושאים המשמעותיים והחשובים ביותר בחיי האדם הן בארץ והן בעולם. הערכים של חיסכון והסתפקות בפחות יהיו הרבה יותר דומיננטיים. תרבות הצריכה תשתנה. האדם יצטרך להיות זהיר יותר בפעולותיו ויגביל את עצמו לרמת צריכה שלא תפגע ביכולת ילדיו להמשיך ולהתקיים. נושאי הסביבה יהפכו לבעלי מעמד מרכזי וחשיבות עליונה.

יש המשווים את העולם לצלחת "פטרי" לגידול חיידקים. לאחר תקופה קצרה של גידול מהיר נגמר המזון בצלחת, ואוכלוסיית החיידקים מתה. אחרים משווים את העולם לספינת חלל, שגם בה משאבי המים והמזון מוגבלים. חללית כזאת המשתמשת באנרגיית השמש, ממחזרת את המים והפסולת, ויש שיתוף פעולה מלא בין כל השוכנים בה - מסוגלת לטוס בחלל לתקופה ארוכה מאוד. האם יהיה העולם צלחת פטרי או ספינת חלל - זה תלוי רק בנו.

ביבליוגרפיה:

כותר:	איכות הסביבה בישראל
מחבר:	מרינוב, אורי ד"ר
שם הספר:	אישים ומעשים בישראל : ספר היובל
עורכי הספר:	אהרונ, שרה; אהרונ, מאיר
תאריך:	1998
הוצאה לאור:	מקסם
הערות לפריט זה:	1. ד"ר אורי מרינוב - מנכ"ל לשעבר של המשרד לאיכות הסביבה. עמד בראש הגופים הממשלתיים הראשונים בתחום איכות הסביבה. יועץ לאיכות הסביבה לגופים ציבוריים ופרטיים.

שריפת הענק בכרמל

הגיע הזמן שנקרא לילד בשמו. בכל הדיווחים ובכל הראיונות שקיבלנו מהתקשורת בנושא השריפה הענקית וכל השלכותיה הטרגיות לא הוזכרה המילה **אקולוגיה** או הוגדר האירוע **כאסון אקולוגי**. דווקא היום, כאשר עיני האומה על המתרחש, ישנה הזדמנות נדירה להחדיר את עולם מושגי האקולוגיה לתודעה הישראלית הקולקטיבית.

ובכן, נפתח ברעיון שהוא מעט מתעתע הנקרא **ערך טבעי**. זהו ערך מבלבל במעט כי הוא לא מסומן בבר קוד, והוא לא עולה כסף כדי להשתמש בו. כל אחד יכול לשוטט באזור יערות הכרמל, ולהנות מה**ערך הנופי** שהמקום מעניק, והאוויר ה**נקי**, העשיר בחמצן שאותו מייצרים העצים והצמחייה, בעוד הם מנצלים **פחמן דו חמצני** בתהליך הפוטוסינתזה. כך הם גם מפחיתים מא**פקט החממה**, הנגרם על ידי **גזי חממה** כגון אותו פחמן דו חמצני. לא סתם נקרא האזור גם בפי התקשורת ה**ריאה הירוקה** של חיפה. אפקט החממה מתואר בצורה ציורית כשמיכה אטמוספירית עבה של גזי חממה בריכוז הולך וגובר, עקב שימושי האנושות בתעשייה ובעיקר שריפת **דלקים מחצביים** ליצירת אנרגיה כגון ה**דלק** שמניע את כלי הרכב שלנו וה**פחם** אותו אנחנו שורפים לכדי יצירת קיטור וייצור חשמל. ישנה סברה מדעית ההולכת ומתבססת שאותו אפקט חממה באטמוספירה של כדור הארץ גורם ל**שינוי אקלים גלובלי**, הצפוי לעלות את הטמפרטורה הממוצעת ברחבי העולם ולגרום ל**אירועי אקלים קיצוניים**. בישראל משמעות הדבר שהקִיץ, שהוא כבר ממילא לוהט וארוך עוד יהיה קיצוני יותר, והחורף, ואנחנו כבר בחודש דצמבר 2010, טרם הגיע למחזורותינו. ולא נראה צל עב בשמיים.

יש אומרים, שהשריפה הזו לא הייתה מגיעה למימדים להם אנו עוד עדים, אילו היו כמה אירועי גשם לפני כן שהיו מרטיבים את הקרקע ואת הצמחייה. והנה לכם קשר ישיר בין **שינוי האקלים** לבין **האסון האקולוגי** הזה.

ועכשיו כמה מילים על מדינת ישראל, על הפרטאץ', המחדלים, על ארץ ועדות החקירה, חיל האוויר, והמסקנות בדיעבד.

כי למרות הערך העצום שהיה גלום ביער הזה, השמירה עליו הייתה דלה, אפילו מופקרת. אמצעי המיגון, ההתראה, המניעה, הגילוי המוקדם, שברור לכולם שיכלו, אילו היו קיימים, לגמד את האירוע הזה לכה שלא היינו קוראים עליו אפילו בעיתון. היינו ממשיכים להנות מיער נפלא, מהנוף ומהאוויר הנקי. צי של F-35 כבר קנינו, גם מסוקי תקיפה וטילים יש לנו לרוב, אך לא מסוק כיבוי אחד לרפואה. גם מזל"טים משובחים שיודעים לאסוף מודיעין רגיש בעורף האויב יש לנו. מטומטמים, מה עם העורף שלנו, מה עם חצרנו האחורית, החשובה כל כך? האם שריפות ענק באוסטרליה, ביוון, בקליפורניה שבהם האקלים דומה כל כך לשלנו רק בשנתיים האחרונות לא הספיקו כדי שנהיה **חכמים ונלמד מטעויות של אחרים** כמו שאומר הפתגם?

כשישוכו הלהבות ויקברו הקורבנות, תתמתח האצבע המאשימה ותתחיל לחפש על מי להפיל את כל זה. ושוב יתבצע עוול, ושוב הלך האמיתי, ה**אקולוגי** יתפספס. מה שהתחיל את השריפה הזו, גבירותי ורבותי, זה ניהול כושל ורשלני של **פסולת מוצקה**. פסולת מוצקה היא מכה אימתנית בקנה מידה בינלאומי. ה**מטמונות והמשרפות** לא עומדות בקצב המטורף שאנחנו, הצרכנים הלא אחראים והלא מודעים מייצרים על בסיס יומיומי ללא רחם. שקיות ניילון ואריזות מוצרים נזרקות במסות אדירות ללא ניד עפעף. רשויות מקומיות קורסות תחת נטל האיסוף והטיפול במפגע הזה. שוב, הפסולת נתפסת כחסרת ערך, אבל אנחנו מתעלמים מה**ערך השלילי** הגדול שלה, כשהיא לא מטופלת כראוי. השריפה הזו התחילה כניסיון לא מקצועי לטפל בפסולת, שלא במסגרת חוקית, בניסיון לחסוך כסף ב**עלויות הטמנה** גבוהות ואולי ניסיון להפטר מחומרים **מסוכנים או דליקים** שעלות הסילוק שלהן גבוהה פי כמה וכמה מעלות סילוק פסולת רגילה.

ושלא יקומו המתלהמים מחרחרי הקרב, שיחפשו עוד אויבים מבית כדי להשתמש בשריפה הזו כחומר בעירה. לסיכום הבה נתרגל:

אסון אקולוגי שגרם ל**אבידות בנפש**, ברכוש, וב**נזק סביבתי** עצום.

נגרם עקב זלזול וחוסר הערכה בהון ה**טבעי** שהיה יער הכרמל.

ה**שינוי האקלימי הגלובלי** שנגרם עקב **פליטות גזי חממה** תרם להיקף האסון על ידי **עיכוב בוא החורף**.

תחרות "הנואם הצעיר" תשע"א, באר שבע, מדריכות עברית ע"ס, מחוז דרום

כל היתרונות האקולוגיים שתרם היער היו ב"חינם" אך **ערכו** לא היה ברור מספיק, לאותם שאמונים על סדר העדיפויות הלאומי.

טיפול לקוי בפסולת מוצקה גורם לסכנה מוחשית על הסביבה. ממשיך וימשיך להוות **מפגע אקולוגי** בכל מקום אליו מסולקת פסולת באופן לא מבוקר, בעיקר **חומרים מסוכנים וחומרים דליקים**.

חשוב שלפחות יופקו הלקחים האמיתיים והנכונים מהאירוע הזה ולא נצא לעוד ציד מכשפות ישראלי כל כך.

תנחומי הכנים לכל המשפחות שאיבדו את יקיריהם באירוע הזה. שלא תדעו עוד צער.

מאת גיא צ'וק 1 מתוך הרשת החברתית TheMarker Café, 4.12.10

קק"ל נערכת לשיקום יערות הכרמל
דוברות קק"ל [06.12.2010]
כעת כשהשריפה כבתה, נערכים בקק"ל ליום שאחרי

ע"פ ההערכות הראשוניות במהלך השריפה בכרמל נשרפו כ-42,000 דונם, מהם כ-10,000 דונם יער נטע אדם והשאר חורש טבעי. השיקום ייקח זמן רב והוא לא מעשה קסם. ביום אחד לא יינטעו כל העצים מחדש, בפרט לא ביערות הכרמל, הזקוקים לשיקום רציני לאחר שחוו אסון אקולוגי - השרפה הגדולה שהייתה אי פעם בישראל, השיקום יעשה בשיתוף כל הגורמים המקצועיים.

בחלקים נרחבים מהשטח השרוף, בעיקר בשטחי יער ותיקים, יהיה תהליך טבעי של שיקום וצמיחה טבעית של היער. שיקום הטבעי של היער השרוף והחידוש הטבעי יהיה צפוף וסבוכך ונדרשים מספר מחזורים של דילול וטיפול כדי ליצר יער יותר דליל ועם מגוון מינים יותר גדול.

בשטחי יער צעירים שנשרפו, החידוש הטבעי לא מספיק ונדרשת נטיעה חדשה. במקרים של שריפת יער של עצים מחטניים נשאף לבצע חידוש עצים ממיני חורש ארץ ישראל על מנת להגביר מגוון מינים.

עלות התהליך המורכב היא מאות מיליוני שקלים וכוללת: שיקום עצים קיימים, חידוש דרכים ומערכות תשתיות שנפגעו, הכנת שתילים במשתלות, יישום כל זה ועוד יסייעו לשקם ולהחזיר את הירוק לכרמל.

בנימה אופטימית משהו, לאור לקחי השריפות של מלחמת לבנון השנייה, לצד הצימוח הטבעי, יהיו שטחים בהיקף מצומצם בכרמל

כבר בימים אלה, החלה התגייסות ספונטאנית כללית של הציבור בארץ ובעולם לשיקום יערות הכרמל. בין בתרומות לנטיעת עצים ובין בתרומות לפעולות השיקום הנרחבות שיידרשו, לפני שניתן יהיה להתחיל לטעת. יחד עם הרצון העז של כולנו לראות את הכרמל פורח וירוק שוב במהירות, קק"ל ניגשת לפעולות השיקום בזהירות. תידרש מכולנו סבלנות כדי לתת לטבע להתאושש ולקק"ל לסייע לטבע להשתקם .

ישראל טאובר, מנהל מחלקת יער בקק"ל מבהיר כי מדיניות קק"ל היא להימנע מנטיעות מהירות בשטח השרוף. "בשנה הראשונה, באופן חד משמעי, לא תהיינה נטיעות בשטחים הנרחבים שנשרפו", הוא מדגיש. "הנטיעות שלנו יתבצעו במקומות שמשמשים בעיקר לנופש ופנאי, סביב אתרים שמשמשים לתיירות או לפיקניקים למשל - כדי להחזיר חלק מהטבע לציבור, כבר בעוד שנים ספורות ולא בעוד 50 שנה - כפי שהיה קורה באופן טבעי ."

טאובר מציין כי **פעולות השיקום מתמקדות בכמה תחומים מרכזיים :**

- א. **מניעת סחף** – כיוון שאין צומח שיעצור את זרימת מים, קק"ל תשתמש באמצעים שונים למנוע סחף ביערות השרופים. למשל , באמצעות הצבת גזעים שרופים וגזם לאורך קווי הגובה .
- ב. **שיקום תשתיות ופינוי מפגעים** – יהיה צורך לפנות מהיערות עצים מסוכנים שנשרפו ; לפנות מתקנים מחנוניים שנשרפו ; לפנות עצים שנפלו בעת שבולדוזרים פרצו דרכים ויצרו קווי חץ לעצירת התפשטות האש ועוד .
- ג. **מניעת שריפות עתידיות** – יצירת אזורי חץ כנגד שריפות עתידיות ובעיקר פעילויות של דילול והסרת צומח שנשרף .
- ד. **טיפול בחידוש הטבעי של היערות** – אמנם יהיה חידוש טבעי של היער אבל הוא ייווצר בכמויות עצומות ויש צורך לדלל ולעצב יער יפה ומועיל לנופש ולשמירת טבע. אחרת, העצים ידכאו אחד את השני ולא יצמחו בריאים. זוהי פעילות לאורך שנים, עד שהעצים מגיעים לגובה מסוים .

היובש המתמשך בישראל היה מהגורמים שהביאו להתפשטות עצומה כל כך של האש ולנזק הרב שנגרם. רבים בישראל מתפללים בימים אלה לגשם שמאחר לבוא, אבל מומחים אומרים כי גשם חזק בכרמל בשלב זה, יגרום נזק לחי ולצומח ביער. זאת כיוון שאף שהאדמה נראית שרופה, יש בה עדיין "בנקים" של זרעים שלא נפגעו וגם חומר אורגני חשוב לשיקום הקרקע. אם החומר הזה ייסחף בגשמים, לפני שתיעשה פעולת

לקוח מחדשות אתר קק"ל

נושא ו: דמוקרטיה וחופש הדיבור

משימה 1

לפעמים עיתונאים אינם שומרים על הזכות לפרטיות, מפני שהם רוצים להשיג מטרות אחרות לטובת הציבור. כתוב חיבור טיעון בו תביע דעתך, נמק את דבריך והדגם!

משימה 2

חופש העיתונות וחופש הפרט – מהו הגבול שעל העיתונאים להקפיד לא לעבור אותו? היכן מסתיימת "זכותו של הציבור לדעת" ומתחילה "זכות השמירה על הפרטיות"? כתוב חיבור טיעון, דון בנושא זה, והבע דעתך עליו.

משימה 3

"צנזורה בצורה זו או אחרת קיימת בכל חברה תרבותית. היא טפיל שהתרבות נושאת אותו על גבה תמיד. צנזורה... חייבת לקומם כל אדם החי במדינה דמוקרטית, הדוגלת בחופש הדיבור, המחשבה והיצירה" (ישעיהו וינברג, ידיעות אחרונות 1972)

כתוב חיבור טיעון וענה האם אתה מסכים עם דבריו של הכותב? נמק והדגם את דבריך.

משימה 4

חופש הביטוי ושוויון בפני החוק הם ערכים בסיסיים האמורים להתקיים בכל חברה דמוקרטית. כתוב חיבור טיעון והסבר את משמעותם של שני ערכים אלה, עמוד על חשיבותם, ושער כיצד תיראה המדינה בלעדיהם.

תקציר

על העקרונות והמאפיינים הדמוקרטיים, המבטאים את האידיאל הדמוקרטי, וקיימים במידה זו או אחרת בכל המדינות הדמוקרטיות המודרניות. כמו: ריבונות העם, הגבלת השלטון, חירויות הפרט ועוד.

עקרונות המשטר הדמוקרטי המודרני

מחבר: ניסן נוה

העקרונות והערכים הדמוקרטיים מבטאים את האידיאל הדמוקרטי. אמנם המשטרים הדמוקרטיים הקיימים במדינות שונות בעולם נבדלים אלה מאלה במאפיינים שונים, אך אפשר לזהות כמה עקרונות משותפים הקיימים במידה זו או אחרת בכל המדינות הדמוקרטיות המודרניות. בעקרונות אלה נעסוק בסעיף זה.

ריבונות העם ורעיון הייצוג

המשטר הדמוקרטי מבוסס על רעיון ריבונות העם. בדמוקרטיות המודרניות מתבטא "שלטון העם" בכך שציבור האזרחים משתתף בבחירות שבהן נבחרים נציגי העם לשלטון. במדינות הדמוקרטיות בעלות המשטר הפרלמנטרי נערכות בחירות לפרלמנט ונבחרים נציגי העם.

נציגים אלה בוחרים בממשלה הנשענת על אמונם של מרבית חברי הפרלמנט. במשטר הדמוקרטי הפרלמנטרי ריבונות העם מתבטאת בעיקר בהשתתפות בבחירות שבהן נקבעים נציגי העם לשלטון. במשטר הדמוקרטי הנשיאותי העם בוחר ישירות או בעקיפין (באמצעות "חבר בוחרים") את הנשיא. בשני סוגי משטר דמוקרטי אלה, בפרלמנטרי ובנשיאותי, אין העם מקבל החלטות בנושאים המדיניים אלא מוסר "יפוי כוח" להחליט לנציגיו בשלטון שנבחרו על ידיו בבחירות דמוקרטיות.

עם זאת בכמה משטרים דמוקרטיים אנו מוצאים גילויים של "דמוקרטיה ישירה" שבה העם משתתף בקבלת החלטות מדיניות. הדוגמה הבולטת לכך היא משאלי עם המקובלים בשווייץ. במשאלי העם ציבור האזרחים מוזמן לחוות דעה בנושא מרכזי. ובכך מתבטא רעיון ריבונות העם הלכה למעשה.

האפשרות לחילופי שלטון באמצעות בחירות

במשטר הדמוקרטי קיימת האפשרות החוקית והמעשית לחילופי שלטון בדרכי שלום ובאורח חוקי, כלומר באמצעות בחירות. בכל המשטרים הדמוקרטיים נערכות בחירות כלליות ושוות במועדים קבועים. בבחירות הדמוקרטיות המפלגות והאישים מתחרים על תמיכת האזרחים, וניתן ביטוי לרבים ממאפייני המשטר הדמוקרטי: תהליכים של ויכוח ושכנוע, מעורבות האזרחים והשתתפותם, חופש הביטוי וההתארגנות, הכרעת הרוב תוך שמירה על זכויות המיעוט; סובלנות לדעות שונות ופלורליזם של השקפות וקבוצות. הבחירות משקפות את התרבות הדמוקרטית המעניקה ליחיד אפשרות בחירה בתחומי החיים השונים.

הבחירות מהוות גם אמצעי לפיקוח מצד העם על השלטון ואפשרות להחלפתו בדרכי שלום - ללא אלימות, ובאופן חוקי - לפי כללי הבחירות המוסכמים במדינה. הבחירות הן אמצעי להבטחת אחריות השלטון כלפי הציבור ואמצעי כללי של פיקוח עליו. בדמוקרטיה יש חשיבות רבה לחילופי שלטון מסודרים ובדרכי שלום, ולכן חשובה מאוד האופוזיציה, אשר תפקידה לבחון את פעולת השלטון ולבקרו, להקפיד על מימוש חירויות הפרט ולהציע חלופה לשלטון.

הכרעת הרוב וזכויות המיעוט

בדמוקרטיה ההחלטות מתקבלות בדרך של הכרעת הרוב. אין פירוש הדבר שהרוב בהכרח צודק או שהכרעת הרוב היא הנכונה ביותר או המוסרית ביותר. הכרעת הרוב הוגנת כי היא התקבלה כתוצאה מהסכמת הצדדים השונים בוויכוח על כללי משחק שבאמצעותם תתקבל ההכרעה. הצידוק לקיומו של השלטון הדמוקרטי הוא בכך שהוא נקבע על ידי רוב הבוחרים בבחירות הוגנות.¹

העיקרון המבסס את השלטון הדמוקרטי על הכרעת הרוב הוא גם זה הנותן זכויות למיעוט, אשר אולי ייבחר לשלטון בעתיד. ההגנה על זכות הביטוי וההתארגנות של המיעוט מאפשרת בבוא העת חילופי שלטון, אם יחפוץ בכך העם. ההגנה על זכויות המיעוט, פירושה גם מניעת "עריצות הרוב". למושג "רוב" יש כמה משמעויות. בכל שיטה דמוקרטית קיימת התייחסות ל"רוב", אך משמעות המושג שונה משיטה לשיטה. ולמרות ההבדלים, כל משטר דמוקרטי מבוסס על הכרעת רוב כלשהי.

למיעוטים ניתנת בדמוקרטיה הגנה ויש להם אפשרות להתארגן ולבטא את דעותיהם. המיעוט מוגן על ידי החוק מפני דיכוי על ידי הרוב, החוק נותן למיעוט זכויות אזרח, זכות להתארגן ולבטא את עמדותיו ואף להוות אופוזיציה ולפעול לחילופי שלטון. הגנה על זכויות המיעוט היא באמצעות חוקה וחוקים יסודיים המגנים על מיעוטים רעיוניים ואתניים, ועל ידי שיטה של הפרדת רשויות המונעת עריצות השלטון.

הגבלת השלטון

ריבונות העם אינה מתבטאת רק בבחירות. לפי ההשקפה הדמוקרטית, בין תקופת בחירות אחת לשנייה מקיים העם פיקוח וביקורת על השלטון. כיוון שגם רשויות השלטון עלולות לטעות, השלטון בדמוקרטיה נתון לפיקוח ולביקורת מצד האזרחים ומצד מנגנונים שונים שנועדו לכך. בכך מתבטא העיקרון שהשלטון בדמוקרטיה אחראי כלפי העם. במשטר הפרלמנטרי מתבטאת אחריות השלטון בכך שהממשלה זקוקה לאמונו של בית הנבחרים, היכול אף להביע אי אמון בה ולהדיחה.

במדינות הדמוקרטיות החוקה משמשת אמצעי להגבלת השלטון. גם במדינות הדמוקרטיות שאין להן חוקה כתובה (ישראל ובריטניה) קיימים עקרונות מוסכמים של ריסון השלטון והגבלתו. לדוגמה, הפרלמנט מפעיל אמצעים כמו

חקיקה, פיקוח על התקציב, ועדות חקירה ואופוזיציה פרלמנטרית. ארגונים ציבוריים שונים ודעת הקהל, ובעיקר אמצעי תקשורת ההמונים, מהווים גם הם אמצעי לפיקוח ולביקורת על השלטון במשטר הדמוקרטי.

שלטון החוק בדמוקרטיה

אחד העקרונות הדמוקרטיים החשובים הוא עקרון שלטון החוק. פירושו של עיקרון זה הוא שכולם, האזרחים והשלטון, מחויבים להישמע לחוק וכולם שווים לפני החוק. עיקרון זה מבחין בין משטר דמוקרטי שבו קיימת עליונות החוק, לבין משטר לא דמוקרטי שבו השליט עומד מעל לחוק. שלטון החוק פירושו: **הדרישה להישמע לחוקים שהתקבלו בדרך דמוקרטית ואינם מנוגדים לעקרונות הדמוקרטיה**. במדינה דמוקרטית החוק מחייב את כולם באופן שווה. החוק הדמוקרטי בא להגן על זכויות הפרט, הוא מתקבל בדרך של הכרעת רוב ומחייב גם את אלה שהתנגדו לו. לאחר קבלת החוק בבית המחוקקים הוא מפורסם ברבים, והשלטון דואג לאכיפתו.

חירויות הפרט

במשטר הדמוקרטי יש לפרט חירויות יסוד: חירות האמונה, המחשבה והדעה; חירות הביטוי והפרסום, חירות הדת והפולחן; חירות האספה, ההתארגנות, ההפגנה והשביתה, חירות מפני מעצר שרירותי וזכות להגנה משפטית; חירות התנועה; הזכות למידע וחופש העיתונות.

נהוג להבחין בין שני סוגי חירויות - "חירות ל" ו"חירות מ":

- **"חירות ל"** - מקורה של חירות זאת הוא ביוזמת הפרט. "חירות הפרט" אינה מתבטאת רק בכך שהפרט מוגן מפני דיכוי מצד השלטון, אלא בעיקר בזכותו להשתתף בעצמו בתהליך הפוליטי ולהשפיע בו. למשל, החירות לבחור, החירות לבקר את השלטון.
- **"חירות מ"** - היא החירות מפני פעולות מצד השלטון. למשל, חירות ממעצר שרירותי.

חירות הפרט בדמוקרטיה אין פירושה שכל אדם יכול ורשאי לעשות כרצונו. חירות הפרט מוגבלת בדרכים שונות ואינה מוחלטת. החירות ניתנת לאדם בתנאי שלא יפגע בחירויותיהם של אחרים. לכל אדם זכויות יסוד טבעיות: הזכות לחיים, לביטחון, לכבוד ולחירות.

לעתים קיים ויכוח בשאלות הנוגעות לגבולות החירות. למשל, מה הם גבולות חירות הביטוי? מתי מותר להגביל את זכותו של אדם לביטוי? במקרים רבים קיים עימות בין הרצון להעניק לאזרח חירות לבין אינטרס ציבורי, כמו ביטחון המדינה. במקרים אחרים מתנגשות שתי חירויות כגון חופש הביטוי וזכות הפרט לצנעת חייו. במקרים כאלה מתעוררות שאלות כמו: האם הזכות לשבות חשובה יותר מן הזכות של הציבור לקבל שירות? האם זכותו של האזרח המפגין ברחוב והחוסם את התנועה עדיפה על פני זכותו של הציבור לחופש התנועה המשטר הדמוקרטי מחפש דרכים ליישב סתירות וניגודים מסוג זה ולמצוא את שביל הזהב בין העקרונות המנוגדים. שאלות מסוג זה מתבררות בבתי המשפט, ואין להן תשובות מוחלטות. עם זאת יש לציין שההגנה על חירויות הפרט חשובה במיוחד לקבוצות החלשות בחברה ולקבוצות המיעוט, ובעיקר לאופוזיציה.

חירות הביטוי וההתארגנות, היא המאפשרת לאופוזיציה לבטא את דעותיה ולהשיג תמיכה ציבורית.

תרבות של ויכוח ושכנוע

הדמוקרטיה אינה רק מערכת של מוסדות, חוקים וכללים דמוקרטיים. כהשקפת עולם, הדמוקרטיה מתבטאת בערכים ובאמונות כמו:

- אמונה ביכולתו של היחיד לשלוט בגורלו הפוליטי.
- אמונה בחשיבותה של מעורבות היחיד בענייני ציבור.
- אמונה בתבונת האדם וביכולתו לקבל הכרעות רציונאליות.
- אמונה ביישוב סכסוכים בדרכי שלום.
- אמונה בשוויון בין בני אדם.

אם מרבית האזרחים אינם מאמינים בדמוקרטיה כדרך לניהול חייהם המשותפים במדינה, יש סכנה לקיומם של המוסדות והחוקים הדמוקרטיים. הדמוקרטיה היא משטר מדיני המבוסס על ההנחה שבחיי החברה והמדינה קיימים מחלוקות ועימותים, רעיוניים ואחרים, והדרך ליישם היא באמצעות ויכוח ציבורי ושכנוע הדדי, על פי כללי משחק מקובלים. במקום בו אין שתי דעות לפחות, אין ויכוח ואין צורך בשכנוע. משטרים לא-דמוקרטיים שבהם שולטת אידיאולוגיה אחת מקודשת ומפלגה אחת המבטאת אידיאולוגיה זאת, אינם מאפשרים ויכוח כזה. הנחת היסוד בדמוקרטיה היא כי אין אמת אחת פוליטית-חברתית מקודשת, אלא קיימות "אמיתות" רבות והדרך להשיג חיים משותפים היא על ידי ויכוח בין דעות ועל ידי שכנוע הדדי. ויכוח זה לא יהיה יעיל אם אין אצל המשתתפים מידה סבירה של סובלנות כלפי דעות שונות, כלומר, נכונות לשמוע דעות שונות ואף מנוגדות לדעתך, ונכונות עקרונית להשתכנע.

פלורליזם

ההשקפה הדמוקרטית רואה את החברה כחברה פלורליסטית – חברה המורכבת מקבוצות רבות. לכל קבוצה ערכים והשקפות-עולם משלה, ולכל קבוצה אינטרסים משלה. ההשקפה הדמוקרטית רואה את המערכת הפוליטית כמורכבת מקבוצות אוטונומיות שיש ביניהן תחרות על השלטון. כל קבוצה שואפת לקדם את רעיונותיה ואת האינטרסים של חבריה. גם השלטון עצמו מורכב ממוסדות שונים, שקיימת הפרדת רשויות ביניהם והעוצמה מפוזרת ביניהם: מוסדות אלה הם הרשות המחוקקת, הרשות המבצעת והרשות השופטת, וכן מוסדות של פיקוח וייעוץ. כך נמנע ריכוזו של כוח רב מדי במוקד שלטון אחד.

במדינה הדמוקרטית הפלורליזם מתבטא בקיומם של ארגונים רבים, קבוצות ומוסדות שונים. בישראל, למשל, קיימים ארגוני עובדים, מוסדות דת, מוסדות השכלה, ארגוני מעסיקים, תנועות חברתיות, תנועות נוער, תנועות התיישבות ועמותות. ארגונים, מוסדות וקבוצות אלה אינם שייכים לשלטון ואינם כפופים לו. הם עצמאיים, ולעתים גם מבקרים את השלטון. המערכת המפלגתית בדמוקרטיה מורכבת גם היא ממפלגות שונות, המתחרות ביניהן על השלטון. בדמוקרטיה קיימת תחרות בין הקבוצות השונות המנסות להשפיע על השלטון או להשתתף בו. תחרות זו נערכת בהתאם לכללי המשחק הדמוקרטיים, בדרכי שלום ועל ידי ויכוח ושכנוע.

השקפה פלורליסטית אינה מתבטאת רק בעצם קיומן של קבוצות שונות אלא במתן הצדקה לקיומן ואף בעידודן. הדמוקרטיה מבוססת על ההכרה בזכות להציג עמדה ולהיאבק לקידומה.

קראו עוד:

הדמוקרטיה המודרנית : יסודות רעיוניים

הערות:

1. הכרעת הרוב אינה מאפיין ייחודי למשטר הדמוקרטי. גם במשטרים שאינם דמוקרטיים השליטים נשענים לעתים על תמיכת הרוב (למשל, המשטר הנאצי בשנות ה-30). אך במשטרים לא-דמוקרטיים לא מתקיימים מאפיינים אחרים של הדמוקרטיה, כמו ההגנה על זכויות המיעוט, שלטון החוק, הגבלת השלטון וחירויות הפרט.

ביבליוגרפיה:

כותר:	עקרונות המשטר הדמוקרטי המודרני
שם הספר:	אזרחות - האתגר : פרקי אזרחות לחטיבה העליונה, ידע עם ומדינה
מחבר:	נוה, ניסן
תאריך:	2001
בעלי זכויות:	מטח : המרכז לטכנולוגיה חינוכית
הוצאה לאור:	מטח : המרכז לטכנולוגיה חינוכית
הערות:	1. יועץ מדעי : פרופ' בנימין נויברגר.

התקשורת – כלב השמירה של הדמוקרטיה! חופש הביטוי

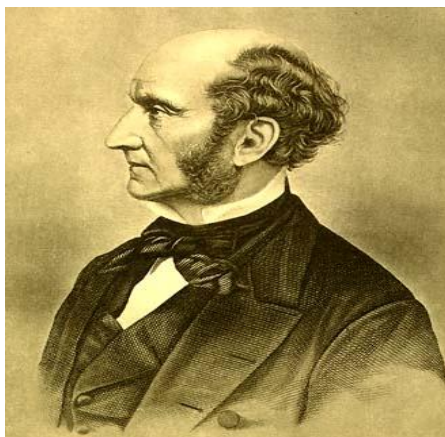
"מדוע יש להתיר את חופש הדיבור והעיתונות? מדוע צריכה ממשלה העושה את אשר היא מאמינה שהוא צודק להתיר את הביקורת עליה? היא הרי לא הייתה מתירה להפעיל נגדה נשק קטלני, ורעיונות הם קטלניים הרבה יותר מאקדחים!"

דברים אלו אמר מייסדה של האימפריה הקומוניסטית ולדימיר איליץ' לנין. אכן, במשטר דיקטטורי חופש הדיבור והעיתונות יכול לערער את היציבות של השלטון הרודני. אבל לנו ברור שבמדינה דמוקרטית המשטר הרצוי איננו יכול להתקיים ללא אחד מהעקרונות הבסיסיים של הדמוקרטיה: הזכות לחופש ביטוי.

חופש הביטוי משמעותו הזכות של כל אדם לומר ולפרסם את אשר על לבו. זכות זו קשורה לכמה זכויות נוספות: הזכות להפגין, זכות הציבור לדעת (שהרי לא ניתן לגבש דעה ללא קבלת המידע הרלוונטי) ועוד.

מהי החשיבות של זכות זו לביטוי אישי של דעה? מדוע דמוקרטיה לא יכולה להתקיים ללא חופש הביטוי? יש ארבע שיטות שונות המגדירות את הטיעון המוסרי בזכות חופש הביטוי כחלק מהשלטון הדמוקרטי: (1) כאמצעי לגילוי האמת; (2) כאמצעי למיצוי עצמי; (3) כאמצעי לתפקוד ולהעמקת הדמוקרטיה; (4) כאמצעי ליציבות חברתית. בשל חשיבותם, נפרט את הטיעונים השונים.

א. חופש הביטוי כאמצעי לגילוי האמת – סטיוארט מיל

הטיעון הראשון בזכות חופש הביטוי מדגיש את חשיבות הדיון החופשי וחסר ההגבלות כחלק הכרחי מתהליך גילוי האמת. עיקרון זה נכון ברמה הפשוטה ביותר: הגבלות על חופש הביטוי פוגעות באפשרות שלי להשיג את כלל העובדות בדרך לגיבוש דעה אמיתית. אבל, כפי שמרחיב הפילוסוף והמדינאי סטיוארט מיל, החתירה לאמת מחייבת את יסוד חופש הביטוי לא רק כדי שאוכל לגלות עוד עובדות נסתרות שאינני יודע אותן. לדעתו, ניתן לגלות את האמת אך ורק תוך עימות ישיר של העמדה שלי מול כל העמדות המתנגדות לה.

על פי מיל, אין הצדקה להשתיק מראש את דבריו של מישהו, שכן השמעתה של כל דעה חשובה להשגת האמת, גם אם היא שקר מוחלט. עמדתו של חבר אחד יכולה להיות נכונה, או נכונה חלקית, ואולי להכיל אפילו רק חלק קטן מן האמת. הדבר אינו משנה, שכן פסילת העמדה המתנגדת לדעתי פוגעת ביכולת שלי להגיע לאמת, שכן האמת מתגלית אך ורק בעימות של העמדה שלי עם העמדות האחרות. כדי להגיע לאמת הדמוקרטית צריכה ליצור שוק דעות חופשי, ורק מתוך שוק זה תנצח הדעה האמיתית ביותר. לדעת מיל, זאת משום שביסוד הדמוקרטיה עומדת התפיסה שאין לאף אחד בחברה ידיעה מוקדמת ומוחלטת לגבי האמת הוודאית.

סטיוארט מיל לקח את עקרון חופש הביטוי כחלק מהחתירה לאמת עד המקום הקיצוני ביותר. לדעתו, גם אם כל בני המין האנושי פחות אדם אחד היו מחזיקים באותה דעה, הרי שההשתקה של הקול הספקני לא הייתה מוצדקת יותר מאשר השתקה של כולם על ידי אותו אדם, אילו היה יכול לעשות זאת!

מיל הוסיף ואמר שהתועלת שבהשמעת השקפות שונות עולה תמיד על הנזק שעלול להיגרם בגללן, שכן העלאת הדעה החולקת מחייבת קיום של דיון והגנה על עמדותי שלי.

ב. חופש הביטוי כאמצעי למיצוי עצמי

ההסבר השני נוגע לאינטרס הפרטי, וכדבריו של השופט אגרנט: "עניינו של כל אדם, באשר הוא אדם, לתת ביטוי מלא לתכונותיו וסגולותיו האישיות, לטפח ולפתח עד הגבול האפשרי את ה'אני' שבו". אמנם מדובר באינטרס פרטי, אבל גם אינטרס זה הוא תנאי לקיומה של מדינה דמוקרטית וחופשית, שכן "המטרה הסופית של מדינה כזאת היא לאפשר לבני אדם לפתח את סגולותיהם."

על פי כיוון זה, חופש הביטוי נובע מהעיקרון של כבוד האדם. נשיא בית המשפט העליון לשעבר, השופט אהרון ברק, טוען שמבחינה משפטית חופש הביטוי נכלל בתוך חוק יסוד כבוד האדם וחירותו. ברק מסביר: "כבוד האדם כולל גם את חופש הביטוי. כבודו של אדם נפגע אם אין נותנים לו להביע את אשר עמו לבו, ואם אין נותנים לו להתפתח על ידי שמיעת דעותיהם של אחרים". במשפט האחרון של דבריו מכליל השופט ברק גם את זכות הציבור לדעת כחלק מעקרון כבוד האדם. זאת משום שלדעתו התפתחותי נפגעת אם אינני יכול להישקף לדעותיהם השונות של אחרים.

ג. חופש הביטוי כאמצעי להעמקת הדמוקרטיה

ההסבר השלישי קשור לעצם הגדרתה של דמוקרטיה כמשטר רצון העם. כדי לאפשר דמוקרטיה אמיתית יש צורך להציג לפני הבוחרים את מרב המידע הדרוש לשם קבלת החלטה מושכלת בבואם לבחור את נציגיהם. וכדבריו השופט שמעון אגרנט: "מכיוון שהמושלים אינם אלא נציגים של העם שבחר אותם באופן דמוקרטי, אשר על כן רשאי הוא בכל עת להעביר את מעשיהם המדיניים תחת שבטו, אם כדי לגרום לתיקון מעשיהם, ואם כדי להביא לפיטורים או להחלפתם". ברור שעצם ההבעה של רצון העם וביקורתו תלויה בקיומו של חופש ביטוי במגוון דרכים: החל בהפגנה מאורגנת וכלה בסאטירה פוליטית בטלוויזיה. בהקשר זה מהווה העיתונות כלב השמירה של הדמוקרטיה. תפקוד חופשי הכולל חופש ביטוי של התקשורת משמש פיקוח הדוק על מנגנוני השלטון והממשד.

ד. חופש הביטוי כאמצעי ליציבות חברתית

על פי נימוק זה, חופש הביטוי מאפשר לעמדותיהם של קבוצות מיעוט להישמע במרחב הציבורי. בכך משתחרר הלחץ של אותן קבוצות המרגישות לעיתים מאוימות על ידי קבוצת הרוב. אי לכך, בחברה דמוקרטית חופש ביטוי מאפשר סובלנות וקיום בשלום למרות מחלוקות חברתיות. זאת בניגוד למצב שבו המיעוטים מרגישים שדעותיהם אינן יכולות להישמע בציבור, ולא נותר להם אלא לפעול, ולעיתים אף לפעול באלימות.

חופש הביטוי והחוקה

בישראל חופש הביטוי איננו מעוגן בחוק יסוד, אלא נתפס כחלק מחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו. זאת בניגוד למדינות כמו ארצות הברית, שם למשל התיקון (סעיף) הראשון של החוקה האמריקאית קובע כי: "הקונגרס לא יחוקק חוק המגביל את חופש הביטוי או את העיתונות". בעקבות הוויכוח הפוליטי בישראל סביב יצירת החוקה, נוצר מצב שחופש הביטוי איננו קבוע בחוק, ובוודאי לא בחוק יסוד. ואולם, מבחינה מעשית, בית המשפט רואה זכות זו כחוק מוחלט ואף כזכות עילאית (דברי השופט אגרנט בבג"צ "קול העם", כפי שנראה בהמשך). כאמור, השופט אהרון ברק מסביר שחופש הביטוי נכלל בתוך חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, למרות שהוא איננו נזכר שם בפירוש.

חופש העיתונות

"מדינה המקיימת בחירות אמת, וממשלתה נהנית מאמונו של רוב הציבור, חוקה משפטית מחייבת את רשויותיה ואת אזרחיה, בתי המשפט בה עצמאיים ואינם תלויים בשלטון, אך בה בעת אין בה חופש עיתונות – איננה מדינה חופשית".

דברים אלו של שר המשפטים לשעבר, דן מרידור, מציגים את חשיבותו של עקרון חופש העיתונות. לא ניתן לקיים חופש ביטוי אמיתי במדינה דמוקרטית ללא חופש עיתונות. ניקח בתור דוגמה את תפקידה של העיתונות במערכת בחירות: ראשית, המדיה היא זו המספקת את הבימה להשמעת מחאתו וביקורתו של הציבור בין בחירות לבחירות. זהו הצורך בחופש ביטוי; שנית, המדיה היא האמורה להביא לידיעת הציבור את העובדות והנתונים שעל פיהם יוכלו האזרחים להחליט אם יש בסיס לביקורת ולמחאה, ולאילו מפלגה ראוי להצביע. זהו הצורך בחופש מידע.

אם כן, חופש העיתונות מקפל בתוכו שני ערכים או זכויות: חופש הביטוי וחופש המידע, או כפי שמכונה זכות זו: זכות הציבור לדעת.

חופש הביטוי – זכות וחובה בצידה

חופש הביטוי וזכות הציבור לדעת נחשבות כפי שנראה לזכויות על. אלא שהזכות לחופש הביטוי גוררת גם חובות, שכן לעתים תכופות זכות זו מתנגשת עם אינטרסים ציבוריים אחרים: הצורך בשמירה על סודיות ביטחונית, הזכות הבסיסית של כל אדם לפרטיות ולשמירה על פרטיו האינטימיים, הצורך למנוע הסתה וכדומה. התנגשויות אלו מולידות קונפליקטים רבים, וההכרעות בין האינטרסים החוקיים השונים מוטלות פעמים רבות לפתחו של בית המשפט.

מעמדו המשפטי של חופש העיתונות

מעמדו של חופש העיתונות וזכותו של העיתונאי לחופש ביטוי הגיעו לידי בירור משפטי כבר בראשית ימיה של הדמוקרטיה הישראלית, בפסק הדין התקדימי של "בג"צ קול העם".

בג"צ קול העם עוסק בהתנגשות בין חופש העיתונות לבין האינטרס של רשויות המדינה. בפרקים הבאים נרחיב לגבי אירוע זה, אבל לענייננו החשיבות הגדולה היא בפסיקתו של נשיא בית המשפט העליון דאז, השופט מאיר שמגר, המקבע לראשונה את עקרון חופש הביטוי בהקשר של חופש עיתונות:

"העיקרון של חופש הביטוי הוא עיקרון הקשור קשר אמיץ עם התהליך הדמוקרטי... זכות עילאית זו, ביחד עם בת זוגתה – הזכות לחופש המצפון – מהווה את התנאי למימושן של כמעט כל החירויות האחרות."

אגרנט משליך עיקרון זה על החופש הנדרש לעיתונאים בתפקידם. בכך פסיקה זו מהווה תקדים קריטי לקשר שבין עבודתו של העיתונאי לבין הזכות לחופש ביטוי, לעתים גם כאשר זכות זו עומדת בסתירה לערכים אחרים. אמנם, בהמשך פסק הדין השופט אגרנט מסייג את הזכות לחופש הביטוי העיתונאי במקרים שבהם יש ערעור סביר של האינטרס הביטחוני של המדינה (כפי שנפרט בהמשך). אבל יחד עם זאת השופט אגרנט מגדיר את חופש הביטוי כזכות עילאית וכתנאי בסיסי למימוש חירות הפרט, ואת העיתונאים כאלה המממשים זכות זו בפועל.

ביחידות הבאות נעסוק בהתנגשויות אלה שבין חופש הביטוי לבין ערכים אחרים. נראה שבית המשפט מאפשר בדרך קבע חופש ביטוי כמעט מוחלט, כאשר הגבלה מסוימת תתאפשר רק כאשר יש סכנה שחופש הביטוי יגרום לפגיעה עמוקה, גסה, רצינית וחמורה, וכן רק אם רמת ההסתברות שפגיעה זו תתקיים היא קרוב לוודאי.

נקודה לחשיבה:

האם תכנית דיון פוליטית כגון "פוליטיקה" מהווה יישום של חופש הביטוי בתקשורת? ניתן לבחון זאת על פי התיאוריות השונות של היסוד לזכות חופש הביטוי: מהן המגבלות של תכנית מעין זו על פי כל אחת מהתיאוריות? כיצד ניתן לעצב דיון טלוויזיוני המהווה ביטוי ממשי לזכות זו?

לקוח מאתר עמלנט/תקשורת וחברה ג'

נושא ז: סוגיית המים בישראל

משימה 1

בעיית המים במזרח התיכון היא אחת הסוגיות הקשות והמורכבות ביותר במשא ומתן עם מדינות האזור בכלל ועם שכנתנו סוריה בפרט. **כתוב** חיבור טיעון, בו **הצג** את נקודות המחלוקת בסוגיית המים **והסבר** איך יכול לתרום השלום בנושא זה!

משימה 2

המים, אולי יותר מכל משאב אחר, משפיעים על איכות חיינו ומעצבים אותם: הם הכרחיים לקיומנו, הם הבסיס במגוון צורות של בתי גידול לחיים טבעיים וייחודיים, ולפיכך הם גם גורם מרכזי בעיצובו של נוף הארץ. **כתוב** חיבור טיעון, **דון** בנושא זה, **והבע** דעתך עליו.

משימה 3

"... מצוקת המים מחייבת שינוי יסודי ועקרוני בהתייחסותן של מדינות האזור (המזרח התיכון) לבעיה שאם לא יימצא לה פתרון לא תהיה אפשרות לחיות כאן בדור הבא...."
מתוך: מים חיים – שמעון פרס, המזרח התיכון החדש, 1993 הוצ' סטימצקי.
כתוב חיבור טיעון **וענה** האם אתה מסכים עם דבריו של הכותב? **נמק** **והדגם** את דבריך.

משימה 4

2 מפעלי אספקת מים בולטים בישראל הם: מערכות מחזור השפכים ומערכות התפלת מים. **כתוב** חיבור טיעון **והסבר** את משמעותם של שתי מערכות אלה, **עמוד** על חשיבותן, **ושער** כיצד פיתוחן וההשקעה בהן תתרום לפתרון סוגיית המים בישראל בטווח הרחוק.

מקורות מידע נוספים:

<http://www1.snunit.k12.il/peace/doc019.html> מאמר של שמעון פרס, "מים חיים"
- http://www.teva.org.il/_Uploads/dbsAttachedFiles/MismachMediniutmain.pdf מדיניות סביבתית לניהול משק מים
<http://www.snunit.k12.il/north/water.html> - ישראל ושכנותיה מצפון.
<http://www.water.gov.il> - מאגרי המים בישראל מתוך: הרשות הממשלתית למים ולביו

החלטת הממשלה האחרונה מיום 1.6.08 (החלטה מספר 3533) קובעת כי ממשלת ישראל החליטה להגדיל את היקף התפלת מי ים מ- 505 מלמק"ש (עד שנת 2013) ל- 750 מלמק"ש (מיליון מ"ק לשנה), עד לשנת 2020 ולקדם מתוכם עוד 95 מלמק"ש בהקדם האפשרי.

היעדים הניצבים בפני רשות המים בפיתוח מתקני ההתפלה הם:

- השגת אספקה אמינה וסדירה של מים בתהליכים ברי קיימא.
- שיפור איכות המים
- מילוי המחסור במים במאגרים הטבעיים בשנים שחונות ושיקום אקוות החוף

מהי התפלת מים?

התפלה היא מושג המתאר תהליך הפרדה בין מים לחומרים המומסים בהם. מקור המילה התפלה הוא במילה תפל, חסר מלחים, ואכן מטרת ההתפלה היא להפחית את כמות המלחים במים. מדובר בטכנולוגיה המרחיקה מלחים משני סוגים של תמיסות: מים מליחים, בהם ריכוז המלחים אינו עולה על 10,000 מ"ג מלחים לליטר מים, ומי ים בהם ריכוז המלחים מגיע ל-40,000 מ"ג מלחים לליטר. באמצעות טכנולוגיית ההתפלה מופקים מים באיכות מי שתייה (כ-20 כלורידים במ"ק לעומת התקן הישראלי המאפשר עד 600 מ"ג ל- כלורידים) ממים שקודם לכן לא היו ניתנים לשתיה.

כיצד מתבצעת ההתפלה?

ישנן שתי שיטות עיקריות להתפלת מים:

1. **תהליכי אידי** (הטכנולוגיה הוותיקה יותר) – המים מתאדים בהדרגה תוך מעבר בין מספר תאים, בהם רמת הטמפרטורה והלחץ הולכים ויורדים. בכל אחד מהתאים מתאדה כמות מסוימת של מים, ואילו המלחים נותרים במים שלא מתאדים. המים עם המלחים (כמחצית ממי הגלם) מסולקים בחזרה לים כתמלחת. אדי המים עוברים תהליך עיבוי, בו נאספות טיפות המים ושבוטפו מתקבלים המים המותפלים.
2. **תהליכי ממברנות** (הטכנולוגיה החדשנית יותר) – הידוע והנפוץ בתהליכים אלו הוא האוסמוזה ההפוכה. בתהליך זה דוחסים את המים המלוחים דרך ממברנות המאפשרות מעבר מים בלבד ומונעות מעבר מלחים. המים שעוברים דרך הממברנות הם מים מותפלים, ואילו המים שנשארים בתמיסה הם רכז המוזרם חזרה לים.

בשל צריכת האנרגיה הגבוהה של תהליכי האידי, הם מתאימים אך ורק למדינות בהם מחיר החשמל נמוך מאוד, בעוד שהאוסמוזה ההפוכה חסכונית הרבה יותר באנרגיה ומסיבה זו השימוש בה הולך ומתרחב.

ראוי לציין

כאן את הנקודה הישראלית- ממציא ומפתח הממברנה הראשונה להתפלת מים הוא פרופ' סידני לאוב בן ה- 91 שעלה ארצה בסוף שנות ה-60 ועבד כפרופסור באוניברסיטת בן גוריון בנגב.

מדוע להתפיל?

ניתן למנות שלוש סיבות עיקריות להתפלה:

1. **פתרון למחסור במים – אפשרות למלא את המחסור הקיים והצפוי בעתיד של מים שפירים, ע"י הפקת מים איכותיים במחירים סבירים ממאגר מים בלתי נדלה שהוא הים.**
2. **איכות המים – תהליך ההתפלה מביא לשיפור משמעותי ביותר באיכות המים, הפחתת אבנית ושיפור משמעותי בקולחים המשמשים להשקיית החקלאות ושיפור משמעותי לא פחות של מי התהום.**
3. **יתרון כלכלי – הודות לשיפורים הטכנולוגיים ולתחרותיות בשוק, עלויות ההתפלה הולכות ופוחתות והייצור משתפר ומתייעל. מים מותפלים אמנם יקרים יותר ממים שפירים טבעיים, אך העלות הנוספת היא כאין וכאפס לעומת הנזק הכלכלי של ייבוש שטחי החקלאות והגנים. עלות התפלת 1 מ"ק מים עומדת על 3.1-2.6 ₪ למ"ק, ואילו הנזקים הנגרמים עקב מחסור במים מוערכים בכ-8 ₪ לכל מ"ק שאינו מסופק לחקלאות. הנזקים גדולים בהרבה כאשר מדובר בשימוש עירוני.**

כמה אחוזים מבעיית המים תפתור ההתפלה?

מערכת המים הארצית מספקת בממוצע כ-1,150 מלמק"ש מים שפירים. כיום מופקים 140 מלמק"ש מים מותפלים ממתקן ההתפלה באשקלון (110 מלמק"ש) ומתקן ההתפלה בפלמחים (30 מלמק"ש) המהווים כ- 12% לעומת המים טבעיים בשנה. בסוף 2009 יתחיל לפעול מתקן ההתפלה בחדרה שיספק 100 מלמק"ש. זה יעלה את כמות המים המותפלים ל-240 מלמק"ש שיהוו כ- 21% לעומת המים הטבעיים בשנה. על פי תכניות רשות המים יגיע ייצור המים המותפלים עד שנת 2013 להיקף של 505 מלמק"ש. כמות זו תהווה כ- 44% . היקף זה של התפלה יאפשר להתחיל לשקם את מאגרי מי התהום ולשמור על כנרת מלאה.

מתקני התפלת מי - ים

מקום המתקן	שם הזכיון	שלב הביצוע	כמות מים שנתית (מלמק"ש)	צפי לתחילת אספקת המים
אשקלון	VID	מספק מים	110	אוגוסט 2005
פלמחים	Via Maris	מספק מים	30	יוני 2007
חדרה	H2ID	הקמה	100	סוף 2009
אשדוד	מקורות ייזום	לקראת מכרז	100	2013
שורק	לא נבחר עדיין	בשלב מכרז למיון מוקדם	100	2013

בנוסף נבחנת בתקופה זו האפשרות להגדלת תפוקת המתקנים הקיימים בעוד כ- 80-70 מלמק"ש. ברשות המים שוקדים בימים אלו על הכנת תכנית ההתפלה עד שנת 2020 להגעה לתפוקה מלאה של 750 מלמק"ש מים מותפלים למערכת הארצית.

מתקני התפלת מים מליחים בביצוע חברת מקורות

פרויקט	מבנים עיקריים	כמות מים (מלמק"ש)	סטטוס
ספריה	מתקן התפלה, קווי רכז וגלם וקידוחים	1.6	בעיות מקרקעין בתוואי קו הרכז. נבחנים אתרים אחרים.
גרנות	מתקן התפלה, קווי גלם וקידוחים	2.5	הופעל. מתוכננת הרחבה.
גת 10	מתקן התפלה וקו מי גלם	1.4	הופעל.
להט	מתקן התפלה, קווי גלם, תח' להט וקו מחבר לקו הירקון	8.4	במכרז
שיזפון	מתקן התפלה, תחנה וקווים	1.1	בהרצה
קציעות	מתקן התפלה, קווי מי גלם, מי רכז ומי מוצר, בוסטרים ובריכות אידי	2.8	הושבת עקב בעיות בטכנולוגיה ותהליך. הופעל מחדש ב- 2006.
מתפילים בערבה	נאות הככר, עידן, חצבה, עין יהב, ספיר, צופר, צוקים פארן, באר אורה, יהל, לוטן, קטורה, גרופית, יוטבתה	3.0	באר אורה בוצע. בוצע מתפיל זמני בצוקים. נשפטו ואושרו מתפילים בערבה תיכונה. האחרים בתכנון כללי.
סה"כ		20.8	

מתקני התפלת מים מליחים ביזמות פרטית

פרויקט	יזם	כמות המים (מלמק"ש)	פוטנציאל נוסף (מלמק"ש)	סטטוס	לוח סיום ביצוע
מעגן מיכאל	מעגן התפלה	8.5	5	מספק מים החל מ-06/04. נבחנת הרחבת המתקן לכ- 13 מלמ"ש.	2009
נווה ים	טמבור אקולוגיה	2		נדחה בשלב זה.	
עתלית + מעיין צבי	אגודת מים חוף כרמל	4	2	מתקן עתלית מספק מים. מתקן מעיין צבי בביצוע ואישורים. סטאטוטוריים.	2004
חלץ	לפידות + T.M.B.		2.5	תכנון רעיוני.	
נעמן- כורדני	שותפות של ישובי		6	אושר עקרונית בועדת שיפוט.	2009

	האזור (אפק, כפר מסריק, עין המפרץ)			בתכנון מפורט ובמו"מ.	
מטה אשר	תאגיד אלא מרחב וישובי האזור	3.5		תכנון רעיוני.	
עמק חרוד	אגודת מים חרוד	7		תכנון כללי.	
מישור רותם	לא סוכם	10		בדיונים. בהכנה תכנון כללי ומסמכי המכרז.	
חמי יואב	קיבוצי נגבה ושדה יואב	2		בדיונים ובתכנון כללי.	
סה"כ		14.5	38		

השבת קולחין

במדינות רבות בעולם נחשבים מי הקולחין למטרד אשר יש לסלקו. לעומת זאת, במדינת ישראל, לנוכח מצוקת המים הקשה, מי הקולחין מושבים לשימוש חוזר והיקף מחזור השפכים הוא מהגדולים בעולם. השימוש במי הקולחין נעשה לאחר התאמתם לתקנים הנדרשים להשקיית גידולים חקלאיים, גינות ושימוש תעשייתי. סקרי השפכים של נציבות המים מצביעים על עלייה מתמדת בשימוש בקולחין, אשר צפויה להימשך גם בעתיד.

כיצד מתבצע הטיפול בשפכים?

הטיפול בשפכים כולל שני מרכיבים עיקריים: פירוק חומר אורגני והשקעת חומרים מרחפים.

החומר האורגני מפורק בשתי שיטות אפשריות: בריכות חמצון או מתקנים מכאניים-ביולוגיים. ההבדל העיקרי בין שתי שיטות אלו הוא שבבריכות החמצון פירוק החומר נעשה בקצב טבעי, ואילו במתקנים מכאניים-ביולוגיים מזורז תהליך הפירוק באמצעים שונים. את החומרים המומסים האנאורגניים אי אפשר לסלק בשיטות פשוטות, אלא רק באמצעות טכנולוגיית התפלה.

הטיפול בשפכים מתבצע בשלושה שלבים:

1. שלב הטיפול הראשוני – שיקוע מוצקים
 2. שלב הטיפול השניוני – טיפול ביולוגי בחיידקים
 3. שלב הטיפול השלישוני – סינון, אגירה עונתית וחיטוי בהכלרה
- בתחילת התהליך המים אינם מתאימים אפילו להשקיה, אך בתום השלב השלישוני המים ראויים לשימוש חקלאי בלתי מוגבל.
- היכן מתבצע הטיפול בשפכים?**

השפד"ן

השפד"ן, מפעל הטיפול בשפכי גוש דן, הוא המפעל הגדול ביותר בארץ לטיפול בשפכים עירוניים. מפעל זה אוסף שפכים משבע ערים בגוש דן: תל אביב יפו, פתח תקווה, רמת גן, גבעתיים, בני ברק, בת ים וראשון לציון. מאז החל לפעול השפד"ן בשנות ה-80, גדלה כמות השפכים המטופלים פי 7, וכמות השפכים המנוצלים פי 25.

השפכים המגיעים לשפד"ן עוברים טיפול מוקדם לסילוק חומרים כבדים הנסחפים במים.

אחר כך מוזרמים המים בתעלות בצורת V, שבקרקעיתן שוקע החול ומשם הוא מסולק. השומנים אשר צפים על המים נאספים ע"י גשרים נעים ונשאבים אל מחוץ לתעלות. בהמשך מועברים החומרים שסולקו לאתרים לסילוק סופי. לאחר מכן מתבצע פירוק החומר האורגני, אשר נעשה במתקנים מכניים-ביולוגיים הנקראים בוצה משופעלת, באמצעות אוכלוסייה צפופה של מיקרואורגניזמים.

תשלובת הקישון

המפעל השני בגודלו להשבת מי קולחין הוא תשלובת הקישון.

המפעל, שהוקם בשנת 1984, נועד בעיקר לספק מי השקיה למגזר החקלאי בעמק יזרעאל. עד להקמתו, סיפק המוביל הארצי את רוב המים להשקיה, ואילו שאר המים סופקו משיטפונות בנחל הקישון שנאגרו במאגר כפר ברוך. הקמת המפעל אפשרה להפנות את רוב המים השפירים של המוביל הארצי לצריכה עירונית באזור חיפה. עם השנים הורחב המפעל, ונבנה מאגר מעלה הקישון וכן ארבעה מאגרים נוספים בפריפריה: ברק, רם און, גלבוע ותבור.

מפעלים חדשים

בתחילת שנת 2000 החליטה הממשלה להקים מפעלי השבה לקולחין בהיקף של 150 מלמ"ק מים במהלך חמש השנים הבאות.

תודות להסברה יעילה ומתן תמריצים כספיים ליזמים, מוקמים בימים אלה עשרות מפעלי השבה ברחבי מדינת ישראל. מטרתם המרכזית של המפעלים היא לשנע את מי הקולחין לשימוש בענפי החקלאות, הגינון והתעשייה, וכך לחסוך במים שפירים. בנוסף לכך מסייע תהליך השבת הקולחין בסילוק השפכים, המהווים מפגע אקולוגי.

עלויות הקמת מפעלי השבת קולחין במגזר החקלאי נאמדו במיליוני עד עשרות מיליוני שקלים, מחיר המשתנה בהתאם לכמויות השפכים המטופלות. רשות המים מלווה את הפרויקטים החל משלב הייזום וכלה בהשלמת ההקמה, ומעניקה סיוע בשיעור של 40%-60% מסך ההשקעה בפרויקט. עד כה, גובה מענקי הסיוע שהגישה רשות המים נאמד בכ-29 מיליון ₪.

כיום, ישנן 78 יוזמות למפעלי השבה אשר נמצאות בשלבים שונים של אישור והקמה. ההשקעה הכוללת בפרויקטים אלו מוערכת בכ-2 מיליארד ₪. כמות הקולחין אשר תוזרם במפעלים אלו צפויה להגיע לכ-204 מלמ"ק לשנה, עד שנת 2010. 8 מתוך הפרויקטים כבר הושלמו, והיקף ההשקעה בהם נאמד בכ-50 מיליון ₪. 33 פרויקטים נוספים קיבלו כתב התחייבות לסיוע והקמתם החלה.

חלק מהמפעלים שבהקמה החלו כבר באספקת קולחין לחקלאות בתמורה לשחרור מים שפירים. סך כמות המים שסופקה במהלך שנת 2004 ממפעלים אלו יחד עם הכמות שסופקה ממפעלי ההשבה שהושלמו היא 13.5 מלמ"ק.

בארות טיוב

אחד ממקורות המים הזמינים העומדים לרשות משק המים הינם מקורות מים תת קרקעיים המחולקים ל**אקנות הבר** ו**אקנות החוף**. בעקבות הגברת שאיבת המים שחלה בעשורים האחרונים, בעיקר באקנות בחוף, ירדו מפלסי המים המתוקים. עקב תהליכים של תיעוש, מקורות המים של ישראל נתונים בסכנת זיהום בשפכים, פסולת, דלק ותהליך המלחת האקווה מתרחש. בשל כך, קידוחים רבים נפסלו כמקור מים לשתייה ובכך פחת היצע המים העומד לרשות המשק. במסגרת מדיניות רשות המים להרחבת היצע המים הזמינים לשימוש, מעודדת רשות המים, באמצעות הקצאת מענקי סיוע, פרויקטים לטיוב מי בארות שזוהמו והשמשותם כמי שתייה. הטיוב, (להפוך את המים לטובים), נעשה לאחר שאיבת המים מהבאר, העברתם דרך מתקן טיפול, לרוב באמצעות ממברנות מיוחדות המפרידות את המזהמים מהמים (טכנולוגיית הטיפול תלויה בין היתר בסוג המזהמים ובריכוזם במים). הטכנולוגיה המוצעת תהיה ביחס השבה של 93% ומעלה. לאחר הטיפול, אשר יכול לכלול גם מהילה של מי גלם עם מים מטהרים, מוזרמים המים למערכת ההולכה והאספקה.

תמיכת **רשות המים** בפרויקטים אלו נעשית ע"י מתן מענק אחיד (על בסיס נורמטיבי) עבור כל מ"ק מים מזוהם המוחזר לשימוש כמי שתייה. משמעות הדבר היא, שכל שכמות המים המוחזרת לשימוש במסגרת הפרויקט הינה גדולה יותר, כך מענק הסיוע שיקבל אותו מפעל יהיה גבוה יותר. סך ההשקעה הכוללת בפרויקטים של טיוב מי הבארות נכון להיום, עומדת על כ- 17 מיליון ש"ח, ובמסגרת פעילות זו, נמצאים כיום כ- 20 בארות מים המלווים ע"י **רשות המים** במטרה להשמישם כמי שתייה. כמות מי השתייה המופקת או הצפויה להפקה במסגרת המפעלים לטיוב מי בארות נאמדת בכ- 30 מ"ק במונחים שנתיים.

כיום ישנן 16 בארות אשר סיימו את התהליך והן מטיבות כמות של 9.78 מלמ"ק מים בשנה. בנוסף, ישנן 4 בארות אשר נמצאות כעת בתהליכי ביצוע, והן עתידיות לטיוב כמות שנתי של 2.96 מלמ"ק. ישנן 16 בארות נוספות אשר אושרו וקבלו כתב התחייבות למענק וכמויות המים אשר תטיבנה הינן 9.2 מלמ"ק. כמו כן, ישנן 33 בארות אשר נמצאות בשלבים שונים של אישור עם כמות מים מטיבת צפויה של 21.358 מלמ"ק בשנה.

הגברת המטר

כאשר מצוקת המים גדולה, ניתן לפעול להגברה מלאכותית של המשקעים. הגברת המשקעים נעשית באמצעות התערבות בתהליכים המחוללים את המטר בעננים, הנקראת זריעת עננים. בישראל זורעים עננים בהיקף רחב מעל צפון הארץ ומרכז זה למעלה מ-30 שנה. עונת זריעת העננים נמשכת כחצי שנה, מה-1 בנובמבר עד ל-30 באפריל.

כיצד מתבצעת זריעת עננים?

זריעת עננים נעשית ע"י פיזור חלקיקי חומר הנקרא יודיד הכסף (AgI), היוצר טיפות מים מיקרוסקופיות.

הבסיס המדעי לפעולה מסתמך על מספר עקרונות פיסיקליים, לפיהם חלק גדול מהגשמים היורדים

בקווי רוחב ביניים מקורם בגבישי קרח בעננים. גבישי קרח אלו מורכבים מטיפות מים וגדלים בהדרגה, עד אשר הם נופלים מטה בצורה של גשם.

יצירת טיפות המים המיקרוסקופיות בענן באמצעות תהליך הזריעה אינה מבטיחה ירידת גשם.

חיבור טיפות המים הקטנטנות לטיפות מים גדולות, היכולות ליפול מהענן ולהגיע אל הקרקע, הנו תנאי הכרחי להתרחשות הגשם. רק כאשר הטמפרטורות נמוכות מספיק, הופכים חלקיקי יודיד הכסף לנבטי קיפאון מלאכותיים, שעשויים לעודד היווצרות גבישי קרח שיהפכו לגשם.

ממדידות וחישובים עולה כי כוחו של תהליך הזריעה מוגבל.

זאת מכיוון שענן ממוצע מוריד רק בין 10% ל-40% מתכולת המים שלו כגשם. לפיכך, הזריעה יכולה רק לתגבר תהליכים טבעיים שיזרזו את הגעתו של הגשם המיוחל.

הזריעה מתבצעת בשתי דרכים: ע"י מטוסים וע"י תנורי קרקע.

ישנם 40 תנורי קרקע הממוקמים באזורי ממטרים בצפון. רוב התנורים הם אוטומטיים, ומופעלים מרחוק ע"י הוראה ממרכז המבצעים בנתב"ג. מתנדבים, ברובם חקלאים תושבי המקום, מוודאים את פעילותם התקינה של התנורים ודואגים למלאם בחומרי הזריעה. התנורים, כמו המטוסים, מפזרים את החומר באמצעות מבערים השורפים תמיסה של יודיד כסף באצטון. בשעת טיסה מפזר מטוס כ-600 גרם יודיד כסף. כמות זו גבוהה פי 50 מהכמות שמפזר תנור אחד.

זריעה ממטוס יעילה יותר משום שהמטוס טס סמוך לבסיס הענן.

שם גורמים הערבול החזק והזרמים האנכיים לפיזור טוב יותר של החומר בתוך הענן, עד אשר הם מגיעים לטמפרטורות נמוכות מספיק המאפשרות ליודיד הכסף לשמש כנבט קיפאון. טיסות הזריעה נמשכות עד 4 שעות ומתנהלות לאורך נתיבי טיסה קבועים שחושבו לפי כיווני הרוח השכיחים. מרכז המבצעים בנתב"ג מנחה את הטייס. בקרה צמודה מבוצעת באמצעות מערכות GPS המותקנות במטוס. המערכות מדווחות באופן אוטומטי על מיקום המטוס, על רקע תמונת העננים המתקבלת ממכ"מ הגשם.

ועדת המטר

ועדת המטר הוקמה במטרה ליזום ולבצע זריעת עננים לצורך הגברת כמות הגשם היורדת בחורף. ועדה זו, אשר פועלת מראשית שנות ה-80, מבצעת מחקרים מטאורולוגיים והידרולוגיים, במטרה לתת מענה לשאלות בסיסיות הקשורות בפעולות שנעשות על מנת להגביר את הגשם, כגון:

- האם ע"י זריעת עננים באמת מתווסף גשם?
- מהי עוצמת הגשם?
- כמה זמן נמשך הגשם?
- באילו חומרים יש להשתמש על מנת להגביר את הסיכוי לגשם?
- באילו תנאי מזג אוויר יש לבצע את זריעת העננים?
- באילו אזורים בארץ כדאי לזרוע את העננים?

ועדת המטר כוללת את אנשי השירות ההידרולוגי של רשות המים, עובדי השירות המטאורולוגי, חוקרים ממוסדות אקדמיים, אנשי תה"ל ועובדי חברת שח"ם.

מנהל רשות המים מקבל את החלטותיו בכל הנוגע לחקר וביצוע הזריעה על סמך המלצת ועדת המטר. את זריעת העננים בפועל מבצעת חברת שח"ם (שירותים חשמליים מכאניים), חברת בת של מקורות, על פי הנחיות רשות המים.

מתוך אתר – רשות המים / מדינת ישראל

נושא ח : אבדן הילדות

משימה 1

"היחלשות של מוסד המשפחה – הורים איבדו את הביטחון כיצד לגדל את ילדיהם וזאת מחשש שאינם יכולים לסמוך עוד על המידע והאינסטינקטים שלהם בנוגע לגידול ילדיהם."
(מתוך מאמרו של ד"ר ירון כץ בעקבות 'אבדן הילדות' של ניל פוסטמן)

כתוב מאמר טיעון, ובו תאר את התופעה של היעדר הידע המוחלט בידי ההורים עקב חשיפתם הבלתי מוגבלת של ילדים למידע, **הבע** דעתך על תופעה זו. **שלב** בדברך דוגמות.

משימה 2

ברשות השנייה טלוויזיה ולרדיו קיים מנגנון רגולציה (מנגנון ויסות) שתפקידו לפקח על התכנים ועל התכניות המשודרים בטלוויזיה וברדיו. **כתוב** חיבור **טיעון** ובו **הבע** דעתך על מנגנון זה, **עמוד** על יתרונותיו ועל חסרונותיו. **שלב** בדברך דוגמאות.

משימה 3

מפעם לפעם אנו שומעים על ילדים אשר בהשפעת הטלוויזיה והאינטרנט מעורבים במעשים פליליים שהיו שמורים עד לפני עשור או שניים לעבריינים מבוגרים בלבד. **כתוב** מאמר **טיעון**, **תאר** את התופעה, **פרט** את הפעולות שנעשות כדי להקטין את התופעה, **והבע דעתך** בשאלה האם המדינה עושה די כדי לטפל בבעיה.

משימה 4

"...כשהייתי בגילך לא הייתי מעז להישיר מבט אל ההורים שלי ו/או אל המורים שלי..." לא פעם ילדים שומעים ביטויים כאלה ממבוגרים הבאים עימם במגע. **כתוב** מאמר **טיעון** ובו **הבע** דעתך על אמירות כאלה, **הבא** דוגמאות, **דון** בהשפעת אמירות כאלה על שינוי בהתנהגותם של ילדים בינם לבין עצמם ובינם לבין מבוגרים, **וציין** את הגורמים לשינוי בהתנהגות ילדים היום לעומת התנהגותם של ילדים בעבר.

הסדרת שוק הטלוויזיה הציבורית-מסחרית בישראל בסביבת תקשורת משתנה

מנשה סמירה

מאת: מנשה סמירה, מנכ"ל הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו

יום ב' 07.07.2008

הרעיון של הסדרה (רגולציה) ציבורית לשידורי הטלוויזיה המסחרית קשור היסטורית למחסור בתדרים ולזיקה ההדוקה בין שידורי טלוויזיה לתרבות. המחסור בתדרים הוביל לצורך בהטלת מחויבויות ציבוריות על הגופים המשרדים אשר זוכים במשאב שבמחסור (התדר), כך שיאפשרו קיומו של דיון ציבורי מקיף וחופשי ויאפשרו לקבוצות שונות (גם כאלה שידן אינה משגת להחזיק בזיכיונות לתדרים) להשתתף בדיון הציבורי. השינויים בסביבת התקשורת - כניסתן של טכנולוגיות חדשות וריבוי השירותים והערוצים - מקרבים אותנו לכאורה לתקופה של סיום המחסור בתדרים. לפיכך לכאורה ניתן לצפות כי בעתיד לא תהיה עוד הצדקה לפיקוח ציבורי כאמור. ברם, בחינת הנתונים אודות מרכזיותו של המדיום הטלוויזיוני (כמשתקף בשיעורי הצפייה הגבוהים בערוצי הברודקאסט בפרט בישראל), כמו גם ניתוח הקהלים המיוצגים ואלה שנעדרים מהמרקע, מלמדים על הטעות הבסיסית שבמסקנה זו. אכן, להמשך ההסדרה הציבורית של שידורי הטלוויזיה קיימת חשיבות רבה עדיין, ואולי דווקא, בעת הזו.

אין ספק כי סביבת התקשורת המשתנה מציבה אתגרים חדשים בפני כל השחקנים המעורבים במדיה, ובכלל זה גורמי ההסדרה. התמודדות עם אתגרים אלה נכון שתעשה באופן מושכל, תוך נקיטת גישה זהירה ואחראית. מאמר זה יתייחס בקצרה להשקפתי ביחס לאתגרים אלה ולביטויים של תפיסת הרגולטור בעבודתו המקצועית. שתי גישות מרכזיות מונחות בבסיס הדיונים אודות המונח רגולציה של שידורי טלוויזיה: הגישה הכלכלית והגישה החברתית-אזרחית-תרבותית. הגישה הכלכלית או גישה השוק רואה בתקשורת עסק לכל דבר, ובשידור מוצר ככל מוצר. לפיכך, בהתאם לגישה זו קנה המידה לרגולציה צריך להיות כלכלי-צרכני, קרי לעודד תחרות הוגנת ולמנוע כשלי שוק, במובנם הכלכלי, ולהגן על הצופים במעמדם כצרכנים. הגישה החברתית-אזרחית-תרבותית, לעומת זאת, מכירה בתפקידה המיוחד של המדיה בכלל ושל הטלוויזיה בפרט בבניית חברה ובגיבוש זהות. גישה זו רואה בצופה אזרח ולא רק צרכן, והיא משתדלת להתייחס לפער שבין צורכי הצופה כצרכן לבין צרכיו כאזרח.

על פי שתי הגישות נדרשת, בנסיבות המתאימות, התערבות ציבורית בשוק הטלוויזיה (המסחרי), אך קיים הבדל מהותי באופן ההתערבות כאמור. הגישה החברתית-אזרחית מושתתת על תפיסה, המבוססת היטב במחקר המקומי והעולמי, ולפיה המדיה הטלוויזיונית משמשת זירה לדיון ציבורי. אכן, הטלוויזיה יוצרת זירה משותפת אשר מאפשרת לקבוצות השונות בחברה לקיים ביניהן שיח ולבסס את תחושת השייכות שלהן לקהילה בעלת ערכים, מנהגים ורעיונות משותפים ומתחרים. בהקשר זה בא לידי ביטוי תפקידה החיוני של הטלוויזיה ככלי דמוקרטי, שכן ההשתתפות במדיה והנגישות למידע דרכה מהווים תנאי להשתתפות אקטיבית בחיים הציבוריים-פוליטיים.

מטרת הרגולציה, בהקשר זה, הנה אפוא להעמיד את התמיכה הנדרשת לשוק הכלכלי על מנת להבטיח קיומה של זירה ציבורית פתוחה, בטוחה, מגוונת, מקיפה ונגישה. כך, הרגולציה משמשת קול עבור הציבור בהקשרים שבהם נגישותו אל המשרדים הנה מוגבלת. תפיסה זו נשארת רלוונטית, ואף מובילה לפונקציות רגולטוריות חדשות, לאור שינויים בסביבת התקשורת.

חוק הרשות השנייה לטלוויזיה ולרדיו שנחקק בשנת 1990 קובע, כידוע, כי הרשות השנייה היא הגורם הציבורי האחראי, בין היתר, על ההסדרה של הערוצים הציבוריים-מסחריים בטלוויזיה הישראלית (ערוצים 2 ו-10). בפעילות השוטפת ובמלאכת הפיקוח המבוצעת על-ידה פועלת הרשות בשני צירי החשיבה: הציר הכלכלי (שבו היא פועלת לצד גופים נוספים כגון רשות ההגבלים העסקיים אשר עידוד התחרות מצוי בלב עשייתה) והציר החברתי-אזרחי-תרבותי שבו עיקר האחריות מוטלת על הרשות בסיוע גופי תרבות, יצירה, גופים חברתיים, ועוד.

הרשות השנייה אינה פועלת בוואקום. מבחינה מוסדית פועלים לצדה של הרשות גורמי רגולציה נוספים כגון המועצה לשידורי כבלים ולשידורי לוויין המסדירה את שידורי הטלוויזיה הרב-ערוצית (הקשיים שנובעים מהעדרו של גוף אחד המסדיר את כלל השחקנים חורגים מתחומו של מאמר זה). מבחינה מהותית - הרשות עוסקת רבות

בהתאמת הרגולציה המבוצעת על-ידיה לסביבת התקשורת המשתנה. כך גיבשה הרשות מודל לרגולציה בעידן ההתלכדות בשיתוף המכון הישראלי לדמוקרטיה; ביצעה עבודה חלוצית בפיתוח תפיסות של רגולציה משותפת ורגולציה עצמית בכל הקשור לפיקוח על תשדירי פרסומת; ופועלת, בין היתר בשיתוף עם משרד החינוך, לקידום אוריינות תקשורתית (media literacy). פרויקט אחרון זה נועד לסייע לציבור לצרוך תקשורת באופן מושכל וביקורתי. גם הפרויקט הלאומי שהוטל לאחרונה על הרשות השנייה - להקים מערך הפצה קרקעי-דיגיטלי של הערוצים הציבוריים (ערוצים 2 ו-10 לצד ערוצי רשות השידור וערוץ הכנסת) - נתפס על-ידנו כאמצעי לקידום נגישות לשידורים אשר מהווה זכות אזרחית בסיסית בחברה דמוקרטית. ניתן לומר, אם כן, שלצד האתגר היומיומי בפיתוח מענה רגולטורי מעודכן, גמיש, מקצועי ודינאמי, לא ניתן להפקיר מנוף חברתי חשוב זה והמשך ההסדרה עצמה של התחום הנו דבר חיוני שאין לוותר עליו בעתיד הנראה לעין.

חיברות / סוציאליזציה

סיכום ועריכה: ניבה פלד לנגליב, ורד אורגיל, גל בלק

אסכולת החיברות ותפקיד התקשורת בתהליך החיברות

תהליך החיברות הוא התהליך שבו מאמץ האדם, החל מילדותו ועד לשנות חייו הבוגרות, מיומנויות חברתיות, ולומד את מקומו בחברה. תהליך למידה זה אינו תהליך עצמאי, אלא מושפע ומכוון ע"י החברה הסובבת את האדם. גורמים אלו מכונים סוכני תיווך.

תאורית החיברות טוענת שהתקשורת היא אחד מסוכני חיברות אלו, והתפתחות האדם הבודד מושפעת מאמצעי התקשורת. השפעה זו משתנה במהלך השנים ותלויה באדם עצמו, כמו גם באמצעי התקשורת.

תפקיד התקשורת בחיברות

סוכני חיברות מלווים את האדם במהלך חייו. ולאורך השנים אנו נפגשים סוכני חיברות שונים - הורים, מורים, חברים, חברים לעבודה וללימודים וכמובן, התקשורת.

סוכני החיברות לא פועלים במנותק מהסביבה. אין כמעט מיומנויות חברתיות שמושפעות מסוכן חיברות בלעדי ובעיקר במהלך שנות הילדות, בהן האדם נוח להשפעות חיצוניות. אמצעי התקשורת, כסוכני החיברות האחרים, מהווים חלק מ"מסגרות" חברות: הבית והטלוויזיה שבו, העבודה ואמצעי התקשורת הרלוונטיים לה, חברים והתקשורת עמם וכו'.

לא תמיד מלאה התקשורת תפקיד של סוכן חיברות עצמאי. עד לפני כמה שנים, היתה החשיפה לתקשורת, או השימוש בה, מכוונים ע"י סוכנים אחרים. היו תקופות למשל, בהן ההחלטה לאיזה תכנית טלוויזיה ייחשף הילד, הייתה החלטה בלבדית של ההורים שניתבו אותו בכך למסלול חיברות מבוקר. כיום, השתנה המצב, והתקשורת הפכה להיות סוכן עצמאי. אנשים לומדים מהתקשורת איך להתנהג, ומתנהגים בהתאם. אנשים מאמצים כללי ההתנהגות או הרגלי צריכה, וכו'. כיום, אפילו הסטטוס החברתי נקבע כתוצאה מהמסרים בתקשורת.

מעמדה של התקשורת כסוכן חיברות התייצב, והיא אף הפכה לגורם בעל השפעה חזקה משל האחרים. התקשורת היא גורם המקשר בין סוכני חיברות שונים, מתאמת ומפשרת ביניהם.

סוכנים ראשוניים/מאוחרים

במהלך חייו של האדם משתנים סוכני החיברות המשפיעים. כוחם של אחדים יורד ושל אחרים עולה, ובהתאם לכך, נוהגים לחלק את סוכני החירות לפי ראשוניים ומאוחרים.

הסוכנים הראשונים הם אלה המשפיעים על האדם בילדותו וצעירותו. בילדותנו, עיקר ההשפעה שייך לסוכני חיברות אלה - הורים, מורים ומשפחה. עם ההתבגרות גדלה השפעתם סוכנים נוספים, מאוחרים, שהם החברים והטלויזיה. בשלב מסוים מגיעה תקופה בה יורדת השפעתם של הסוכנים הראשונים לטובת המאוחרים. השלב בו מתרחש תהליך זה, נקרא "גיל ההתבגרות" או "מרד הנעורים". זהו מרד ומעבר אל סוכני חיברות אחרים, זוהי תקופה בה נוצר ערעור על המידע הראשוני.

החל מתקופה זו בחייו של אדם, הופכים אמצעי התקשורת להיות ספקים עיקריים של המידע. חלקם של ההורים באספקת מידע, בניתוח או בהסקת מסקנות לגבי השפעתו אל תהליכי החיברות הולך ופוחת עד שנעלם כליל. לגבי האדם הבוגר, ההורים כבר אינם בני-סמך. כשמגיע מידע חדש אל האדם הבוגר, הוא פונה לייעוץ מקצועי, לחברים שהוא מעריך את ידיעותיהם באופן ספציפי למידע הרלוונטי ולרוב, אל התקשורת שהופכת להיות הסוכן העיקרי.

בשנים האחרונות קיבלה התקשורת מעמד על בנושאי הידע והחינוך, והשפעתה על האדם הבוגר גבוהה מאוד. הערכים המסורתיים (ערכי החינוך מהילדות) נשארים טבועים באדם כמובן, אבל מידע חדש ואקטואליה מגיעים מהתקשורת. התקשורת אם כך, היא סוכן חיברות מאוחר שהשפעתו בנושאים חדשים ולא מוכרים או כאלה שלא חונכנו עליהם, כמעט מוחלטת. החיברות מחדש בן זמננו, הוא שינוי ערכים שנעשה ע"י התקשורת.

אם זאת, לא כל האנשים חושבים ומתנהגים באופן זהה. זה כמובן נובע מתכונותיהם האישיות והיות, אך גם מהרגלי צריכה שונים של אמצעי התקשורת.

זוהי הרב של הטלויזיה הוא בהיותה מדיום טוטאלי - המפעיל בו זמנית את מערכות הסמלים ההמוחשיות זמופשטות:

מהם האמצעים בהם נעזרת הטלויזיה? **רשימת המאפיינים של כל מדיום**

מדיה כתובים	מדיה אלקטרוניים	מדיה אלקטרוניים	מדיה אלקטרוניים	מדיה אלקטרוניים	מדיה אלקטרוניים	מדיה אלקטרוניים
אמצעים	עיתון	ספר	מגזין	רדיו	קולנוע	טלויזיה
אות	+	+	+		+	+
תמונה	+	+	+		+	+
צבע	+	+	+		+	+
קול				+	+	+
צליל				+	+	+
תנועה					+	+

כפי שניתן לראות בטבלה, עומדים לרשות אמצעי התקשורת אמצעים שונים, כאשר הקולנוע וטלויזיה כוללים את כל האמצעים שבשימוש המדיה.

תמונה - הכוללת צילום, ציור, איור, רישום וקריקטורה.

צבע

קול - שבו כוונתינו לאות המובעת.

צליל - שבו כוונתינו לתמונה ולצבע הקוליים, דהיינו למוסיקה, לגון הקול ולהטעמה נועה.

מסקנות מהטבלה:

1. בטלויזיה ובקולנוע משתמשים ביותר מאפיינים מאשר במדיה האחרים.
2. הטלויזיה והקולנוע פועלים על יותר חושים בהשוואה למדיה האחרים.
3. הצופים בטלויזיה ובקולנוע צריכים להתאמץ פחות בקליטת המסרים בהשוואה למאזינים לרדיו ולקוראי המדיה הכתובה.

לטלויזיה אין מתחרים ביכולת ההמחשה - בהיצגים דמויי מציאות שהיא מספקת, שאינם מצריכים ידע ודם או מיומנויות קריאה, ובזמינות.

סיבות נוספות - ייחודיות הטלויזיה:

זונה לרגש, סנסציונית, פשוטה
כמו כן הטלויזיה עונה על צרכים רבים ביותר של בני האדם:
בו בעת היא:

מבדרת,

מוסרת מידע

מסייעת "להרוג את הזמן" - אסקפיזם

מאפשרת לילדים ללמוד בדרך מרתקת את העולם

מספקת תחושת שייכות לקבוצת גיל, לעם, לארץ

משמשת כזרז להעלאת נושאי שיחה

מפלט לילד הבודד.

אם נוסיף לכך את היותה של הטלויזיה נגישה מגיל צעיר ביותר וקלה להפעלה, ואת העובדה שאין הצפייה ה כרוכה במאמץ, במסגרת מחייבת, במגע עם מבוגר בקורתי או בדרישות מוקדמות, אלא להיפך, היא עניקה סיפוק מידי והנאה בלתי מעורערת - יהיה לנו ברור מדוע ילדים ואף מבוגרים רבים בוחרים לצפות טלויזיה.

אובדן הילדות - ניל פוסטמן

בספרו אובדן הילדות טוען ניל פוסטמן, כי המאה ה-20 הביאה לשיאו את המושג "עולם הילדות", שבא לעולם רק מאז המצאת הדפוס. אך לקראת שלהי המאה ה-20, מוסיף וטוען פוסטמן, הולכת ומיטשטשת ההבחנה בין עולם הילדות לבין עולם המבוגרים בעקבות חשיפתם של הילדים לידע, בין היתר באמצעות הטלויזיה, ולאור העובדה שעולם המבוגרים אינו חסום בפניהם כבעבר.

ניל פוסטמן, חוקר תקשורת, שחקר כיצד הטכנולוגיה משפיעה על דפוסי תרבות ואישיות, טוען כי טלויזיה גרמה ל"אובדן הילדות", כפי שהכירו אותה בני "דור הספר".

פוסטמן מגדיר ילדות כ- "חשיפה מדורגת של סודות עולם המבוגרים".

לטענתו, השליטה בזרימת המידע, עם המצאת הדפוס, ובתפוצתו, אפשרה למבוגרים להאריך את משך תמימות של הילדים ולכוון את התנהגותם.

א. אצל מרבית ההורים - המבוגרים - ההורים הסתירו מפניהם ספרים שדיברו על מין.

ב. הספרנים לא אפשרו נגישות לספרים "לא חינוכיים".

ג. כווננו אותנו המבוגרים ונתנו לנו ספרים "מתאימים" לגילנו, כאשר ה"אמת" התגלתה בהדרגה, בהתאם גדילת הילד.

ד. כאשר לא רצו שנדע משהו, דאגו לא לחשוף אותנו למידע.

לדברי פוסטמן, עם הופעת הטלויזיה המבוגרים אבדו את השליטה במידע, ולא יכולים להיות מוסד מתווך מחנך. הטלויזיה מוסרת את כל המידע ללא מידור או צנזורה.

א. בגלל אופיו של המדיום קשה להסתיר מידע.

ב. אין בטלויזיה דרגות קושי.

ג. לא ניתן לדרג אמת בטלויזיה, או למנוע בעד ילדים לצפות במידע, הסותר לעיתים את ה"אמת" שרצינו

הקנות והמנפץ מיתוסים שבנינו - הילדים חשופים למידע של המבוגרים

אי אפשר למסור לילדים "עולם ורוד", לא יכולים לשקר, או למסור חצאי אמיתות.

בזמנם של הורינו וסבינו, לא דברו על מין, מוות, מחלות ועוד. היום ילדים בינקותם יודעים כי לא הכרוב או חסידה הביאו ילדים לעולם.

יוצא מכך:

א. הילדים פעמים יודעים יותר מהוריהם.

ב. הילדים מתוחכמים יותר.

ג. היום הפער בין הילדים וההורים הולך וקטן.

בעייה: מבחינה רגשית הילדים לא בשלים לדעת את כל הדברים. הילדים מתנהגים ונראים בוגרים יותר מרות גילם הצעיר, נראה כי הם בשלים, אך בפועל חסרים להם כלים לעיבוד המידע והבנתו

עצמים רבות מצב זה פגם במעמד ההורים, אשר ילדיהם מתוחכמים יותר. כך גם בחינוך, היום ילדים

יולטים בתחומים רבים יותר ממוריהם - הידע של המבוגר איבד ממקור סמכותו. אך יחד עם הכל, הילדים זקוקים לתמיכה רגשית ולסיוע בעיכול המידע ובעיצובה של מערכת הערכים שלהם. - תמונת העולם שהם מקבלים מהטלוויזיה רדודה, פשטנית, אלימה, ויזואלית - ותמונתית ורגשנית..

זטלוויזיה הינה כלי רדוד, שאינו מסוגל להעמיק בהצגת נושא. הטלוויזיה מציגה מידע בתמונות - תמונות יגן יכולות לתאר נושא מורכב. רק מילים טוען פוסטמן, יכולות לטפל בנושא מורכב ברמת הפשטה גבוהה, העמיק ולהציאת הביטוי השונים. זתמונות הן קונקרטיות, כאן ועכשיו, ללא פרשנות, תהליך ו הסטוריה.

פוסטמן, נ. (1986), "אובדן הילדות", ספריית הפועלים, ת"א. – גל בלוח עמל - נט

הספר מחולק לשני חלקים:

המצאת הילדות, 2. אובדן הילדות.

פירוט:

1. סוקר את 1850 – 1950:

כתוצאה מהופעת הדפוס וידיעת הקריאה והכתיבה הציבורית, החלה להיווצר סביבה תקשורתית חדשה. מכבש הדפוס יצר הגדרה חדשה של הברגות שהתבססה על ידיעת הקריאה והכתיבה. בד בבד הוא יצר גם תפיסה חדשה של הילדות, שהתבססה על אי ידיעת הקריאה והכתיבה. לפני שהופיעה סביבה חדשה זו, הסתיימה הילדות הרכה בגיל 7 ומייד לאחר מכן החלה הברגות. לא היה שום שלב ביניים, הואיל ולא היה דרוש שלב כזה. ה"אדם המשכיל" השאיר מאחוריו את הילדים. מהמצאת הדפוס היה על הילדים להפוך למבוגרים, בעזרת לימוד הקריאה, ולשם כך היה צורך בחינוך, וכך המציאה אירופה מחדש את בתי הספר. בעקבות כל זאת- הפכה הילדות לבלתי נמנעת.

כך, היו לנו "בני אדם חדשים" שדיברו שונה מהמבוגרים, בילו שונה, התלבשו שונה, חשבו שונה, היו נתונים תחת פיקוח שעזר להם אח"כ לעלות שלב. ככל שנעשו הילדות והברגות נבדלות יותר זו מזו, פיצחה כל אחת מהן את העולם הסימלי המיוחד לה ולבסוף הסכימו כולם כי הילדים אינם יכולים לחלוק עם המבוגרים את אותה השפה, לימודים, טעמים, תאוות, חיים חברתיים.

2. סוקר את 1950 עד ימינו:

הטלגרף, שמבחינת היסטוריה היה הראשון למהפיכה האלקטרונית, החל את תהליך הפיכת המידע לבלתי ניתן לשליטה- למרחב אבדה משמעות, מידע משום מקום, חדשות וכו'. המצאה זו הוציאה את השליטה על המידע מידי הבית ובית הספר. היא שינתה את סוג המידע שלילדים היתה גישה אליו, את איכותו, כמותו, את הדרגתיותו ואת הנסיבות בהן אפשר היה להשתמש בו. כמובן שמייד אח"כ הופיעו אמצעים גרפיים כמו צילומים, קולנוע, וכו'. יחד- הן המהפכה האלקטרונית והן הגרפית שינו את העולם הסמלי- במקום תיאורים על ידי שפה וספרות- מעבר חדלדימויים, סמלים ואייקונים מוחשיים.

הטלוויזיה ביטלה את הילדות בכך שהיתה שווה לכל נפש, ולא היה צריך להבין, לחשוב באופן מורכב ולהפריד בין הקהלים השונים. המידע הוא אחד ומגיע לכולם וכך אין סודות.

בלי סודות- אין ילדות!!!

הטלוויזיה זקוקה לכל טאבו (איסור) הקיים בתרבות כדי להתקיים, ולא משנה אם יגיע בסיטקום, באופרת סבון או בסדרת דרמה, ושלא כמו ספר, היא לא יכולה להסתיר.

גם מושג הבושה עובר תהליך חשיפה ומתערער: נטיעת הבושה היתה חלק חשוב בחינוך הפורמלי והבלתי פורמלי. כיום כל דבר "מביש" הפך לסוגיה חברתית, תופעה פסיכולוגית או עניין פוליטי כמו- גילוי עריות, אלימות, מחלות נפש וכו'.

(צריך לציין שזה לא שפוסטמן אומר שאין זה טוב שילדים מכירים את הנושאים, הוא פשוט טוען בקשר למצב הילדות).

המיניות משנה את אופייה- במקום מסתורין וייראה השתנתה משמעותה עבורנו. פעם חשיפה וקטינים שהוצגו נדמו כסטייה- כיום = נורמה!

גם עניין הנימוסין (התנהגות ודיבור) מתערער, והמבוגרים מאבדים מסמכותם.

לדעת פוסטמן קיימים שני מוסדות שיכולים להתנגד לשקיעת הילדות: משפחה ובית הספר. חל פיחות באינטימיות, בתלות ובנאמנות שאיפיינו הורים וילדים. הורים איבדו ביטחון ביכולת לחנך ואין להם

שליטה על סביבת המידע של הצעירים.

מבחינת בית הספר, הרי שהוא מבוסס על ההנחה כי קיימים הבדלים חשובים בין הילדות לבגרות ושיש למבוגרים דברים בעלי ערך להקנותם לילדים, אך גם כאן ברור כי שוקעת הסמכות: אבל, ברור ההגנה האחרונה בפני אובדנה של הילדות. עם הזמן, ואנו קרובים לכך, כשרוב המורים גם הם יהיו של הטלוויזיה, הרי שהתנגדות בתי הספר תאבד כוח ותיפול.

הבית ובית הספר מאבדים את מקומם המרכזי כמוסתי ההתפתחות של הילד!!!

סיכום ועריכה – ורד אורגיל

ניתן להתייחס אל ההבדל בין ילדי דור

הטלוויזיה לילדי דור הספר במספר מובנים. המרכזיים שבהם, קשורים אל ההבדל העקרוני בין הספר והטלוויזיה – רגש לעומת הגיון, גיוון ושוני לעומת אחידות וסדר.

עידן הטלוויזיה

עידן הספר:

• חולשות המבוגרים מוצגות בפני הילדים • הילדים מודעים לסודות המבוגרים • הילדים אינם מכירים בהירארכיה המסורתית של המבוגרים • הירארכיה המבוגרים אינה ברורה מאלה • הילדים נראים כמבוגרים קטנים • יכולת עיסוק בו-זמנית במספר מימדים ('קוביה הונגרית') • דגש על הקונקרטי • משתמשת במידה רבה בסטריאוטיפים • מבטיחה 'סוף טוב', מפתחת ציפיות לפתרון מהיר	• עולם המבוגרים מוצג בצורה אידיאלית • הילדים אינם מודעים לסודות המבוגרים • קיימת הירארכיה • מרות ההורים והמבוגרים ברורה • פעולה מסודרת שיטתית, צעד-צעד • דגש על המופשט (צורך לדמיין, להבין מושג מופשט)
---	---

ניל פוסטמן משווה בין הטלוויזיה ובית הספר, כמערכות לימודים המשפיעות על היכולת השכלית של ה'לקוחות' שלהם. (צופים, תלמידים). התלמידים מגיעים אל בית הספר מפני שהחוק מחייב אותם לכך. בטלוויזיה הם צופים מפני שהם רוצים ובוחרים בכך. בית הספר משמש כאמצעי, להשגת השכלה והתקדמות בעתיד. הלמידה בבית הספר דורשת מאמץ, אינה מתאימה לכולם במידה שווה, ולפעמים אף אפשר לקבל ציון נכשל... בית הספר מחייב השתתפות בשיעורים, והדגש בו הוא על התכנים – ה'מה'. ואילו הטלוויזיה – דמוקרטית, ליברלית, פתוחה לכל, אינה כופה על אף אחד פעולה מיוחדת כדי לצפות בה, רמתה אחידה ובדרך כלל מכוונת כלפי המכנה המשותף הנמוך. הדגש בה הוא על ה'איך'. הטלוויזיה מציגה דמויות סטריאוטיפיות, מציגה עולם לא מציאותי. היא מכוונת את ילדי דור הטלוויזיה לחפש ולאמץ פתרונות מידיים ולעיתים מעודדת בריחה מהמציאות - עישון סמים, הצטרפות לכתות מיסטיות, עולם נפלא כמו העולם המוצג בפרסומות ובתכניות הטלוויזיה.

ניל פוסטמן יוצא נגד השפעות הטלוויזיה. חוקר התקשורת הישראלי יריב בן אליעזר מקבל את טענתו של פוסטמן כי בית הספר צריך להוות משקל נגד המאזן את השפעות הטלוויזיה, אך בניגוד לפוסטמן, טוען בן אליעזר כי בית הספר צריך להשתמש ב'תכונות הטלוויזיוניות' כמו גמישות וגיוון. בית הספר אכן פועל בדרך כזו כיום, באפשרו מסגרות הוראה מגוונות לתלמידיו. בן אליעזר מזהיר ואומר כי על בית הספר להשתמש בטלוויזיה בתבונה, ולהיערך להוראה בעזרת ספרי לימוד ודפי עבודה המלווים את המשרדים.

דוגמאות לשאלות

- הסבירו את הקשר בין הטלוויזיה הרב ערוצית, או ריבוי תוכניות לתופעת אובדן הילדות.

ניל פוסטמן, פרסם בספרו "העלמות הילדות" (אוגוסט 1994) תיאוריה על אחת מתופעות הטלוויזיה הרב ערוצית: "תיאורית אובדן הילדות". בתקופת הטלוויזיה "המסורתית" כאשר מס' הערוצים השונים היה מוגבל, ניתן היה לבקר ולשלוט על תוכן המסרים שילדים נחשפו אליהם. כיום, בעידן הרב ערוצי, נחשפים ילדים לתכניות ולידע שאינם מתאים ליכולתם לגילם הן מהבחינה המנטלית, והן הערכית. תופעה זו מטרידה רבים והיו נסיונות להתאים את שעות השידור לפי תחזיות צפייה לפי גיל. התפתחו ערוצי

משפחה מיוחדים, ערוצים ללא אלימות ונושאי ערכים "יותר טובים" לבניין המשפחה, אולם לא הצליחו להימנע מתופעת החשיפה המוקדמת והחשיפה הלא מתאימה. בספר מוקדם יותר שלו, (1986), פרסם פוסטמן את ספרו "לשעשע אותם עד מוות" בו ניסה לבחון תיאוריות שונות בנושא, אולם נכון להיום, נראה כי תופעת "אובדן הילדות" היא אחד התשלומים שהחברה האנושית משלמת עבור התקשורת הרב ערוצית.

- כיצד ניתן להסביר על ידי אסכולת "אובדן הילדות" את השפעת הפרסומות על ילדים ובני

נוער?

הפרסומות היא אחד מגורמי החיברות שהשפעתם הולכת וגוברת בתקופה המודרנית. הפרסומות מעצבות את עולמינו ומשתמשות לשם כך בתכנים בעייתיים כמו שמדבר עליהם פוסטמן: תפיסת עולם מעוותת-חסרת בוש ונימוסים, בה הילדים תמיד יודעים טוב יותר מהוריהם (הפרסומות של בזק), דימויים ממוחזרים של צורות חיים אידיאליות (כרטיסי אשראי, מכוניות פאר- כל אלו יביאו לנו את האושר), מיניות "עודפת" (יעל בר זוהר בפוקס, קלודיה שיפר בבירה), מראה חיצוני אידיאלי- אנורקטי (דוגמניות דקיקות ורזות המענטזות לפנינו), ולעיתים תכנים "אלימים" אפילו (תאונות דרכים, פריצות- בעד ביטוח) וכאלה המחזקים דימויים מקובעים (האישה בבית, במחזור). מעבר להשפעה, זה לא תמיד מתאים לכל גיל- בייחוד לילדים קטנים.

דוגמא: ייצוג מינני בפרסומות:

הדרך בה מוצגים הגברים והנשים בפרסומות ויחסי הכוחות ביניהם עשויה להשפיע על תפיסת האישה בחברה: בפרסומות האישה נתפסת כ"מין היפה"- עטיפה יפה על חשבון המהות הפנימית. אם האישה היא רק עטיפה יפה, המעוצבת ע"י טעמים של גברים, הרי שמאדם שלם בעל רצונות, כישורים ושאיפות היא הופכת לחפץ המיועד והמכוון רק אל העונג החושני ע"פ טעם יוצריו. הצגת האישה כ"מין היפה" הופכת את האישה לחלשה, תלויה בשיפוטו של הגבר. ביחסים עם גברים היא מתוארת כממתנה לבוא "הגבר שלה" נצמדת לזרועותיו, נשענת על כתפו- תלותית, כנועה. כשמשווים אישה לתות או לתפוז- האישה מוצגת כזמינה לשימוש, לניצול. תיאורים של האישה כ- "יפה", כ"תלויה בגבר", כפרי או כחפץ הם ביטוי ישיר ליחסים לא שוויוניים ועליונות הגבר.

הסטריאוטיפים מגדירים את הציפיות שלנו לגבי התנהגותם של אנשים במצבים מסוימים. הסטריאוטיפים המיניים מעודדים את בני החברה לייחס לעצמם התנהגות בהתאם למין אליו הם שייכים. התקשורת בכלל והפרסומות בפרט משקפת ומעצבת את המציאות: גברים ונשים מזדהים עם הסטריאוטיפים המיניים המוצגים בפרסומות ולומדים מתוך הפרסומות איך וכיצד להתנהג. ייצוג האישה כאובייקט מיני בפרסומות, עלול ל הפרסומות, כסוכן חיברות, מנציחות ומעודדות מצב בלתי שוויוני זה. הייצוג המינני יכול להשפיע על דימוי האישה בקרב הצעירים.